

A. V. ŠESTAKOV

NSV LIIDU AJALUGU

IV KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRIASTUS

A-18545

NÕUKOGUDE
SOTSIALISTLIKE VABARIIKIDE LIIDU

AJALUGU

LÜHIKURSUS

ÕPIK IV KLASSILE

TOIMETANUD
prof. A. ŠESTAKOV

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1950

✓
Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt 6. aprillil 1950. a.

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

8249

ARHIIVKOGU

SISSEJUHATUS.

1. Meie kodumaa.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — sotsialismima. Maakeral on ainult üks sotsialistlik maa. See on meie kodumaa.

See on kõige suurem maa maailmas. Selle põhjaosas on igavesed jääd, lõunaosas aga on suvel nii palav, et valmivad apelsinid ja sidrunid, kasvab tee ja puuvill.

Loodusvarade poolest on meie maa rikkaim maailmas. Kõike mida on eluks vaja, leidub meie maal.

Ühelgi teisel maal maailmas ei leidu sellist sõprust rahvaste vahel kui NSV Liidus. Kuueteistkümnnes nõukogude liiduvabariigis elab umbes 50 eri rahvust — ligi 200 miljonit inimest. Kõik nad on ühinenud üheks vennalikuks liiduks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks ehk lühendatult NSV Liiduks. Kõik rahvad töötavad NSV Liidus üldiseks kasuks. NSV Liidus ei ole kapitaliste ega mõisnikke nagu teistes maades. NSV Liidus ei ole ühe inimese eksploateerimist teise poolt. Meie kõik töötame endale, kogu ühiskonnale.

Mahajäänud maast on meie kodumaa saanud kõige eesrindlikumaks ning vägevamaks maaks.

Seepärast me armastamegi nii väga oma isamaad, oleme nii väga uhked NSV Liidule — sotsialismimaale.

Teed sotsialismile on näidanud meile suur kommunistide-bolševike partei. Tema juhtis meie isade ja emade võitlust, tööliste ja talupoegade võitlust, kui nad kukutasid tsaari, mõisnike ja kapitalistide võimu. Kommunistliku partei juhtimisel oleme loonud tööliste ja talupoegade võimu, oleme üles ehitanud sotsialismi.

Meie maa rahvad löid edukalt tagasi kõik kallaletungikatsed NSV Liidule. Nõukogude Liit purustas saksa fašismi ja jaapani anastajad. Meie maa muutus veelgi võimsamaks.

Mida õpetab see raamat? Ta jutustab, kuidas elasid inimesed vanasti, kuidas võitlesid NSV Liidu rahvad oma rõhujate ja vaenlastega, kuidas nad saavutasid selle, et meie kodumaa sai sotsialismimaaks. Sellest raamatust saame teada ka teiste maade rahvaste elust ja võitlustest.

Seda kõike nimetataksegi ajalooks.

Meie armastame oma kodumaad ja peame hästi tundma ta kuulsusrikast ajalugu. Kes tunneb ajalugu, see saab paremini aru ka praegusest elust, võitleb paremini meie maa vaenlaste vastu ja sotsialismi kindlustamise eest.

1. MEIE KODUMAA KAUGES MINEVIKUS.

2. Kuidas elasid inimesed kauges minevikus.

Kust saame teateid inimese elu kohta kauges minevikus. Ukskord lapsed kaevasisid jõekaldal auku. Leidsid maa seest veidraid luid ja kivi. Nad viisid oma leiu õpetajale kooli. „Teie, lapsed,“ ütles õpetaja, „leidsite väga huvitavaid asju. Need on ennemuistsete suurte metsloomade luud. Kunagi väga ammu need loomad elutsesid meie maal. Nüüd on nad välja surnud. Kivi aga on relv, millega inimesed, kes elasid kauges minevikus, tapsid metsloomi.“

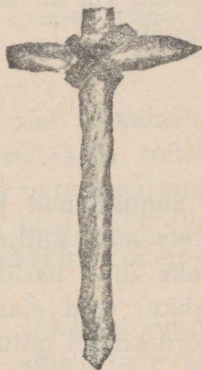
Õpetaja sidus kivi kepi külge ja nii saadi raske haamer.

Õpetaja jutustas lastele, et üle kogu NSV Liidu teostavad õpetlased kaevamisi ja saavad leidude järgi teada, kuidas elasid inimesed kõige kaugemas minevikus.

Urginimeste elu. Ligi pool miljonit aastat tagasi oli peaaegu kogu meie maa kaetud paksu jääkihiga.

Möödusid sajandid sajandite järel ja jää hakkas aegamööda sulama. Sulamine algas lõuna poolt. Lõunas ilmusid ka esimesed inimesed.

Nende elu oli väga raske. Umberringi luusisid metsloomad — hiigelmammutid,

„Niisugused haamid olid ürginimestel,“ ütles õpetaja.

karud. Inimesed leidsid nende eest varju koobastes ja muldonnides. Toiduks tarvitasid inimesed juuri, marju tapetud loomade liha; kehakatteks tarvitati nende loomade nahku, keda õnnestus tappa. Jahil käisid inimesed koos ja neil õnnestus tappa isegi nii tugevaid loomi nagu mammut. Jahisaak tarvitati ära ühiselt.

Möödus veel sajandeid. Inimesed õppisid ise tuld hankima ning kivist, puust ja luust riistu valmistama. Leiutati vibu ja nooled. Aegamööda õppisid inimesed kodustama metsloomi ja hakkasid tegelema karjakasvatamisega. Möödus taas aastatuhandeid, ja inimesed õppisid külvama kasulikke taimi — tehti algust põlluharimisega. Elamuiks ehitati puuokstest onne, hurtsikuid, kariloomanahkadest kibitkasid, aga kehakatet valmistati linast.

Kaua aega tulid inimesed toime kivi- ja luuriistadega. Möödus palju aastatuhandeid, enne kui õpiti ammutama maaki ja sulatama vaske ning teisi metalle.

Neil kaugeil aegadel oli inimestel kõik ühine, nii tööriistad kui ka hangitav toit. Kõik olid võrdsed oma raskes tööelus.

3. Sugukonnast riigini.

Sugukonnad ja suguharud. Uksikult oli võimatu suuri metsloomi küttida, võrkudega kalu püüda ja metsi põldudeks üles harida. Seepärast vanasti sugulased ei läinud lahku, vaid elasid kõik koos sugukondades, mõnikord kokku mitusada inimest. Kõik oli neil ühine. Tööriistu kasutati ühiselt. Jahil ja kalapüügil käidi koos, maad hariti ühisel jõul. Jahi-, kala- ja viljasaak jagati omavahel. Kari oli ühine. Töid juhatasid valitavad vanemad. Ühised asjad otsustati sugukonna üldisel koosolekul. Sugukond kaitses

oma liikmeid. Kui vööras tappis sugukonna liikme, siis sugulased maksid kätte tapetu eest. Uksikute sugukondade vahel toimusid sageli sõjad põldude, karjamaade, metsade ja kalastamiskohtade pärast.

Mitu naabersugukonda moodustas suguharu. Suguharus oli mitu tuhat inimest. Kõik ühe suguharu liikmed kõnelesid ühte ning sama keelt, neil olid ühised kombed. Suguharul oli valitav juht.

Palju sajandeid elasid inimesed sugukondade ja suguharudena. Aegamööda hakkasid sugukonnad jagunema perekondadeks. Suuremad ja tugevamad perekonnad hakkasid enda kätte võtma maatükke ja osa karjast, soetasid oma majapidamisi ega jaganud enam oma saaki teistega. Nad võtsid endale ka sõjavange ja sundisid neid endale tööd tegema. Nii tekkis suguharus ebavõrdsus. Tööriistade ja hangitavate saaduste ühisomanduse asemele tekkis eromandus. Ühtedel sugukonnaliikmetel oli varandust rohkem kui teistel. Tekkisid rikkad ja kehvikud.

Rikkad ja sõjakate ning tugevate suguharude väejuhid sooritasid röövretki naabrite juurde, võtsid inimesi vangl ja tegid neist sõltuvad orjad. Suguharude juhid ja rikkad said rohkem orje kui teised sõjamehed.

Need, kellel kogunes palju orje, said veel rikkamaks. Rikkad juhid kogusid endi ümber sõjameeste salku, toitsid neid, hoolitsesid nende ülalpidamise eest ja varustasid neid relvadega. Nende salkadega tegid juhid uusi röövretki. Pärast selliseid röövretki jätsid nad kokkuröövitud saagi ja sõjavangid endile ja oma sõjameestele.

Mitte ainult orje, vaid ka oma suguharu liikmeid sundisid juhid ja rikkad endile tööd tegema ja võtsid neilt ära osa nende saagist.

Nii tekkisid suguharus rõhujad — rikkad, ja rõhutavad — kehvikud.

Riik. Väike rühm rikkaid inimesi hakkas end elatama töotajate määratu suure enamiku vaevast, rõhus ja riisus neid. Juhid sundisid orje ja oma suguharu teisi liikmeid oma kaaskondade abil sõnakuulmisele. Nad muutusid täielikeks isandaiks oma suguharudes. Selliseid suguharude juhte nimetati vürstideks, tsaarideks, khaanideks. Et hoida inimesi sõnakuulmises, suurendasid vürstid, khaanid ja tsaarid oma kaaskondi, soetasid oma kohtuid ja seadsid sisse mitmesuguseid karistusi.

Nad ei leppinud ainult oma suguharu valitsemisega, vaid alistasid ka nõrgemad naabersuguharud. Nii tekkisid riigid.

4. Vanimad riigid meie maal.

Esimesed riigid Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Kõige vanemad riigid meie maal tekkisid Taga-Kaukaasia lõunaosas. See oli umbes 3000 aastat tagasi. Esimest riiki Taga-Kaukaasias nimetati *Urartuks*. Ta asetses Ararati piirkonnas Vani järve juures. Selle riigi territooriumil tekkisid hiljem Gruusia ja Armeenia. Urartu kuningatel oli palju orje, kes ehitasid neile paleesid, kaebasid kanaleid kuninga põldude ja aedade niisutamiseks.

Urartu kuningad pidasid alalisi sõdu naaberriikidega. Sõjad olid väga julmad. Seda on näha pealiskirjast, mis orjad on ühe Urartu kuninga käsul kaljusse raiunud:

„Kuuskümmend neli tuhat inimest lasksin ma osalt surmata, osalt vangi viia.“

Niisamasugused riigid olid ka Kesk-Aasias. Need olid praeguste usbekkide, tadžikkide ja turkmeenide esivanemate riigid. Nende valitsejad sõdisid samuti alatasa oma naabritega.

Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia vanimais riikides oli palju linnu. Kaitseks vaenlaste vastu ehitati linnade ümber kõrged kivimüürid. Osavad meistrid ja orjad ehitasid rikastele maju, kaupadele laoruume ja äridele hooneid. Linnades elas palju käsitöölisi, käis elav kauplemine.

Linnade elanikud leiutasid tähestiku ja õppisid lugema ning kirjutama. Nii oli Gruusias juba enam kui 2000 aastat tagasi leiutatud tähestik. Linnades ilmusid esimesed õpetlased, hakkasid arenema teadused ja kunst.

Vanal ajal Siberis ja Ida-Euroopas elanud rahvad. Lõuna-Siberis ja Musta mere ääres elasid ammust ajast rohkearvulised rändkarjapõdajate suguharud. Oma kuningate juhtimisel siirdusid nad steppides ühest paigast teise veise- ja hobusekarjadega, otsides häid karjamaid. Umbes 2500 aastat tagasi paistis nende suguharude keskel oma vägevuse poolest eriti silma rändrahvas sküüdid. Sküüdi kuningate võimu all oli palju rändlevaid ja põldu harivaid paikseid suguharusid ja orje.

Enam kui 2500 aastat tagasi saabus laevadel Musta mere põhjakallastele ümberasujaid Kreekast. Kreeklased ehitasid siia mõned linnad ja alustasid laiaulatuslikku kaubandust sküütidega. Nad ostsid sküütidelt kariloomi, vilja, kalu ja saatsid üle mere Kreekasse. Aegamisi kreeka linnad kasvasid suureks ja ühinesid terveks riigiks.

Rikkad kreeka valitsejad ja kaupmehed ise ei töötanud. Kogu töö tegid neile orjad, kes olid enamasti vangivõetud sküüdid. 2000 aastat tagasi tõusid sküütidest orjad üles oma rõhujate vastu orja Savmaki juhtimisel ja haarasid võimu oma kätte. Kuid orjade ülestõus suruti maha võõramaiste vägede poolt, kes saabusid mere tagant.

Meie ajaarvamise IV sajandil tungis kreeka linnade kallale tugev rändrahvas, hunnid, ja hävitas need linnad. Hunnide julm valitseja Attila asus V sajandil Musta

mere äärsetest steppidest sõjaretkele Lääne-Euroopa rahvaste vastu ja alistas paljud neist. Kuid pärast Attila surma lagunes tema kuningriik Aasiast tulnud teiste rändrahvaste survele. VI sajandil tekkis hunnide valduste asemele Volga kaldail rändrahva kasaaride ja Volga keskjooksul bulgaaride riik.

Palju aastaid sõdisid kasaaride ja bulgaaridega nende naabruses elavad slaavi suguharud.

5. Slaavlased.

Slaavlased ja nende naabrid. Viisteist sajandit tagasi asusid slaavi suguharud Balti mere kallastel, Dnepri ja Doonau ääres, Oka ja Volga ülemjooksul olevail maadel. Ida-Euroopas elavad slaavlased moodustasid hiljem kolm suurt rahvast: venelased, ukrainlased ja valgevenelased.

Idas olid nende naabreiks Volga-äärsed suguharud — nüüdisaegsete m a r i, m o r d v a ja teiste rahvaste esivanemad, ja kaugemal — Bulgaaria ja Kasaaria riigid. Lõunas sõdisid slaavlased Musta mere äärsete steppide rändrahvastega. Sõdisid nad ka rikka ning tolle aja kohta kultuurse kreeka riigi Bütsantsiga. Kreeka meistrid ehitasid suurepäraseid hooneid, paleesid ja kirikuid. Kreeklasil oli kirjanikke, muusikamehi ja maalikunstnikke. Nad valmistasid ilusaid siidkangaid, nõusid ning kuld- ja hõbeesemeid.

Bütsantsis oli palju hästirelvastatud sõjamehi. Kuid vahvad ja mehised slaavlased löid sageli kreeklaste sõjavägesid. IX sajandi keskel pidasid nad edukat sõda kreeklastega ja ründasid isegi Bütsantsi pealinna Tsargradi¹.

---

¹ Tsar — tsaar, keiser; grad — linn.

Läänes tuli slaavlasil sõdida germaani suguharudega ja varjaagidega.

Slaavlaste elatusviisid. Muistsed slaavlased elatusid kütimisest ja metsmesilaste mee kogumisest. Hiljem sai nende peamiseks tööks põlluharimine. Slaavlased tegid alet ja külvasid vilja tuhaga väetatud mulda. Sel viisil saadi head saaki, kuid 3—4 aasta pärast oli maa välja kurnatud ja tuli teha uut alet. Stepimaadel tehti muld kohedaks kõblastega ja külvati siis seeme maha, kuid ka sel viisil lakkas maa 4—5 aasta pärast vilja kandmast. Tuli maha jätta vanad põllud ja üles harida uusi. Selline põllutöö puudulike riistadega toimus ühiselt, kogu sugukonnaga. Kui ilmusid raudotstega adrad, siis hakati adra ette rakendama hobust. Karja sõnnik läks väetamiseks. Väetatud ja paremini haritud põld andis nüüd enam saadusi. Väikesest põllutükist võis perekond elatuda. Seega hakkas kaduma tarvidus maa ühiseks harimiseks hulga inimeste abil. Perekonnad asusid elama maatükkidele ja hakkasid pidama neid oma eraomandiks. Sugukondade ja suguharude juhid haarasid suured maatükid oma kätte ja sundisid oma orje neid harima. Samadel maatükkidel töötasid ka mitmesuguste sugukondade vabad, kuid vaesunud liikmed. Atrade ja hobuste omanikud lubasid atra ja hobust kasutada, võttes selle eest tasuks osa saagist, millest nad rikastusid. Endine võrdsus kadus, sugukonna liikmete hulgas tekkisid rõhujad ja rõhutavad, rikkad maaomanikud ja vaesed maa-harijad. IX sajandil olid slaavlastel juba bojaarid, maa-omanikud ning rikkad, samuti vürstid — suguharude valitsejad. Vürstid ja bojaarid kauplesid kreeklastega ja teiste naabritega, müües neile vilja, mett ja vaha, kuid kõige enam kaubeldi orjadega, keda vürstide või bojaaride družinad (kaaskonnad) olid vangi võtnud. Kauplemine toimus kindlustatud asulates, kaubateedel, enamasti suurte

jõgede kallastel. IX sajandiks oli tekkinud mitu slaavi
vürstiriiki. Iga vürstiriigi keskuseks oli mõni linn, kus elas
vürst oma družiinaga. Sel ajal oli slaavlastel mitu linna.
Tähtsamad neist olid Kiiev ja Novgorod.

II. KIIJEVI RIIK.

6. Kiievi vürstiriigi loomine.

Varjaagide röövretked. IX sajandil tegid Novgorodi ümbruses ja Dnepri ääres elutsevate slaavlaste maadele röövretki Skandinaavia elanike varjaagide röövjõugud. Varjaagi vürstid ja nende kaaskonnad röövisid slaavlastelt karusnahku, mett ja vaha ning viisid inimesi vangi. Röövitud saagi ja vangid laadisid nad paatidesse ja sõitsid mööda jõgesid ja järvi, mis ühendasid Balti merd Musta merega, Bütsantsi kreeklastega kauplema. Seda teed nimetati „teeks varjaagide juurest kreeklasteni“. Ta läks Soome lahest Neeva jõe, Laadoga järve ja Volhovi jõe kaudu Ilmeni järveni. Sealt sõideti Lovati jõe ülemjooksuni, kus paadid tõmmati kaldale ja tassiti mööda maad — vólokite¹ kaudu — kuni Dneprini. Dnepril takistasid läbisõitu kärestikud, s. o. suured kivid, mis sulustasid jõe. Siin tuli kaubad lossida ja paadid ning laadung kallast mööda edasi tassida. Umbruses rändavad sõjakad petšeneegid kasutasid seda ja tungisid siin möödasõitvatele kaupmeestele sageli kallale. Dneprist jõudsid varjaagide lootsikud Musta merre. Jäädes kalda lähedusse, sõideti merd mööda Bütsantsini.

Slaavlased koos naabersuguharudega tõusid sageli üles varjaagidest röövlite vastu ja kihutasid nad mere taha. Kuid üksikutel varjaagide sõjasalkadel õnnestus tagasi tulla

---

¹ Vólok — tee kahe lähedase jõe vahel, mida mööda tiriti paate ja kaupa ühest jõest teise. Toim.

Vürst Oleg.

slaavi maadele ja alistada endile kohalikke slaavi vürste ning koormata rahvastik andamiga.

Kiievi vürstiriigi algus. IX sajandi lõpul, nagu jutustavad vanad üleskirjutised, oli Novgorodis varjaagisoost vürst Rjurik. Tema poolt alistatud slaavlased maksid talle andamit. Pärast Rjuriku surma sai vürstiks sõjakas Oleg. Ta ei jäänud püsima Novgorodi, vaid sõitis Dneprit mööda alla, jõudis Kiieveni, vallutas selle ja tegi oma pealinnaks.

X sajandi algusest peale nimetatakse slaavlaste Kiievi vürstiriiki **K i i e v i - V e n e m a a k s**.

Oleg ühendas oma võimu alla paljud slaavi suguharud ja pani neile peale raske andami. Osa slaavi vürste hävitati, osa alistus Olegile ja hakkas temaga koos slaavlastest elanikkonnalt andamit koguma.

Varjaagi vürstidel ja kaaskondlastel ei olnud kõrgem kultuur kui slaavlastel; nad segunesid varsti slaavlastega ja omandasid nende keele, usu, nimed ja kombed.

Vürst Oleg avaldas energilist tegevust. Tema ajal kindlustati Kiievit tugevasti. Riigi piiridele ehitati valvekindlused rändrahvaste vastu. Pärimuse järgi läks Oleg hiigelsuure sõjaväega, osalt lootsikuil, osalt ratsa, sõjaretkele Bütsantsi vastu. Ta laastas Tsargradi ümbruse ja hakkas linna piirama. Kreeka keiser (nii nimetati kreeklaste peavalitsejat) andis Olegile suure lunaraha: palju kulda, kalleid kangaid, veini ja orje. Aastal **911** sõlmisid kreeklased Olegiga kaubalepingu.

Oleg kindlustas tugevasti Kiievi-Venemaad. Ta ühendas oma võimu alla eraldatud slaavi suguharud ja vürstiriigid. Kiievi-Venemaad hakati tunnustama nii Bütsantsis kui ka lääne naaberriikides.

Vürst Igor. Pärast Olegi surma hakkas vürstina valitsema Rjuriku poeg Igor. Tema ajal Kiievi-Venemaa laiendamine jätkus. Igor sõdis palju nagu Olegki. Tema ajal võeti ette

Poljuudje. Vürst ühes družiinaga kogub rahvalt andamit. Rahvas on toonud karusnahku, mett ja vaha. Vürsti sulane võtab andami vastu ja märgib arvestuspulgal ära.

sõjaretked Kaukaasiasse ja Bütsantsi. Kreeklased andsid Igorile suure ja hinnalise lunaraha. Kokkuleppel kreeklastega kohustus ta kaitsema Bütsantsi rändrahvaste röövretkede vastu.

Igal sügisel kogus Igor elanikkonnalt andamit — käis „rahvast mööda“, (по людям) mille järgi seda andamikogumist nimetatigi „poljuudjeks“. Vürsti ja družiina saabumiseks panid külaelanikud valmis karusnahad, mee, vaha, vilja. Poljuudje oli elanikkonnale raskeks koormiseks.

Kord kogus vürst Igor andamit slaavi suguharult drevljaanidelt, kes elasid Dnepri paremal kaldal. Drevljaanid andsid talle kõik, mis ta nõudis. Igor lahkus, kuid talle paistis kogutust siiski veel vähe olevat. Ta tuli tagasi ja

nõudis andamit teistkordselt. Drevljaanid ütlesid: „Kui hunt harjub karja käima, siis murrab ta kogu karja. Tapame ta.“ Nad hävitasid vürsti družina, vürsti enese aga sidusid jalgupidi mahapainutatud puude latvade külge, ja kui nad nüüd puud lahti lasksid, rebisid need vürsti tükkideks.

7. Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav.

Vürstinna Olga. Pärast Igori surma hakkas valitsema ta naine Olga. Ta maksis drevljaanidele oma mehe surma eest julmalt kätte. Olga družina piiras drevljaanide pealinna ümber. Terve aasta seisis ta oma sõjaväega linna seinte ees, kuid ei suutnud linna vallutada. Siis, nagu räägib pärimus, võttis ta appi kavaluse. Ta nõudis drevljaanidelt üsna kergelt andamit — kolm tuvi ja kolm varblast igast majast. Drevljaanid olid sellise andamiga nõus. Olga käsul seoti tuvide ja varblaste jalgade külge tõrvaga immutatud takutuustid, mis põlema süüdati, ja linnud lasti lahti. Tuvid ja varblased lendasid linna, igaüks oma pessa, ja kohe algasid kogu linnas tulekahjud. Olga sõjavägi tormas põlevasse linna ja tappis maha suure hulga linna kaitsjaid. Olga võttis drevljaanidelt raske andami. Kuid pärast seda määras ta kõigile suguharudele kindlad andaminormid ning tegi seega andamikogumise korrapäraseks. Vürstinna Olga sõitis Bütsantsi kreeklastelt riigivalitsemist õppima ning tutvus seal kreeka usuga.

Slaavlastel oli sel ajal veel paganausk. Nad ei mõistnud loodusnähtusi ning kartsid neid. Torm lammutas nende elamuid; piksest süttis põlema maju ja puid; päike kõrvetas külvid. Seepärast pidasid inimesed jumalateks päikest, tuult ja äikest. Nad valmistasid puust ja kivist jumalate kujusid ning tõid neile ohvriks loomi, mõnikord ka lapsi ja

sõjavange. Sel teel tahtsid nad omaenda poolt väljamõeldud julmi jumalaid enda vastu lahkeks teha.

Olgale meeldis väga, kuidas kreeka papid kõikjal jutlustasid, et keisri võim on püha. Olga nägi, et kreeka usk on ülihea vahend selleks, et tugevdada vürsti võimu ja liita eraldatud slaavi suguharud üheks riigiks.

Vürst oma družiinaga. Vanaaegne joonis.

Seepärast võttis ta ise vastu kreeka usu — ristiusu — ja manitses seda tegema ka oma poega Svjatoslavi. Aga Svjatoslav keeldus. Tema arvas, et slaavlasti ühendada ja tugevat riiki luua saab ainult relva abil.

Vürst Svjatoslav. Pärast Olgat sai Kiievi vürstiks Svjatoslav. Ta veetis kogu oma elu sõjaretkedel. Sõjaretkedel magas ta maa peale laotatud õlgedel lõkketule juures lahise taeva all, sadul pea all. Sõi Svjatoslav, mis kätte juhtus — sütel küpsetatud hobuseliha, metsloomaliha jne.

Olles kartmatu, hoiatas ta vaenlasi oma kallaletungist ja saatis teate: „Tulen teie kallale“.

Svjatoslav alistas paljud suguharud Oka jõe ääres, riisus paljaks bulgaaride linnad Volga ääres, tšerkeßside linnad Kubanimaal ning purustas kasaaride riigi. Sest ajast lakkas kasaaride riik olemast. Kiievi vürstiriik aga kindlustus ja tugevnes. Kiievi vürsti võimu all oli nüüd kogu Musta mere rannik.

Pärast alustas Svjatoslav sõda bulgaarlastega, kes elasid Doonau ääres. Ta vallutas neilt hulga linnu ja kavatses oma pealinna Kiievest Doonau äärde üle tuua. Kaval Bütsantsi keiser, kartes sellist tugevat ning sõjakat naabrit nagu Svjatoslav, juhtis Kiievi kallale rändrahva petšeneegid, kes elutsesid tol ajal Musta mere äärseis steppides. Sel ajal, kui Svjatoslav kihutas petšeneege Kiievi juurest minema, leppisid bulgaarlased kreeklastega kokku ühiseks võitluseks Svjatoslavi vastu. Uues sõjas bulgaarlaste ja kreeklastega Svjatoslav võideti. Tagasiteel Kiievisse sattus ta Dnepri kärestike juures varitsevatele petšeneegidele ja ta sõjavägi purustati. Lahingus langes ka Svjatoslav ise. Petšeneegide vürst laskis ta pealuust karika valmistada ja jõi sellest pidudel.

8. Kiievi vürstid võtavad vastu uue usu ja annavad seadusi.

Vürst Vladimiri sõjaretked. Svjatoslavi poeg Vladimir, saanud oma võimu alla Kiievi vürstiriigi pärast pikka võitlust oma vendadega, asus oma isa eeskujul sõjaretkele sõnakuulmatute alamate vastu. Ta sundis alistuma ülestõusnud suguharud põhjas ja riisus paljaks bulgaaride linnad Volga ääres. Pärast seda läks Vladimir oma družii-

naga Poola kallale ja vallutas mitu linna. Vladimir alistas slaavi Polotski vürstiriigi ja mõningate l e e d u suguharude, slaavlaste naabrite maad läänes, Balti mere ääres. Nõnda suurenes ja tugevnes Kiievi vürstiriik Vladimiri ajal. Bütsants hakkas temast veel enam lugu pidama. Vladimir aitas Bütsantsil summutada kreeka sõjaväe ülestõusu ja selle abi eest andis Bütsantsi keiser talle oma õe naiseks. Vladimir otsustas vastu võtta ristiusu. Tema arvas, et kreeka usu vastuvõtmine ja sugulus Bütsantsi keisriga kindlustavad tema võimu.

Ristiusu vastuvõtmine. Aastal 988 hävitas Vladimir kõik slaavlaste vanade paganlike jumalate kujutised Kiievis. Kiievlased aeti vette, Dneprisse. Tsargradist kohaletoodud kreeka papid lugesid vees seisvale rahvale oma palveid. Seda nimetati ristimiseks.

Rahvas tõstis mitmel korral mässu uue usu vastu, kuid kõik need mässud summutati vürsti družina poolt.

Ristiusk oli omal ajal, võrreldes paganlusega, Venemaa arengus samm edasi. Koos ristiusuga levisid slaavlaste hulgas kreeka kultuur ja haridus. Bütsantsi meistrid õpetasid slaavlaste maju ja kirikuid ehitama ja neid kaunistama. Õpetatud kreeka mungad olid loonud slaavi tähestiku. Seda hakatigi kasutama Kiievi riigis. Vürst andis kreeka pappidele ja munkadele raha ja jagas neile maid. Mungad kirjutasi slaavi keeles vaimulikke raamatuid, tõlkides neid kreeka keelest. Samuti panid nad kirja kõik tähtsamad sündmused. Seesuguseid ülestähendusi tehti aastast aastasse ja neid nimetati ajaraamatuiks (летописи) ehk kroonikaiks. Kroonikaist võib teada saada palju asju idaslaavlaste ja naabermaade ajaloo kohta. Sellest ajast pajatavad meile ka rahvalaulud ja lugulaulud — b õ l i i n a d. Neis leiame hulga jutustusi slaavi vägimeeste uljusest ja nende võitlusest Kiievi riigi kallale tungivate rändrahvastega.

Vürst Jaroslav Tark. Pärast Vladimiri surma sai Kiievi vürstiks Jaroslav, keda nimetati Targaks.

Jaroslavi ajal koostati esimene Kiievi riigi seaduste kogu „Russkaja Pravda“ („Vene õigus“). „Vene õiguses“ on sõnastatud reeglid, kuidas kaitsta orjapidajate, maaval-dajate ja kaupmeeste õigusi.

9. Rahva stiihilised ülestõusud Kiievi vürstiriigis.

Kuidas vürstid ja bojaarid valitsesid Kiievi vürstiriiki. Kiievi vürstil oli suur družina — sõjavägi, mis koosnes bojaaridest ja teenistuslastest. Vürsti sugulased ja bojaarid valitsesid linnade ja maade üle vürsti ülesandel. Mõnedel bojaaridel oli suur hulk maid ja nad võistlesid rikkuse poo-lest vürstidega.

Vürst, tema sõjavägi, bojaarid, papid ja mungad, kõik nad elasid orjade ja põlluharijate — smerdide — töö arvel. Smerdid valdasid väheldasi maatükke, neil oli oma väike majapidamine ja nad olid vabad, s. o. nad polnud pärisorjastatud. Esimeste Kiievi vürstide ajal maksid nad neile ainult andamit, mille kogumiseks vürstid käisid „pol-juudjel“.

Kiievis ja teistes linnades elasid käsitöölised, kaupme-hed ja linnakehvikud. Kaupmehed kauplesid smerdide ja käsitöolistega, muretsesid kaupa vürstidele ja bojaaridele ning nende sõjaväele. Kaupmehed hoidsid käsitöölisi endast sõltuvuses. Suurkaupmehed kauplesid teiste maa-dega.

Vabad käsitöölised ehtasid maju, kirikuid, sildu, õmble-sid riideid, valmistasid nõusid ja relvi. Nad töötlesid sulat-sahjudes maaki ja tootsid rauda. Linnades ja külates töö-tasid sepad.

Linnade elanikke valitses linnaelanike üldine koosolek — veetše. Veetše valis rikaste ning suursuguste inimeste hulgast linna ülemad. Veetše nõusolekuta ei saanud vürst värvata sõjaväge ega alustada sõda. Seepärast pidi ta paljudes asjades kuulama veetše sõna. Vürstid püüdsid võimu linnade üle oma kätte võtta ja tarvitasid külades smerdide kallal vägivalda.

Vürstid ja bojaarid pärisorjastasid smerde. XI sajandil suurendasid vürstid ja bojaarid tugevasti rahva rõhumist. Nad panid kehtima oma seadused, mõistsid kohut ja karistasid süüdlasi. Nii võeti Jaroslav Targa ajal bojaari tapmise eest süüdlaselt 80 grivnat (ehk 16 kg hõbedat), smerdi tapmise eest aga ainult 5 grivnat.

Vürstid ja bojaarid haarasid maid ja kuulutasid need oma valdusteks. Vägivaldselt äravõetud maal elutsevaid smerde sunniti töötama vürsti ja bojaari põldudel ning ehitama sildu ja kindlustusi. Vähehaaval muudeti vabad smerdid sõltuvaiks talupoegadeks, s. o. pärisorjadeks. Smerdid vastasid sellele korrale uute ülestõusudega vürstide ja bojaaride vastu.

Stiihilised ülestõusud vürstide ja bojaaride vastu linnades. XI ja XII sajandil oli Kiievis, Novgorodis ja teistes linnades palju ülestõuse. Vürstid ja bojaarid oma družinadega summutasid need ülestõusud eriliste pingutusteta, sest need ülestõusud olid stiihilised, ebateadlikud. Aastal **1113** tõusis Kiievis vürsti võimu, kaupmeeste-liigkasuvõtjate ja rikka Kiievi-Petšerski kloostri vastu üles rõhutud linnarahvas. Teda toetasid smerdid. Siis ruttasid kokkunud bojaarid ja kaupmehed endile vürstiks kutsuma Perejaslavli vürsti Vladimir Monomahhi. Vladimir summutas selle ülestõusu. Kartes uusi ülestõuse kergendas ta mõnevõrra võlgade maksmist liigkasuvõtjaile ja viis läbi väiksemaid parandusi osa smerdide seisundis.

Vladimir Monomahh oli hästi tuntud Bütsantsis ja Euroopas. Tolle aja kohta oli ta haritud inimene. Ta ema oli Bütsantsi keisri tütar, õde abielus Saksa keisriga. Ta ise oli abielus Inglise kuninga tütrega. Vladimir Monomahh oli viimane tugev Kiievi vürst.

10. Novgorodimaa.

Kiievi vürstiriigi killustumine. XII sajandil jagunes Kiievi vürstiriik Vladimir Monomahhi poegade, pojapoegade ja sugulaste vahel. Nende vahel käisid pidevalt sõjad vürstiriikide ja linnade pärast. Neis sõdades riisusid vürstid halastamatult smerde ja linlasi, sundides neid oma sõjaretkedest osa võtma. Vürstid õiendasid omavahel julmalt arveid. Võidetuil torkasid nad silmad peast, näljutasid neid vanglais. Uksikud vürstid rikastusid ja muutusid sõltumatuks suurvürstist Kiievis. Nõnda rikastusid ja tugevnesid XII sajandil Kiievist lääne pool Galiitsia-Volõõnia vürstiriik, põhja pool Rostovi-Suzdali ja Novgorodi vürstiriigid. Kiievi maa-ala laostus rändrahva polovetside röövretkede tõttu lõunast. Võitlusest nendega XII sajandi lõpul on meienigi ulatunud muistne kunstiteos „Lugu Igori sõjaretkest“.

Veel rohkem laostus Kiievimaa vürstide ja bojaaride kiskjaliku riisumise tagajärjel. Talupojad ei suutnud taluda nende vägivalda ja siirdusid Dnepri äärest kuhugi kaugemale — Oka ja Volga jõgede äärde. Ka Kiievi kaubandus hakkas langema. Kaupmehed hakkasid Euroopast Aiasse sõitma teisi teid kaudu, kõrvale jättes Kiievit. Kiiev hakkas kaotama pealinna tähtsust. XIII sajandi alguseks oli Kiiev tühjaks jäänud. Välismaaga kauplemises nihkus esikohale Novgorod.

Novgorodi veetše. Veetšel linna käsitöölised esitavad oma nõudmisi bojaaridele ja rikastele kaupmeestele.

Novgorodimaa valitsemine. Novgorod asetses teel Balti merele, mille kallastel olid saksa ja rootsi linnad. Novgorodi kaupmehed ja bojaarid arendasid laiaulatuslikku kaubandust oma naabritega — sakslaste ja rootslastega. Nad said neilt riideid, relvi ja muid tooteid ning vastu müüsid neile karusnahku ja põllumajandussaadusi. Et soetada väliskaubanduse jaoks karusnahku, vallutasid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed maid põhjas ja idas ning sundisid kohalikke elanikke — kütte oma saaki neile loovutama. Novgorodist sai sel kombel väga suure maa pealinn. Novgorodis oli mitu tuhat maja. Sellal kui Kiievi tähtsus lan-

Välismaa kaupmehed lossivad oma kaupa Novgorodi sadamas.

ges, rikastusid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed alistatud rahvaste riisumisest ja kauplemisest välismaalastega.

Kogu Novgorodimaa valitsusajaks ajasid bojaarid, rikkad kaupmehed ja kõrgemad vaimulikud. Nemad kutsusid novgorodlasi kokku üldkoosolekule — veetšele, kuid küsimused otsustati nõnda, nagu soovisid rikkad ning võimsad bojaarid. Veetšel valiti Novgorodi linnaülem — possadnik — alati suurbojaaride hulgast. Novgorodi vürsti õigused olid piiratud.

Bojaaride ja kaupmeeste võimutsemise vastu tõusid korduvalt üles nii Novgorodi elanikud kui ka smerdid ümberkaudsetest küladest ja alistatud suguharud.

Kuid stiihilisest mässust kaugemale need ülestõusud ei läinud. Rahvas ei suutnud murda bojaaride ja kaupmeeste võimu oma teadmatuse ega organiseerimatuse tõttu.

Novgorodlaste võitlus rootslaste ja sakslastega. XIII sajandi alguses tungisid Novgorodimaa kallale rootslased. Nad ründasid Balti mere ja Neeva jõe äärest, kus praegu asub Leningrad. Novgorodlased purustasid rootslased Neeva jõel. Rootslaste võitja vürst Aleksander, kes juhtis novgorodlasi, nimetati selle võidu eest Aleksander Nevski.

Aastal **1242** püüdsid Novgorodimaad anastada ka saksa rüütlid. Nad ilmusid XII sajandil Balti mere kallastele ja riisusid ning hävitasid halastamatult siinseid slaavi, leedu ja teisi suguharusid. Sakslased ehitasid siin oma kindlusi ja linnu ja suurendasid veel enam oma metsikusi. Nad sundisid elanikele peale oma usku, hävitasid nende vabaduse, muutsid nad pärisorjadeks.

Saksa penirüütlid tungisid tugeva sõjaväega Novgorodimaa kallale, rüüstasid linnu ja ähvardasid ka Novgorodit. Suur vene väejuht vürst Aleksander Nevski kutsus kokku oma väed ja lõi sakslastega otsustava lahingu Peipsi järve jääl. Lahing oli väga äge — jää läks verest pünaseks. Selles **J ä ä l a h i n g u s** ei pidanud sakslased vastu vahvate Novgorodi sõdurite survele ja põgenesid. Aleksander Nevski jälitas vaenlast kuni oma maade piirini. Nii tõrjusid novgorodlased vaenlase otsustavalt tagasi ning kaitsesid oma maad saksa röövlite vastu.

11. Suzdali-Venemaa.

Rostovi-Suzdalimaa. Juba ammust ajast elasid Volga ja Oka jõgede vahel mordvalased, merjalased, vepslased ja teised suguharud. Siin elas ka slaavlasid. X sajandil olid sel maal juba ka slaavi linnad Rostov ja Suzdal.

Rändrahvaste poolt laastatud Kiievi vürstiriigi lõunaaladelt tuli siia slaavlasi-põlluharijaid, kes pagesid vürstide ja bojaaride vägivalla eest. Kuid ka siin haarasid vürstid ja bojaarid maad oma kätte ja sundisid rahva endi heaks töötama.

Esiotsa ei pannud Kiievi riigi vürstid Rostovi-Suzdalimaad tähele. Kuid asi muutus XII sajandil, kui see kauge ääremaa oli juba asustatud. Vladimir Monomahhi poeg Juri Dolgoruki tuli Kiievist tugeva družiinaga siia ja kindlustas siin oma võimu, alistades endale üksikute bojaaride ja pisi-vürstide valdused. Tema poolt anastatud valduste hulgas oli ka Moskva asula.

Veel tugevamini kindlustas end Rostovi-Suzdalimaal Juri Dolgoruki poeg Andrei Bogoljubski. Tema sõdis Novgorodiga, bulgaaridega Volga ääres ja mordva suguharudega. Seejärel vallutas ta Kiievi ja sai peaaegu kogu Kiievi riigi laialdaste valduste suurvürstiks.

Vladimiri-Suzdali vürstiriik. Oma pealinnaks tegi Andrei Bogoljubski Vladimiri linna Kljazma jõel. Sest ajast hakati tema riiki nimetama Vladimiri-Suzdali vürstiriigiks. Andrei Bogoljubski püüdis alistada oma võimule kõiki kohalikke vürste ja bojaare.

Andrei Bogoljubski isevalitsusega rahulolematud bojaarid septsesid vandenõu ja tapsid vürsti. Andrei Bogoljubski asemele sai vürstiks Vsevolod. Ta võttis sõnakuulmatuult bojaaridelt nende külad ja maad ja karistas karmilt neid, kes püüdsid endid iseseisvaiks vürstideks kuulutada.

Vsevolod korraldas mitu sõjaretke Novgorodi vastu. Ta laiendas oma võimu ka Kiievile. Ta sõdis bulgaaride ja mordvalastega Volga ääres. Kuid Vsevolodil ei õnnestunud jalule seada kindlat võimu teiste väikevürstide ja bojaaride üle. Pärast tema surma killustus Vladimiri-Suzdali vürstiriik uuesti väikevaldusteks. Iga vürst ja bojaar püü-

dis elada omaette ega tahtnud alluda suurvürstile. Killustunud väikevürstiriigid olid omavahel vaenujalal.

Ühtset ja tugevat riiki ei olnud. Iga rikas maavaldaja püüdis hankida endale võimalikult rohkem maid ja võimu. Vürstid sõdisid üksteisega vahet pidamata. Alalised sõjaretked laostasid talurahvast. Kui XIII sajandil Vene vürstiriikide kallale tungisid mongolitest vallutajad, ei leidnud nad siin tõelist ühendatud vastupanu. Vladimiri-Suzdalimaa oli killustatud väikesteks osadeks ega suutnud kaitsta oma sõltumatust.

III. IDA-EUROOPA MONGOLI VALLUTAJATE VÕIMU ALL.

12. Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike.

Mongolid XII sajandil. Mongolid olid karjakasvataja rändrahvas. Nad elasid seal, kus praegu asub Mongoolia rahvavabariik.

XII sajandil jagunesid mongolid suurteks sõjakateks suguharudeks khaanidega eesotsas. Khaanidel olid suured karjad ja palju karjamaid. Sõltuvad suguharud maksid neile andamit. Khaanid sõdisid üksteisega ja oma naabritega andamite ja karjamaade pärast.

XIII sajandi alguses tõusis teiste mongoli khaanide hulgas esile andekas väejuht Tšinghis-khaan. Ta kogus endale mitmesugustest suguharudest määratu suure sõjaväe ja alistas idapoolsed türgi-mongoli rahvad.

Nagu maruhoog kihutas Tšinghis-khaani ratsavägi vaenlaste kallale. Kindluste puuseinad põletas Tšinghis-khaan maha savist granaatide abil,

Khaan Batu.

Mongoli ratsavägi sõjaretkel.

mis olid täidetud naftaga. Kivimüürid purustas ta suurte masinate abil. Miski ei suutnud peatada ta pealetungi.

Kesk-Aasia ja Kaukaasia vallutamine Tšinghis-khaani poolt. Alistanud Põhja-Hiina, liikus Tšinghis-khaan oma vägedega Kesk-Aiasse ja vallutas selle.

Kesk-Aasiast ringi ümber Kaspia mere lõunakallast, tungisid Tšinghis-khaani sõjaväed Kaukaasiasse ja vallutasid Armeenia ja Gruusia. Gruusias leidsid mongolid tugevat vastupanu. Gruusia oli tol ajal võimsam riik kui Armeenia. Grusiinlased võitlesid vahvalt, kuid mongolid löid nad puruks ja panid Gruusiale ja Armeeniale peale raske andami. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia rahvad jäid sadadeks aastateks mongolite võimu alla.

Khaan Batu ja Vene vürstiriikide vallutamine. Alistanud kõik Kaukaasia rahvad, purustas mongolite armee aastal 1223 Kalka jõe ääres slaavi vürstide ja polovetside ühen-

datud jõud. Rikkaliku saagiga pöördusid mongolid Aasiasse tagasi.

Kolmeteistkümne aasta pärast ilmusid mongolid uuesti Volga äärde. Nende eesotsas seisis nüüd k h a a n B a t u — surnud Tšinghis-khaani pojapoeg. Seekord mongolid tungisid venelaste kallale ida poolt. Khaan Batu hävitas Volga bulgaaride riigi ja alistas mordvalased, seejärel ta lõi ükshaaval puruks vene vürstide sõjaväed, vallutas **1240.** aastal Kiievi ja läks Lääne-Euroopa kallale. Leidnud tšehhide poolt otsustavat vastupanu, pöördus khaan Batu tagasi ja asutas Volga alamjooksul oma riigi — Kuldhordi, pealinna Sarai. See oli rikas linn kivipaleede, aedade ja rahapajaga. Kuldhordi khaan sai vallutatud maade valitsejaks. Vürstid jäid oma kohtadele, kuid allusid khaanile.

Tatarlased-mongolid kogusid rahvalt khaani kasuks andamit. Andami kogumiseks olid linnadesse paigutatud khaani asevalitsejad väesalkadega. Andami kogumisel ei säästetud kedagi:

„...kellel raha ei ole, sellelt ta lapse võtab;
kellel last ei ole, sellelt ta naise võtab;
kellel naist ei ole, selle koos peaga võtab“.

(s. o. võtab vangi ja müüb orjaks). Nõnda räägib rahvalaul.

Et aga tatarlaste-andamikogujate vastu ühtsoodu puhkesid ülestõusud, siis andsid Kuldhordi khaanid pärastpoole andamikogumise üle vene vürstidele endile.

Nõnda algas tatari ike ehk, õigemini öeldud, tatari-mongoli ike.

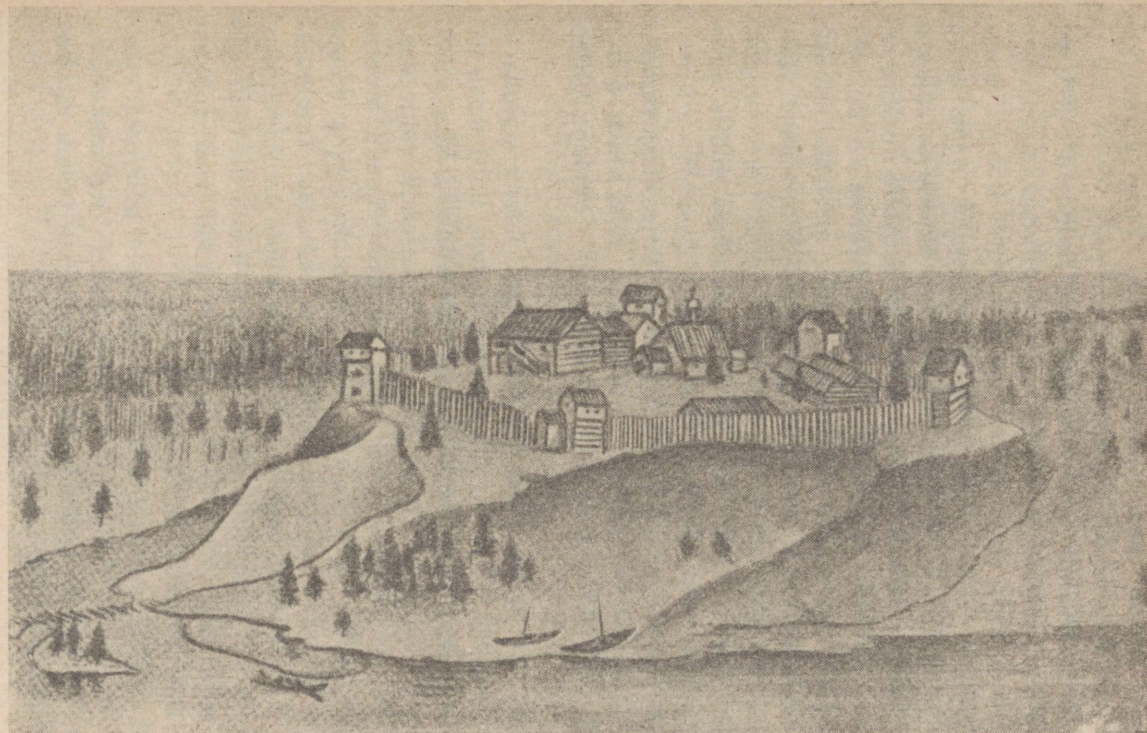
13. Moskva ja esimesed Moskva vürstid.

Moskva. Künkal, kus nüüd asub Kreml, oli XII sajandil Moskva asula. Esmakordselt mainitakse Moskvat kroonikaits 1147. aastal. Aastal 1156 ümbritseti Moskva puuseinaga.

Khaan Batu tatarlased-mongolid põletasid maha Moskva ja ta kindlustuste puuseinad. Elanikud osalt hukkusid, osalt jooksid laiali ümberkaudsetesse metsadesse. Kuid aegamööda kogunes elanikkond uuesti Moskva lähedusse ja hakkas maad harima.

XIV sajandiks sai Moskva väheldase vürstiriigi pealinnaks. Moskva asus vene maade keskuses; see asjaolu aitas Moskva vürstidel koondada tema ümber teisi vürstiriike. Moskva oli ümbritsetud metsadega, mis kergendas ta võitlust vaenlasega, eriti tatarlastega. Moskva asend soodsail teedel andis tema vürstidele võimaluse võtta kõrget tolli kõigilt kaupadelt, mida veeti Moskva jõge mööda.

Ivan Kalita. Eriti tugevnes Moskva vürst Ivani (1328—1341) ajal, kellele anti nimeks „Kalitá“, s. o. rahakott. Kinkide ja meelitustega võitis Kalita oma käskija — Kuldhordi khaani poolehoiu ning sai temalt õiguse koguda khaanile andamit kõigilt vene maadelt. Osa sellest andamist Kalita omandas salaja enda ja oma vürstiriigi jaoks. Kogutud raha eest ostis ta külasid, valdu ja isegi terveid vürstiriike. Ivan Kalita laimas tatarlaste ees oma naabervürste ja ässitas tatari khaani nende kallale. Tatarlased tapsid tema pealekaebusel vürste ning laastasid nende vürstiriike. Kalita liidendas laastatud vürstiriigid Moskva riigiga, khaan tegi Kalita vanemaks teiste Vene vürstide üle, kuulutas ta „suurvürstiks“. Valitsema asumisel oli Kalital ainult 4 linna, oma lastele pärandas ta aga juba 97 küla ja linna.

Moskva XII sajandil.

Nõnda kogus Ivan Kalita hajutatud Vene vürstiriigid Moskva ümber üheks riigiks.

Kalita järeltulijad olid samasugused „kogujad“. XIV sajandi lõpul muutus Moskva vürstiriik niivõrd tugevaks, et Kalita pojapoeg, silmapaistev väejuht vürst Dimitri, otsustas avalikult tatari ikke vastu välja astuda. **1380.** aastal purustas ta Kulikovo väljal Doni ääres tatarlaste sõjaväe, keda juhatas khaan Mamai. Võidul Kulikovo väljal oli suurim ajalooline tähtsus: ta liitis vene rahva kokku võitluses oma rahvusliku sõltumatuse eest, sisendas temasse usku oma jõusse ja pani kõikuma tatari ikke alused. Kahe aasta pärast kogusid tatarlased siiski uued jõud, tungisid Moskva kallale, vallutasid linna ja sundisid endile andamit maksma, kuid väiksemat kui varem.

Noor Moskva vürstiriik muutus siiski järjest tugevamaks. Vana vaenlane — Kuldhord — nõrgenes. Aga Moskva riigi läänepiiridel ilmus uus tugev vaenlane — Poolaga ühinenud Leedu riik.

Leedu riik ja tema suhted Moskvaga. Leedu suguharud olid slaavlaste naabreid ning elasid läänes, Balti mere ääres. XIII sajandiks leedu suguharud ühinesid ühe vürsti võimu alla ning vallutasid XIII ja XIV sajandil valge-vene maad ja osa ukraina ning vene maadest. Leedu muutus suureks riigiks. XIV sajandi lõpul ta nihkus juba hoopis ligidale Moskva suurvürstiriigile ja anastas Smolenski linna. Leedu vürst Jagáilo, abielludes Poola kuningannaga sai Poola ja Leedu kuningaks. Leedu ja Poola liit tugevdas väga mõlemaid riike. Nad hakkasid nüüd veel rohkem Moskva suurvürstiriigile peale suruma.

Ukrainlaste, valgevenelaste ja venelaste põli oma vürstide ja bojaaride võimu all oli väga raske. Veel raskemaks muutus nende elu poola ja leedu anastajate võimu all, kes pärisorjastasid kõik talupojad.

Poola pánid sundisid talupoegi vahetama kreeka õigeusku katoliku usu vastu, mis usku nad olid ise. Eriti tungivalt nõudsid poola pánid usuvahetust Ukrainas. Linnades ei lubanud pánid ukrainlastel ja valgevenelastel tegelda kaubanduse ja käsitööga. Linnade valitsemise hoidsid pánid oma käes. Nad unistasid kogu Moskva vürstiriigi endile allutamisest. Kuid nende kallale tungisid saksa rüütlid, kes olid jäänud peatuma Balti mere kallastele. Sakslased riisusid Leedu ja Poola linnu ning laastasid maid. Sakslastega võitlemiseks ja samaaegselt Moskvaga sõdimiseks ei jätkunud jõudu. Siis sõlmis Leedu Moskva vürstiriigiga rahu. Poola, leedu ja vene vägede ühendatud jõudude poolt purustati sakslased Grünwaldi küla juures (1410. a.). Selles lahingus said kuulsaks vene väed, eriti Smolenski polgud. Ent varsti pärast seda hakkasid Leedu ja Poola Moskva riigile uuesti kallale tungima. Et Moskvast võitu saada, sõlmisid pánid liidu tatarlastega.

14. Tamerlan ja Kuldhordi langus.

Tamerlan. Sellal kui noor Moskva vürstiriik, ühinedes ühe vürsti võimu alla, kasvas ja tugevnes, killustus vana mongoli riik ise aga üha rohkem ja rohkem. Ainult aegajalt tekkisid mongolite hulgas üksikud khaanid-vallutajad. Uheks selliseks vallutajaks oli Tamerlan.

Tamerlan sündis Kesk-Aasias aastal 1336. Sirgunud noormeheks, asus ta ülijulgete meeste jõugu etteotsa ning astus kord ühe kord teise valitseja teenistusse. Esimest korda paistis ta välja rahva ülestõusu maha surumisel Samarkandi linnas (Kesk-Aasias). Karistanud ülestõusnuid julgalt kuulutas Tamerlan enese varsti khaaniks-valitsejaks ja tegi Samarkandi oma pealinnaks.

Tamerlan vallutas rea naaberriike. Aastal 1395 purustas ta Kuldhordi khaani Tohtamõši ja aitas seega Moskval kiiremini vabaneda tatari ikkest.

Tamerlan oli tige ning julm. Pärast ühe linna vallutamist laskis ta elusalt matta neli tuhat inimest. Ühe teise linna vallutamise järel käskis ta oma sõjameestel muretseda talle 70 000 elaniku pead ning neist laduda torni.

Igalt maalt, mis Tamerlan alistas, tõi ta Kesk-Aasiasse parimaid meistreid-käsitöölisi. Oma pealinna Samarkandi, mille kaunistamise eest ta väga hoolitses, tõi ta ligi 150 000 seesugust meistrit.

Usbekid Kesk-Aasias. Pärast Tamerlani surma 1405. aastal muutusid tema poolt vallutatud riigid järk-järgult jälle iseseisvaks.

XV sajandil vallutas Kesk-Aasia rändrahvas usbekid, kes varem elasid praeguse Kasahstani maadel. Usbekid jäid Kesk-Aasiasse kindlalt püsima. Usbeki khaanid asusid Horesmi ja Buhhaara riigi etteotsa.

IV. VENE RAHVUSRIIGI LOOMINE.

15. Moskva riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp.

Novgorodi liidendamine ja Moskva riigi vabastamine tatari khaani võimu alt. Võitluseks tatarlaste ja leedu-poola panidega püüdsid Moskva vürstid laiendada oma valdusi ja kindlustada oma võimu kõigi vene maade üle. Selle saavutaski Ivan III. Ta sai suurvürstiks aastal **1462**. Moskva vürstiriik oli sel ajal ikka veel Kuldhordi (kuigi juba jõuetuks muutunud) khaani võimu all. Ivan pettis khaani, kinnitades temale oma ustavust, kuid ise püüdis salamahti koguda jõudu ja vabaneda alluvusest tatarlastele. Ivan III ühendas oma võimu alla Moskva naabervürstiriigid — Tveri, Rjazani ja teised. Kõik need vürstiriigid olid ühe vürsti võimu alla ühendamise vastu ning sõlmisid tatarlaste ja Leeduga Moskva-vastase liidu. Kuid Ivan III saavutas selle, et Vene riik muutus tema ajal tugevaks ning ühtseks Vene rahvusriigiks. Eraldatuks jäi ainult Novgorod.

XV sajandi lõpul ründas Ivan III sõjaga Novgorodit. Novgorodi bojaarid sõlmisid Leeduga liidu. Kuid see ei päästnud neid. Ivan III purustas Novgorodi sõjaväed ning Novgorod muutus samuti ühtse Vene riigi osaks. Seks ajaks oli Kuldhord jagunenud kolmeks khaaniriigiks: **K a a s a n i**, **A s t r a h h a n i** ja **K r i m m i** khaaniriik. Kuldhordi külast eraldus **S i b e r i** riik Irtõši jõe ääres. Moskva vürstid

ainult võitsid sellest Kuldhordi lagunemisest. Nüüd polnud Kuldhord tugevnenud Vene riigile enam hirmuäratav.

Valinud sobiva momendi, teatas Ivan III Kuldhordi khaanile, et ta ei tunnusta enam khaani võimu Moskva üle. Siis ründas khaan Ivan III sõjaga. Vastaste sõjaväed kohtusid Ugra jõe ääres, kuid kumbki neist ei julgenud astuda otsustavasse lahingusse. Nii nad seisis teineteise vastas mitu kuud. Algasid külmad. Khaanil polnud moona ratsaväele, pealegi sai ta sel ajal teateid rahutustest Kuldhordis, — ta pöördus tagasi. Ivan III osutus sel kombel „võitjaks“. See oli aastal **1480**. Nõnda lõppes tatari-mongoli ike, mis oli kestnud üle kaheksa aasta.

Varsti Kuldhord nõrgenes lõplikult ning lagunes.

Ivan III sõda Leedu ja Poolaga. Aastal **1500** algas Ivan III ja Poola-Leedu kuninga vahel sõda. Poola-Leedu sõjaväed purustati täielikult ning nende ülemjuhataja sattus Vene vägede kätte vangi. Kuningas sõlmis siis balti-saksa rüütliatega liidu. Sakslastel oli algul edu, kuid siis asusid Vene väed pealetungile, purustasid sakslased ning laastasid nende maad.

Sõda lõppes vaheahuga kuueks aastaks. Ivan III-ndale jäid panidelt tagasi vallutatud Vene ja Valge-Vene maad.

Ivan III ajal suurenesid Vene riigi valdused kolm korda.

Ivan III — „kogu Venemaa valitseja“. Pärast Bütsantsi vallutamist türklaste poolt aastal **1453** abiellus Ivan III Kreeka keisri tütre Sofia Palaiologosega.

Ivan III seletas nüüd, et ta on Bütsantsi keisrite pärija. Ta võttis Bütsantsi vana riigivapi (kahe peaga kotkas) Moskva riigi vapiks.

Moskva riigi vapp
Ivan III aegu.

Ivan hakkas ennast nimetama „kogu Venemaa valitsejaks“.

Ivan hakkas hoogsalt Moskvat kaunistama. Ta kutsus välismaalt Moskvasse itaalia käsitöölisi, tehnikuid ja kunstnikke. Väheldase Moskva Kremli ehitas Ivan III ümber suureks kivist linnuseks, Moskvas seninägematute hoonetega. Itaallaste ehitatud Kremli müürid ja tornid tuletavad veel nüüdki elavalt meelde Ivan III aega.

Ivan tõi Kremli paleesse Bütsantsi keisrite toredad õuekombed.

Kuid Moskva vürsti võimu suurenemine tõi kaasa ka laiade talurahvamasside suurema rõhumise bojaaride poolt.

16. Kuidas rõhuti talupoegi Moskva riigis XV sajandil.

Teoorjus ja obrok. Igal pool Moskva riigis oli vürstide, bojaaride ja kloostrite maavaldusi. Maavaldajad elasid oma perekondade, teenijate ja kaitsesalgaga talupoegadest eraldi olevais mõisades, mis olid piiratud kõrge taraga. Igasse külge mõisast ulatusid külad. Talupojad elasid madalates suitsuonnides, mis olid põrandata, akendeta ja korstnata. Maad kündsid nad puuadraga.

Maatükid, mida talupojad harisid ja millest nad elatusid, ei olnud nüüd enam talupoegade, vaid vürstide, bojaaride ja kloostrite omad. Selle maa eest pidid talupojad nüüd omanikule tegema kõik, mida tema neilt nõudis. Nad kündsid isanda maad, peksid ja jahvatasid isanda vilja, niitsid heina ja vedasid isanda mõisa kokku, ehitasid mõisahooned, härraste elamud, sillad, kaevasid tiigid ja kraavid.

Kuid sellest kõigest ei olnud vürstidele, bojaaridele ja kloostritele veel küllalt. Neile näis, et talupojad siiski kün-

navad endile palju, isandale aga vähe. Maaomanikud hakkasid osa talupoegade poolt haritavaid maatükke ära võtma ja nõudsid, et talupojad veel enam töötaksid isandate põlul. Neid töid nimetati *t e o o r j u s e k s*.

Peale teoorjuse pidid talupojad oma isandaile andma veel oma majapidamise saadusi: teravilja, kariloomi, kanu, mune, piima, võid ja muud. Seda nimetati *o b r ó k i k s*. Kes talupoegadest ei täitnud teoorjuse või obroki kohustust, seda karistasid isandad julmalt: peksid keppidega poolsurnuks, panid vangi.

Talupoegade kinnistamine maa külge. Talupoeg võis lahkuda oma isanda juurest, kuid ta pidi jätma talle oma talundi ja hooned ning kinni maksma kõik võlad, mida polnud sugugi vähe. Talupojal tuli otsida teist isandat, kes lubaks teda oma maale asuda. Uue isanda juures olid samasugused maakasutamise tingimused nagu vanagi juures. Orjusest polnud talupojal kuhugi pääsu, ehk olgu siis et põgeneda maadele, kus polnud isandaid. Aga seesuguseid vabu maid leidis üha vähem ja vähem.

Maaomanikele polnud sugugi kasulik, et talupojad nende maadelt lahkusid, millal aga soovisid. Bojaarid ja kloostrid hakkasid talupoegadele teiste maaomanike juurde siirdumist lubama ainult pärast kõigi suviste tööde lõppu. Ivan III andis aastal **1497** seaduse, mille järgi talupoeg võis ühe isanda juurest teise juurde üle minna ainult hilissügisel, jüripäeval (26. novembril vana kalendri järgi).

Nõnda tugevnes talupoegade kinnistamine isandate maa külge. Isandal oli õigus oma talupoegade üle kohut pidada ning sõnakuulmatuse puhul neid peksta.

Peale bojaaride ja kloostrite valduste tekkisid Ivan III ajal veel sõjateenistustaste ning vürstide ja bojaaride teenijate hulgast võrsunud mõisnike-aadlike valdused. Sõjaretkedest osavõtu ja piiride kaitse eest said nad vürstilt

tasuks maid koos maadel elavate talupoegadega. Sissetulekute nendest maadest, mida harisid talupojad ning mis olid allutatud mõisniku võimule, pidi mõisnik toitma ennast ja oma perekonda, muretsema endale sõjavarustuse ja hobuse ning viima sõjaretkele teatud arvu sõdureid.

Vürst paigutas teenistuslasi tema poolt anastatud maa-
dele. Niisuguseid maid nimetati teenismõisadeks, nende valdajaid aga — mõisnikeks. Bojaarid aga valdasid maid pärimise korras (isalt pojale) ning nende maaoman-
deid nimetati pärusmõisadeks.

V. VENE RIIGI LAIENEMINE.

17. Ivan IV ja Volgamaa tatarlaste purustamine.

Tsaar Ivan Groznõi (1530—1584).
V. Vasnetsovi maali järgi.

Tsaar-isevalitseja. Ivan III pojapoeg, tulevane tsaar Ivan IV Groznõi, kaotas varakult isa. Bojaarid mürgitasid ta ema ning haarasid tervelt kümneks aastaks võimu oma kätte.

Aastal **1547** kuulutas 17-aastane Ivan (esimesena Moskva valitsejaist) enda tsaariks-isevalitsejaks ning hakkas riiki valitsema iseseisvalt, mitte usaldades bojaare, vaid toetudes aadlikele-mõisnikele.

Oma võimu kindlustamiseks pidas Ivan IV väga tähtsaks, et inimesed tema riigis saaksid harridust tsaarivõimu ülistavate raamatute lugemiseks. Ivan IV kasutas selleks otstarbeks Läänes leiutatud trükikunsti ning

seadis Moskvast sisse trükikoja. Siin trükiti raamatuid tema erilisel järelevalvel. Esimeseks vene trükkaliks selles trükikojas oli Ivan Fjodorov.

Kaasani ja Astrahhani vallutamine. Kindlustades oma jõudu ja võimu, jätkas Ivan IV oma vanaisa Ivan III ja isa

Ivan Fjodorov trükikojas.

Vassili III (kes vallutas Leedult tagasi Smolenski) vallutuspoliitikat. Ivan IV otsustas esmalt vallutada tatari khaaniriigid Volga ääres. Sügisel 1552 piiras Ivan IV suure sõjaväe ja hulga suurtükkidega sisse Kaasani — Kaasani khaaniriigi pealinna.

Vassili Blažennõi kirik Moskvas.
Ehitatud Ivan IV poolt pärast Kaasani vallutamist.

Piiramine kestis kogu sügise. Tatarlased võitlesid meeleheitliku vapruse ja visadusega. Tsaari korraldusel lasti õhku maa-alune salakäik Kaasanist vee juurde ning linna elanikud pidid jooma roiskunud vett lompidest ja kaevudest. Kaasanlased jätkasid oma linna kaitsmist.

Puhkuseta tõrjusid nad piirajaid tagasi päevad ja ööd läbi.

Tsaar käskis müüride alla kaevata õõnsused, kuhu paigutati vaadid püssirohuga, ning müürid lasti õhku. Linnavärvais ja läbimurdude kohal müüris puhkes metsik võitlus. Ivan IV sõjavägi — seda oli kuni 150 000 meest — sai jagu tatarlastest. Kaasan liidendati Moskva riigiga.

Kaasanisse asustati ümber hulk Moskva teenistuslasi ja kaupmehi; tatarlastel aga lubati elada ainult linnalähedases agulis. Vallutatud maad jagati välja mõisnikele. Kõikjale Kaasani khaaniriigis ehitati kindlusi, kuhu asetati Moskva vägesid. Kindlusi ehitama sunniti vägisi kõiki Kaasani khaaniriigi elanikke: tatarlasi, mordvalasi, marisid, tšuvašše, baškiire. Kaasani alistamise järel langesid nad kõik Ivan IV valitsuse alla.

Aastal 1556 vallutasid Ivan IV väed Astrahhani linna Volga ääres, n o g a i tatarlaste pealinna. Kogu Volga veetee oli nüüd Vene tsaari käes.

Pärast seda anastas Ivan IV Kaukaasia kirdeosa ja ehitas Tereki jõe äärde mitu kindlust. Tšerkessi ja kardiini vürstid hakkasid tsaari teenistusse astuma.

Vene rahvusriik hakkas rahvusriigist muutuma paljurahvuseliseks, s. o. mitmesugustest rahvastest koosnevaks riigiks.

18. Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad.

Opritšnina. Vallutanud tatarlaste maad Volga ääres ja kinnitanud jala Põhja-Kaukaasias, alustas Ivan IV sõda Baltimaade sakslastega, Poolaga, Leeduga ja rootslastega. Ivan IV tahtis rajada tee Balti mere kallastele ning astuda suhtlemisse Lääne-Euroopa rahvastega. Rootslased ja saks-

lased ei lasknud läbi Moskvasse siirduvaid välismaa meistreid ning takistasid kogu jõuga Vene kaubandust.

Pärast esimesi kaotusi sõjas paljastas Ivan suurte bojaaride-pärusmõisaomanike reetmise. Need reetjad siirdusid poolakate ja leedulaste teenistusse. Tsaar Ivan alustas viihast võitlust bojaaridega, kes seisis maa ühendamise ja tsaari isevalitsusliku võimu kindlustamise vastu. Ta hukkas hulga bojaare ja nende poolehoidjaid, teisi saatis asumisele riigi kaugematesse osadesse. Nende maad võttis ta ära ja jagas väikemõisnikele (aadlikele). Võitlus bojaaridega oli Ivan IV-le tarvilik selleks, et lõplikult murda kõik need väikesed tsaarikesed, nagu seda olid bojaarid, ja kindlustada ainuvalitsus. Võitluseks bojaaridega moodustas Ivan IV mõisnikest erilise, mitmest tuhandest mehest koosneva väesalga ja nimetas nad „opritšnikuteks“.

Opritšnikuil oli oma eriline vormiriie. Opritšnikute sadula külge oli kinnitatud koerapea ja luud. Need olid ta ametimärgid, mis pidid tähendama: tsaari vaenlased välja nuhkida, jälgede järgi üles otsida ja reetjad-bojaarid välja pühkida.

Ivan IV ja ta opritšnikud hukkasid hulga bojaare. Hukatusete maad jagas Ivan välja opritšnikuile ja teistele mõisnikele. Sel teel kindlustas Ivan IV isevalitsuslikku võimu Vene riigis, hävitades bojaaride vara.

Seega ta nagu lõpetas Ivan Kalita poolt alustatud eraldatud osastis-vürstiriikide kogumist ühte, tugevasse riiki.

Talupojad ja kasakad. Ivan IV ajal muutus talupoegade seisund väga viletsaks. Tema valitsemise lõpu poole keelati talupoegadel isegi jüripäeval oma isandate juurest lahkuda. Sellest ajast pärinebki kõnekäänd: „Säh sulle, eideke, jüripäevi!“

Mõisnike ja opritšnikute riisumise ja vägivalla eest põge-

nesid talupojad Vene riigi keskusest steppidesse ja lõuna-
rajamaadele ja asustasid neid. Hulk ärakaranud talupoegi
asus Doni ja Dnepri äärde. Varsti tekkisid siin asulad, mil-
lede elanikke nimetati k a s a k a t e k s.

Jermak.

Sõda Baltimaade pärast. Ivan IV sõdis 24 aastat, et saa-
vutada väljapääsu Balti merele. Sõja alguses purustasid
Vene väed saksa rüütlid ja vallutasid rea linnu. Kuid sõda
lõppes Vene riigile ebaõnnestumisega. Sõtta sekkusid
Poola, Rootsi ja Taani. Poolakad ja leedulased haarasid
Baltimaad oma valdusse ning võtsid Ivan IV-ndalt tema
poolt sõja alguses vallutatud Valge-Vene maad. Rootslased

võtsid talt Soome lahe kaldad. Soodus meretee kauplemiseks välismaaga oli uuesti kaotatud.

Ivan Groznõil tuli kaubandust välisriikidega teostada ainult ebasoodsa, aastas mitmeks kuuks kinnikülmuva Valge mere kaudu. Selle tee avastas juhuslikult üks inglise kapten. Ta tahtis Põhja-Jäämere kaudu Indiasse jõuda, kuid torm ajas ta laeva Severnaja Dvina suudmesse, kuhu pärast rajati sadamalinn Arhangel'sk.

Siberi riigi liidendamine. XVI sajandi lõpul liidendati Moskva riigiga Lääne-Siberi maad. Siberi riigis elasid tatarlased ja teised Siberi rahvad. Nende üle valitses khaan Kutšum. Rikkad maadeomanikud Uuralis — kaupmehed Stroganovid — saatsid aastal **1581** khaan Kutšumi vastu väheldase kasakaist koosneva palgalise väesalga, kes oli hästi varustatud tulirelvadega. Kasakate väesalk Jermaki juhtimisel purustas khaan Kutšumi mitmekordselt suurema sõjaväe, kes oli relvastatud ambude ja nooltega.

Ivan Groznõi andis Jermakile autasuks raudrüü ja kasuka oma õlgadelt, tema kasakaile aga rikkalikult kinke. Kutšumil aga õnnestus pärastpoole Jermaki väesalk purustada. Jermak ise hukkus Irtõši jões Kutšumi sõdurite õise rünnaku ajal. Kutšum seadis uuesti jalule oma võimu Siberi riigis, kuid mitte kauaks. Moskvast saadetud vojevoodid oma sõjavägedega alistasid mõne aasta pärast Siberi riigi lõplikult.

Venemaa valdused laienesid Ivan IV ajal mitmekordselt. Tema riik muutus üheks suurimaks maailmas.

VI. TALURAHVASÕJAD JA RÕHUTUD RAHVASTE ÜLESTÕUSUD XVII SAJANDIL.

19. Esimene talurahvasõda Vene riigis.

Tsaar Boris Godunov ja talurahva ülestõusude algus. Ivan IV suri aastal **1584**. Vähe aega enne oma surma tappis ta vihahoos oma vanema poja Ivani ametikepi löögiga meelekohale. Järele jäid veel kaks poega — nõrga aruga Fjodor ja väike Dimitri. Tsaariks sai nõrga aruga Fjodor Ivanovitš. Fjodori ajal valitses riiki tsaari naisevend Boris Godunov, endine Ivan Groznõi opritšnik. Väike Dimitri, kes elas oma emaga Uglitši linnas, suri või surmati Godunovi pooldajate poolt.

1598. aastal, pärast Fjodori surma, sai tsaariks Boris Godunov.

Talurahva seisund muutus Godunovi ajal palju halvemaks. Talupojad põgenesid bojaaride ja mõisnike juurest Ukrainasse ja Doni äärde. Maal oli kolm aastat järgemööda viljaikaldus. Algas kohutav nälg. Talupojad sõid aganaid, kasse, koeri, asi läks isegi kuni inimesesöömiseni. Algasid mitmesugused taudid. Teedel vedeles laipu, polnud kedagi, kes oleks neid matnud. Mitmel pool tõusid talupojad üles ja rüüstasid oma rõhujaid — bojaare ja mõisnikke. Rahvarahutused algasid ka linnades.

Poola panide esimene katse Vene riiki orjastada. Vene riigi vanad vaenlased poola panid otsustasid kasutada soodsat momenti — rahutusi Venemaal — ja teda orjastada. Selle

eesmärgiga lasksid nad lahti kuulduse, et Ivan Groznõi poeg Dimitri üldse ei surnud Uglitšis, vaid põgenes Boris Godunovi eest Poolasse. Poolakad leidsid kohase mehe ning saatsid ta tsareevitš Dimitrina koos oma sõjaväeosadega Moskvasse. See Vale-Dimitri pidi kukutama Boris Godunovi tsaaritroonilt ning tema asemel tsaariks hakkama. Ukrainas liitusid Vale-Dimitriga bojaaridega rahulolematud Doni ja Dnepri kasakad.

Tsaar Boris Godunov suri sel ajal, tsaari sõjaväed aga ei avaldanud Vale-Dimitrile vastupanu. Vale-Dimitri jõudis takistamatult Moskvani ja sõitis pidulikult linna nagu tõeline tsaar. Surnud tsareevitš Dimitri ema oli bojaaride poolt ära ostetud ja tunnistas avalikult isehakanud tsareevitši oma pojaks. Vale-Dimitri sai tsaariks.

Poolakad rõõmutsesid — nende plaan õnnestus: Moskvas istus tsaarina nende käsilane. Vale-Dimitri abiellus poolatar Marina Mniszekiga (loe: mnišek) ja andis tema isa valdusse hulga maid. Koos Marinaga Moskvasse tulnud poolakad asusid parematele ametikohtadele, hakkasid vägivalda tarvitama ja rahvast riisuma. Vale-Dimitri halvustas avalikult vanaaegseid vene kombeid.

Rahva hulgas algasid rahutused poolakate ja uue tsaari vastu. Bojaarid, kasutades rahutusi, sepihtsesid Vale-Dimitri vastu vandenõu ning tapsid ta. Isehakanud tsaari laip põletati tuleriidal, tuhk topiti suurtükki ja tulistati sinnapoole, kust Vale-Dimitri oli tulnud.

Tsaariks sai suurte pärusmõisade omanik, vanast aadli-soost bojaar Vassili Šuiski, kelle valimise Moskva Punasel väljakul korraldasid bojaarid ja rikkad kaupmehed rahva ülestõusu ajal poolakate vastu.

Talurahva juht Ivan Bolotnikov. Šuiski valitsuse ajal talurahva rahutused jätkusid. Neile ilmus tol ajal energiline juht — I v a n B o l o t n i k o v. Bolotnikov oli varem

olnud ühe bojaari pärisori ning põgenenud tema juurest. Ta oli olnud Türgis ja Itaalias ning palju näinud. Bolotnikovi kui andeka väejuhi juurde tuli hulgakaupa talupoegi, alamaid teenistuslasi, kasakaid. Oma sõjaväega, mille ta kogus Lõunas, suundus Bolotnikov aastal **1606** Moskva poole, et kukutada bojaaride tsaar Vassili Šuiski ja panna troonile teine, „hea“ tsaar.

Teel nabisid ülestõusnud linnades ja külades kinni tsaari ülemaid, hukkasid bojaare ja mõisnikke, rüüstasid nende mõisu, hävitasid rikaste kaupmeeste maju. Bolotnikovi sõjaväega liitus ka väikemõisnike väesalku, kes polnud rahul bojaaride omavõimuga ja bojaaride tsaari Šuiskiga.

Bolotnikov piiras Moskva ümber. Mõisnikud, kes olid Bolotnikoviga kaasa läinud, taipasid varsti, et tema võit viib mõisnike võimu nõrgenemisele. Lahingu ajal Moskva all reetsid mõisnike väesalgad Bolotnikovi ja läksid bojaaride ja tsaar Šuiski poole üle. Bolotnikovi armee sai lüüa.

Valmistades ette uut pealetungi Moskvale, taganes Bolotnikov esiteks Kaluga ja pärast Tula ümbrusse. Šuiski piiras Bolotnikovi Tulas suure sõjaväega ümber. Ülestõusnute armee kaitses end mehiselt, kuid võideti. See on ka arusaadav. Talupoegadel polnud tol ajal seesugust liitlast ning juhtijat, nagu seda on töölisklass. Ka talupojad ise polnud teadlikud. Nad sõdisid mitte tsarismi ja mõisnike korra vastu, vaid paha tsaari ja pahade mõisnike vastu ning „hea“ tsaari ja „heade“ mõisnike eest.

Aastal **1607** võeti Ivan Bolotnikov vangi. Bojaarid torkasid tal silmad peast ning uputasid ta pärast jääaugus. Võidetud talurahva seisund muutus veelgi halvemaks: Šuiski andis uued ukaasid, mis raskendasid pärisorjade orjapõlve. Nüüd võis mõisnik tervelt 15 aasta jooksul taga otsida ning tagasi tuua tema juurest ärakaranud talupoegi. Ülestõusud jätkusid.

20. Võitlus poola anastajatega.

Poola anastajad ja nende väljakihutamine Moskvast. Poola panid tegid pärast esimest ebaõnnestunud katset Venemaad orjastada veel teise sellise katse. Nad tõid välja uue isehakanud tsaari. Levitati kuuldust, et Moskvas tapeti eksituse tagajärjel hoopis teine inimene, kuna Vale-Dimitri pääses. Uue Vale-Dimitriga läks koos kümnetuhande-mehe-line Poola sõjavägi. Vale-Dimitri ligines sõjaväega Moskva ja asus Moskva läheduses Tušino külas laagrisse, nõudes, et Šuiski loovutaks talle trooni. Šuiski kutsus endale rootslased abiks. Rootslased, kasutades Moskva valitsuse nõrkust, haarasid endale Novgorodi. Samal ajal tungis Poola kuningas Sigismund sõjaväega Smolenski alla, purustas Moskva sõjaväeosad ja piiras ümber Smolenski. Vaenlased rebisid Venemaad tükkideks.

Moskva aadlikud kukutasid Šuiski troonilt ning sundisid teda end mungaks pühitseda laskma. Samal ajal tapeti Vale-Dimitri II. Rahvarahutused aga jätkusid. Moskva bojaarid ei suutnud ülestõusnutega hakkama saada. Siis valisid Moskva bojaarid, et päästa oma seisukorda, Šuiski asemele tsaariks Poola kuninga Sigismundi poja Vladislavi. „Parem teenida kuningapoega, kui olla maha löödud omaenda hooloppide poolt,“ ütlesid bojaarid. **1610.** aasta sügisel marsis Poola sõjavägi bojaaride toetusel Moskvasse ja hõivas Kremli. Poola panid röövisid palju aardeid Moskva tsaaride varakambrist. Anastajad võtsid endale mõisu, jagasid oma pooldajatele maid ning rõhusid ja riisusid vene rahvast.

Poole aasta pärast, **1611.** aasta kevadel, tõusid moskvalased poolakatest rõhujate vastu üles. Moskva tänavatele ehitati laudadest, kastidest ja palkidest tõkked. Nende tagant tulistasid moskvalased poolakaid. Majade katustelt tabasid nad neid kuulide ja kividega. Poolakad hakkasid Moskvat

põletama. Suurem osa linnast põles maani maha. Poolakad kindlustasid endid Kremli müüride varjus.

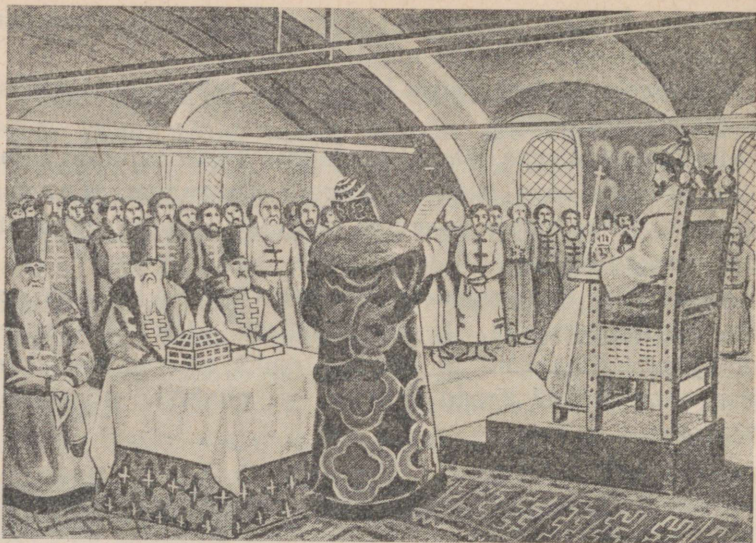
1611. aasta sügisel tõusis kogu vene rahvas poolakatest anastajate vastu üles.

Moskvasse püsima jäänud poolakate vastu üritatud sõjaretke etteotsa asus Nižni-Novgorodi maavanem Kozmá Minin. Tema poolt linnadest kogutud rahaga varustati suur maakaitsevägi. Väepealikuks valiti vürst Požárski. Osa talupoegade salku, kes võitlesid mõisnikega, liitus maakaitseväega. Ja see otsustaski asja. Maakaitsevägi jõudis Moskvani ja piiras Kremli istuvad poolakad sisse. Aastal **1612** Kreml vallutati ja poolakad põgenesid Moskvast.

Minin kutsub rahvast võitlusse poolakate vastu.

Maakogu aastal 1649.

Võitluses poola anastajatega tõusis vene rahva hulgast palju sangareid. Üks selliseid sangareid oli talupoeg I v a n S u s s á n i n. Poola väesalk sundis teda teejuhiks olema. Oma elu ohverdades juhtis Sussanin väesalga metsatihnikusse. Poolakad raiusid Sussanini tükkideks, kuid väesalk ei pääsenud metsast välja ning hukkus.

1613. aastal kutsuti Moskvasse kokku mõisnike, kaupmeeste ja kasakate valitud esindajad. Nad valisid tsaariks Mihhaili, Romanovite suguvõsast bojaari.

Poolakad olid sunnitud lahkuma kõigist nende poolt anastatud maadest, ainult Smolensk jäi nende kätte. Alles viis aastat pärast sõda andsid rootslased Venemaale tagasi Novgorodi, kuid kogu Soome lahe rannik koos Vene linnadega jäi Rootsi kätte.

Talurahvaliikumise purustamine. Uus tsaar alustas halastamatut võitlust veel mitte vaibunud rahvaliikumisega. Suur hulk ärakaranud talupoegade ja kasakate relvastatud salku luusis Moskva ümber ja kogu maal. Tsaar saatis sõjavägesid ja vojevoode ülestõusust osavõtjate ja nende salkade karistamiseks. Moskvast hakkasid uuesti töötama prikaasid (tsaari kantseleid) djakkide (sekretäride) ja abidjakkidega, uuesti, nagu varemgi, hakkas rahvas ägama vojevoodide ja prikaasiametnike all.

Tsaar Mihhail jagas helde käega teenismõisu ja suuri rahalisi kinke mõisnikele.

Ta kaitses oma valijate — mõisnike huve.

21. Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Ülestõusud linnades. Pärast tsaar Mihhaili surma sai Moskva tsaariks ta poeg Aleksei. Tema korraldusel kehtestati aastal **1646** raske soolamaks. See maks suurendas rahva meelepaha. Kartes ülestõusu, käskis tsaar selle maksu kaotada. Kuid asi ei seisnud ainult selles maksus. Kuigi see kaotati, tõusis Moskva rahvas siiski oma rõhujate vastu üles. Aastal **1648** tõstis rahvas Moskvast „mässu“, nagu tol ajal nimetati rahva ülestõuse. Rahvas mäletas väga hästi tsaarisulaste ja -ametnike poolt tehtud ülekohut ja nõudis tsaarilt tähtsamate ametnike väljaandmist, kohtumõistmiseks nende üle.

Tsaar lubas ülestõusnute palve täita. Kuid selle asemel hakati rahvast nuutidega peksma ja hobuste jalge alla tallama. Siis purustas rahvahulk eriti vihatud bojaaride ja tsaarisulaste maju ning mõned neist tapeti. Tsaari sõjavägi summutas ülestõusu. Samuti suruti ülestõusud maha

Käsitöölised kaubaplatsil oma tooteid müümas.

ka teistes linnades samal, 1648. aastal. Pärast neid ülestõuse kutsus tsaar Moskvasse kokku bojaaride, mõisnike ja kaupmeeste esindajad, kes moodustasid Zemski sobor'i (Maa-kogu). Aastal **1649** panid nad kehtima mõisnike jaoks õiguse üles otsida ja tagasi tuua nende juurest põgenenud talupoegi põgenike kogu eluaja kestel. Talupojad olid lõplikult pärisorjastatud. Kõik talupoegade majad ja külad olid loendatud. Peitu pugada oli talupoegadel nüüd väga raske. Käsitöolistel ja väikekaupmeestel oli samal ajal keelatud ilma loata ühest linnast teise ümber asuda.

Linnades elasid käsitöölised agulites, mida nimetati nende elanike tööalade järgi: Parkaliagul, Pottsepaagul, Püssimeistriagul. Seesuguseid aguleid oli eriti palju Moskvas — riigi suurimas linnas. Moskva agulites seisis kõverates kit-

sastes põiktänavates väikesed kahe-kolme pisikese aknake-sega majad.

Käsitöölised teenisid vähe. Nende elu oli raske — neid riisusid vojevoodid ja kaupmehed.

Käsitööliste ja linnakehvikute ülestõusud jätkusid. Eriti suure ulatuse võttis seesugune ülestõus Pskovis (Pihkvas) ja Novgorodis aastal **1650**. Linnakehvikute ülestõusuga liitusid ka talupojad. Selle ülestõusu mahasurumiseks tuli tsaar Alekseil saata suur sõjavägi.

Linnakehvikute ülestõusud puhkesid ka järgmistel aastatel. Nii oli suur ülestõus Moskvas aastal 1662. Selle ülestõusu ajal tsaari sõjaväed tapsid ja uputasid Moskva jõkke mitu tuhat ülestõusnut.

Baškiiria ülestõus. Samal aastal tõusis Uuralis üles Baškiiria rahvas, kes oli alistatud tsaar Ivan IV poolt varsti peale Kaasani vallutust. Baškiiridega ühinesid tatarlased. Ülestõusnud vallutasid relvavoori, muretsesid püssirohtu. Nad võitlesid Moskva vägedega kolm aastat. Ülestõusnud piirasid tsaari kindlusi, kuid nad purustati lõpuks ometi.

22. Ukraina võitlus Poola ülevõimu vastu ja tema liidendamise Venemaaga.

Bogdan Hmel'nitski ja Ukraina talupoegade sõda poola panidega. XIII—XIV sajandist saadik oli Ukraina poolaleedu panide ikke all. Need muutsid kõik talupojad lõplikult pärisorjadeks. Väiksemategi eksimuste eest karistasid panid oma pärisorje surmaga. Mõningate poolakate majade juures seisis alalised võllad. Poolakad sundisid ukraina rahvast vägisi nende usku vastu võtma.

Panide orjuses ägasid talupojad ka Poolas endas ja Valge-Venes. Pärisorjad põgenesid panide juurest Dnepri äärde,

kus nad ehtasid kärestike taha („за порогамі“) kindluse, mille nad nimetasid Zaporozže Setš'iks ja endid zaporozžje k a s a k a t e k s. Teistes kohtades, Ukraina linnades ja küla-des elasid l i n n a k a s a k a d. Nii ühed kui teised kasakad jagunesid oma jõukuse poolest rikasteks ja vaesteks. Kasakad ühinesid polkudeks. Nende ülempealik valiti kasakate poolt. Teda nimetati h e t m a n i k s.

Talupojad ja kasakad tõstsid sageli poolakate valitsemise vastu ülestõuse.

Aastal **1648** puhkes suur kasakate ja talupoegade ülestõus poolakate vastu, mille etteotsa asus kasakas B o g d a n H m e l n i t s k i.

Tema mehed, rietatud kerjuste ja munkadena, käisid Ukraina külasid mööda ja kutsusid talupoegi üles võitlusele panidega. Varsti tõusid talupojad üles kogu Ukrainas ja Valge-Venes. Algas panide mõisade rüüstamine. Poola panid olid sunnitud võitluseks Hmelnitskiga ja ülestõusnud talupoegadega oma jõude killustama. Hmelnitskil õnnestus poolakate sõjavägesid purustada ja nende ülempealikuid vangid võtta.

Kuuldused Hmelnitski võitudest levisid kiiresti kogu Ukrainas, Valge-Venes ja Poolas. Talupoegi hakkas massiliselt Hmelnitski juurde valguma. Uheks väljapaistvaimaks talupoegade juhiks oli Maksim Krivonoss. Kuid Hmelnitski astus poolakatega läbirääkimistesse ja sõlmis nendega lepingu, mille järgi kasakad said Poolalt suuri järeleandmisi. Poolakad lubasid neile palka maksta, neid hästi relvadega varustada ning nende eesõigusi mitte ära võtta.

Poola panid petsid Hmelnitskit ning keeldusid oma lubadusi täitmast. Siis alustas Hmelnitski poolakatega uuesti sõda.

Ukraina liidendamine Venemaaga. Sõja lõppu polnud näha. Poolakad laastasid Ukrainat. Et pääseda raskest sei-

sukorrast leppis Hmelnitski aastal 1654 kokku Moskva tsaari Alekseiga Ukraina vastuvõtmiseks Vene riiki. Kasakate vanemad said õigused, mida nad varem püüdlesid Poolalt. Ukraina talurahvas vabanes panide orjusest. Keegi ei sundinud neile enam peale võõrast usku. Ukraina liidendamine Venemaaga aga ei vabastanud Ukraina töötavat rahvast oma vanemate ja hetmanite rõhumisest.

Hmelnitski toetuseks hakkas tsaar Poolaga sõda pidama. Sõda lõppes kõigi Dnepri vasakul kaldal asuvate maade ja Kiievi linna Venemaaga liidendamisega.

23. Razini sõda bojaaride ja mõisnikega.

Doni kasakad. Lõunasse — Doni ja ta lisajõgede äärde — asutasid ärakaranud talupojad suured Doni kasakate külad ehk staniitsad.

XVII sajandi keskel polnud Doni kasakail võrdsust. Uhed kasakad haarasid paremad maad, soetasid majapidamise, kauplesid, muutusid jõukaiks ehk majandavaiks. Teised jäid varatuteks, kehvikuiks. Kehvikuil tuli minna orjusse rikaste kasakate juurde või elatuda riisumisest. Tsaari vojevoodid püüdsid ärakaranud talupoegi ja tõid nad mõisnikele tagasi. Kehvikuil kogunes palju viha Moskva mõisnike vastu. Kehvikud viis ülestõusule kasakas Stepan Timofejevitš Razin.

Razin ja ta võitlus bojaaride ja mõisnikega. Keegi välismaalane, kes viibis tol ajal Moskva riigis, kirjutas Razinist nõnda: „Tema kuju on majesteetlik, hoiak suursugune, näoilme uhke. Ta on pikakasvuline ja rõugearmilise näoga. Tal on võime sisendada hirmu ja armastust.“

Stepan kogus enda ümber hulga kehvikuil. Ta valiti atamaniks, s. o. ülempealikuks. Raziniga liitus hulk kasakaid

ja teisi, kes olid vihased tsaari vojevoodidele ja mõisnikele.

1670. aasta kevadel ründas Razin seitsme tuhande mehega Tsaritsõnit Volga ääres (praegu Stalingrad) ja vallutas selle. Siin läks tema poole üle ka tsaari sõjavägi — streletsid. Pärast läks Razin Astrahhani alla ja vallutas selle kahepäevase piiramise järel. Kasakad surmasid rikkad kaupmehed, bojaarid ja tsaariülemad. Astrahhani vojevoodi kukutas Razin kellatornist alla. Razinlased määrasid Astrahhanis oma valitsejad kasakate hulgast.

Astrahhanist saadud sõjavarustusega liikus Razin Volgat mööda ülespoole. Ta vallutas linnad, karistas tsaari vojevooide ja prikaaside ametnikke. Razini saadikud läksid talupoegade sekka ja kutsusid neid ülestõusnute ridadesse.

Razini kutsel tõusid talupojad üles, tapsid oma mõisnikke, põletasid mõisu, ühinesid tervete salkadena Razini sõjaväega. Volgamaa rahvad — tšuvašid, tatarlased, mordvalased, marid — astusid välja koos vene talupoegadega. Ei takistanud ka see, et nad rääkisid eri keeli. Viha tsaari ja mõisnike vastu liitis nad üheks pereks.

Talurahva liikumise purustamine ja Razini hukkamine. Tsaar ja mõisnikud kogusid sõjaväe ja välismaiste palgasõdurite polgud ning saatsid nad Razini vastu. Razinil oli raske võitu saada neist hästirelvastatud jõududest. Simbirski linna all lõi ta nendega lahingu. Razin sai haavata. Tema armee purustati. Väikese väesalgaga õnnestus Razinil pääseda Doni äärde. Rikkad Doni kasakad võtsid Razini kinni ja andsid ta tsaarile välja. Tsaar otsustas Razini kohta: „Hukata kurja surmaga.“

Aastal **1671** hukati Stepan Razin Moskvast.

Julmalt õiendas tsaar Aleksei arveid ka ülestõusnud talupoegadele. Tuhanded neist raiuti puruks, peksti piitsadega

Stepan Timofejevitš Razini hukkamine.

surnuks, poodi võllasse. Talurahva mässuliikumine oli lämmatatud.

Razini ülestõusu ajal, nagu omal ajal Bolotnikovi ülestõusu ajalgi, polnud talurahval seesugust ustavat liitlast, nagu seda on organiseeritud töölisklass. Puudus ka arusaamine ülestõusu ülesannetest: mõisu maha põletada ja

mõisnikke hukatusse saata nad oskasid, kuid missugune uus kord on tarvis üles ehitada, kuhu asja juhtida — sellest nad ei saanud aru.

Selles seisis nende nõrkus.

24. Ida-Siberi rahvaste alistamine.

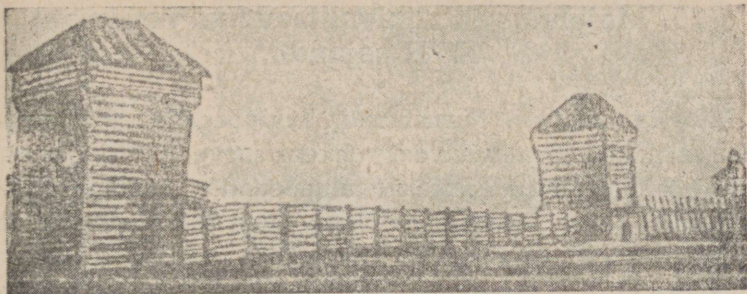
Ida-Siberi vallutamine. Kasakate väesalgad tungisid Siberisse jõgesid mööda, tirides paadid maad mööda volokite kaudu ühest jõest teise. Kasakas Semjon Déžnev tungis väikese väesalgaga esimesena merd mööda Aasia ja Ameerika vahelise väinani. Tema nime kannab Aasia kaugeim idaneem (Dežnevi neem).

Kasakate järel tulid Siberi sisemaale Moskva vojevoodid, kes asusid elama äsjaehitatud linnadesse ning juhatasid sealt kasakate salku. Kasakail võimaldasid kohalikke elanikke võita tulirelvad, mida paljud Siberi rahvad ei tundnud. Tervenisti sada aastat vältas Ida-Siberi rahvaste alistamine Vene tsaari võimule. XVII sajandi lõpuks oli tema võimu all peaaegu kogu Siber. Siinsed rahvad — hakasid, oiroodid, burjaat-mongolid, evengid ja jakuudid — hakkasid maksma Vene tsaarile andamit — jassákki.

Siberi rahvaste rõhumine. Kogu Siberis ehitati väikesi puust kindlusi. Neis asusid vojevoodid sõjaväega. Kindlustest käisid vojevoodid kohalikult rahvastikult jassakki kogumas.

Vojevoodid sundisid kohalikku rahvastikku kindluste ligiduses maad harima ja toitsid kogutud viljaga oma väesalku. Siberisse asustati vägivaldselt ka vene talupoegi või meelitati neid sinna mitmesuguste soodustustega.

Kohaliku rahvastiku vürstikesi vojevoodid ostsid ära, et

Jakutski kindlus, ehitatud venelaste poolt Siberis XVII sajandil.

nende abiga oleks kergem maa pärisrahvast koorida. Vojevoodid müüsid sageli inimesi kohaliku elanikkonna hulgast orjadeks Kesk-Aasiasse. Vojevoodid saatsid kasakaid uusi rahvaid alistama. Kasakas Habarov jõudis aastal **1651** oma družiinaga Amuuri jõeni. Oma teel põletas ta kõik talle vastuhakanud külad; elanikud põgenesid metsadesse laiali.

Koos tsaari vojevoodide ja sõjaväega tulid vene kaupmehed, papid ja mungad. Kaupmehed jootsid Siberi rahvaid purju ning said joobnud inimestelt poolmuidu parimaid karusnahku. Papid ja mungad haarasid kohalikelt elanikelt maid, ehtasid kirikuid ja kloostreid ning koorisid kohalikku rahvast, sundides inimesi end ristida laskma ning neile kinke andma.

Tsaarivalitsuse võim laskus raske ikkena alistatud Siberi rahvastele. Nad tõusid korduvalt üles, tapsid vägivallatartvitajaid, põletasid kindlusi ja linnu. Kuid vojevoodid ja kaupmehed kogusid uued sõjalised jõud ning karistasid ülestõusnuid julmalt.

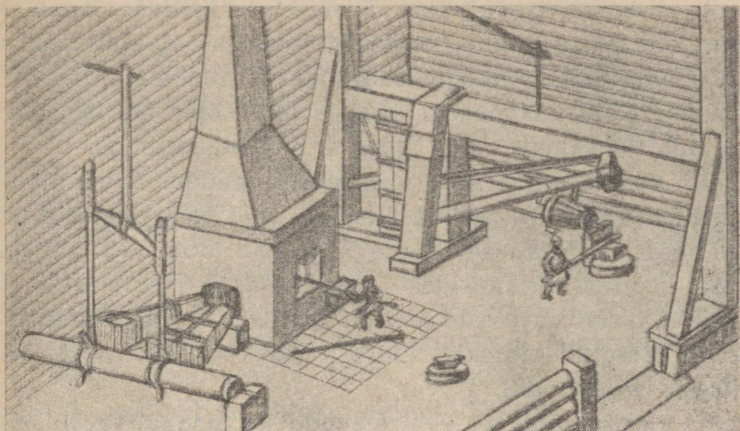
25. Majandus ja riigivalitsemine Venemaal XVII sajandil.

Mõisamajandus. Purustanud talupoegade ülestõusud, suurendasid mõisnikud veel rohkem survet pärisorjastatud talupoegadele. Nad hakkasid talupoegadelt nõudma obroki maksmist rahas. Peale selle võtsid nad talupoegadelt üha rohkem tangu, jahu, võid, mune, kanu, oinaid, kalevit ja lõuendit. Hulga igasugust vara tarvitasid mõisnikud ise ära, suure hulga sellest aga müüsid nad ka mujale. Sadadel vankreil veeti mõisadest linnade turgudele vilja, lina, rasva ja nahku. Osa kaupa müüdi sisemaal, osa veeti välismaale. Mõisnikud olid väga huvitatud sellest, et põllundus annaks neile võimalikult rohkem tulu. Nõnda rikastusid mõisnikud talurahva riisumise arvel.

Tööstus ja kaubandus. Tehaseid ja vabrikuid oli Venemaal XVII sajandi lõpul üsna vähe. Neid alles hakkas siin tekkima. Tsaar Aleksei ajal laiendati suurtükitehast, kus meistrid valasid suurtükke ja kirikukelli. Kašira ja Tula linnas töötasid raua- ning relvatehased. Riigis oli väikesi maagikaevandusi ja töökodasid, kus töötasid käsitöölised-meistrid ja pärisorjad-talupojad. Meistreid-spetsialiste kutsuti välismaalt. Metallurgiatehaseis pandi haamer ja väikeste maagisulatusahjude lõõtsad liikvele veejõu abil. Vesi voolas renni mööda ja ajas ratast ringi nagu vesiveskites. Ratta külge olid kinnitatud mehhanismid, mis tõmbasid lõõtsa ja tõstsid ning langetasid haamrit.

Kõik tehase hooned olid puust. Peale suurtükitehase oli Moskvas ainult üks vabrikuhoone — manufaktuur, kus pärisorjadest kangrud kudusid käsitsi kangaid tsaari õukonnale.

Oli veel potasetehaseid Volgamaal ja soolakodasid Põhja-Venemaal ja Uuralis.

Tehas veejõul töötavate lõõtsadega.

Vene kaubandus kasvas pärast Ukraina liidendamist ja Siberi alistamist hoogsalt. Kauplemine käis kogu riigis. Kaubad veeti kaugematesse kohtadesse suvel jõgesid mööda pargastega ja talvel regedega.

Kümned inglise ja hollandi laevad tõid Venemaale välismaisi kaupu ja vedasid Arhangelski kaudu Venemaalt välismaale metsamaterjali, karusnahku, nahka, potast, vaiku, vilja, vaha, mett ja kalamarja. Igal aastal vedas Venemaa välismaale kaupu enam kui 15 miljoni kuldrubla eest. Hollandlased ja inglased püüdsid kogu Vene kaubandust oma käes hoida. Et kaitsta oma kaubanduse iseseisvust, oli Venemaal tarvis oma laevastikku ja soodsamaid mersadamaid, kui seda oli mitmeks kuuks kinnikülmuv Arhangelsk. Niisuguseid sadamaid leidis Mustal ja Balti merel, kuid Must meri oli tol ajal Krimmi tatarlaste ja türklaste käes ja Balti mere kaldad olid vallutanud rootslased.

Riigivalitsemine. Vene riigis otsustas kõiki asju tsaar,

kes oli piiramatu isevalitseja. Tema elas Moskvas, Kremlis. Tsaaril olid nõuandjad — bojaarid, keda ta aeg-ajalt kokku kutsus. Bojaaride nõukogu tsaari juures nimetati bojaaride duumaks. Kõik küsimused otsustas tsaar oma äranägemise järgi, aga tähtsamais asjus pidas ta nõu bojaaridega.

Tsaar valitses riiki oma kantseleide kaudu, mida nime-tati prikaasideks. Prikaaside ülemaiks olid tsaari poolt mää-ratud bojaarid. Prikaase oli üle 50 ja nad töötasid ilma iga-suguse korrata. Prikaasides istusid djakid (sekretärid) ja abidjakid. Need kirjutasid pabereid, võtsid vastu palvekirju. Riik oli jaotatud mitmeks suureks maakonnaks. Maakondi valitsesid vojevoodid.

Peale alalise sõjaväe — streletside¹ ja maakaitseväelaste — soetas tsaar Aleksei palgalised väeosad hästirelvastatud välismaalastest. Kuid seesugust sõjaväge oli vähe.

Bojaaride duuma ja prikaasid töötasid väga halvasti. Kogu riigivalitsemine vajas täielikku ümberkorraldamist.

Välismaised palgasõdurid Venemaal püsside-musketitega.

¹ Streléts — laskur.

26. Kultuur Venemaal XVII sajandil.

Kultuur. Kogu elukorraldus tookordsel Venemaal oli maha jäänud, kuid kõige halvem oli lugu kirjaoskusega. Määratu suure riigi rahvastik oli peaaegu tervenisti kirjaoskamatu. Isegi riigi pealinnas Moskvas oli koole ja kirjaoskajaid väga vähe.

Moskvas oli üksikuid haritud inimesi mõisnike hulgast, kes olid käinud välismaal. Nemad elasid nii, nagu elasid rikkad inimesed Lääne-Euroopas, oskasid hästi võõrkeeli ja armastasid lugeda teaduslikke raamatuid. Seesuguseid inimesi polnud kuigi palju. Nende sidemeile välismaalastega vaatasid bojaarid ja tsaari ametnikud viltu.

Ainult tsaari ja tema ligidasi bojaare ravisid välismaa arstid — doktorid. Vene arste siis veel polnud. Rahvast ravisid soolapuhujad. Need arstisid palvetega, posimistega, veega, suitsutasid haigeid, jootsid neile mitmesuguseid leotisi, millest paljud haiged surid.

Teatreid siis polnud. Alles tsaar Aleksei jaoks ehitati esimene teater, kus etendus kestis mõnikord terve päeva. Aga õhtul läks tsaar sauna, et „pattu“ maha pesta, sest näidendi vaatamist peeti patuks.

Papid õpetasid rahvast tsaari, bojaaride ja mõisnike sõna kuulama. „Kõik võim on jumalast,“ ütlesid papid, „jumal kannatas ja käskis ka teil kannatada.“ Kes ei tunnustanud kiriku õpetust ja luges keelatud raamatuid, see kandis karistust, vahel ta isegi põletati.

Bojaarid ja kaupmehed kandsid suuri habemeid ja pika-hõlmalisi kuubi. Bojaaride, aadlike ja rikaste kaupmeeste naised katsid näo tiheda looriga. Neil oli keelatud kohtuda ja kõnelda võõraste meestega. Lihtrahvas ei pidanud lugu neist oma rõhujate kombeist. Linlaste, käsitööliste ja päris-orjuslike talupoegade naised olid märksa vabamad.

Tsaar ja mõisnikud pidasid kiriku ja pappide abiga Vene-
maa rahvaid pimeduses ja harimatuses.

Venemaa vajas põhjalikke reforme. Vastasel korral võis
ta jääda ebakultuurseks ning mahajäänud maaks ja kao-
tada oma sõltumatuse. Tsaariks-reformaatoriks, kes tegi
tugevaks Vene mõisnike ja kaupmeeste riigi, oli Peeter I.

VII. XVIII SAJANDI VENEMAA — MÕISNIKE JA KAUPMEESTE IMPEERIUM.

27. Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud.

Sõda türklastega ja Peeter I reis välismaale. XVII sajandi lõpul sai Vene tsaariks Aleksei poeg — Peeter I. Troonile astumise järel hakkas arukas ning energiline noor tsaar peatselt uut korda sisse seadma. Ta ei hoolinud enam bojaaride nõukogust ja sai suureks sõbraks Moskvas elavate välismaalastega. Ta võttis neid oma teenistusse ja soetas välismaa eeskujul uue sõjaväe, kõrvaldades streletsid kui mineviku jõu.

1695. aastal alustas Peeter sõda Türgiga, et rajada teed Mustale merele. Ta ehitas Donil 29 laevast koosneva laevastiku, ründas välismaalaste poolt väljaõpetatud sõjaväega Türgi kindlust Azóvi ja vallutas selle. Selle sõja ajal veendus Peeter I veel enam tarviduses kogu elu riigis ümber korraldada ja eurooplastelt nende sõjandus- ja merendustehnika üle võtta.

Peeter sõitis välismaale. Lääne-Euroopas olid tol ajal eesrindlikeks riikideks Holland ja Inglismaa. Hollandis töötas Peeter, kirves käes, laevatehastes. Inglismaal õppis ta täiuslikult tundma laevanduse ala. Umbes kaks aastat viibis Peeter I välismaal ning õppis selle aja jooksul palju. Venemaal alustasid ülestõusu streletsid, kes polnud rahul Peetri poolt sisseseatud uue korraga ning nõudsid vana korra juurde tagasipöördumist. See oli reaktsiooniline üles-

Peeter I (1672—1725).

tõus. Peeter saabus välismaalt tagasi ja juhtis isiklikult ülestõusnud streletside karistamist, kes kiskusid Venemaale tagasi. Streletsipolgud saadeti laiali.

Sõja algus rootslastega. Aastal 1700 alustas Peeter I Balti mere ranniku pärast sõda rootslastega. Rootslastel oli parim sõjavägi maailmas ja hea laevastik. Rootsi kuningaks oli tol ajal Karl XII. Karl ründas ootamatult Peetri sõjavägesid, kes piirasid rootsi kindlust Narvat, ja purustas need täielikult, võttes ära kõik suurtükid ja saades hulga vange.

Aga Peeter ei kaotanud pead. Ta käskis kirikute kellad maha võtta ja need suurtükkideks ümber valada. Ta pani 250 noormeest lugemist, kirjutamist ja matemaatika algeid õppima, et neist suurtükiväelasi ja -meistreid ette valmistada. Talupoegadest-pärisorjadest koguti uus sõjavägi, kellele õpetati sõjaasjandust.

Sõjaväe ülalpidamiseks kulus hulk raha. Peeter maksustas saunad, veskid, sissesõiduhoovid, isegi tammepuust puusärgid ja kõrgendas soolahinna kahekordseks. Talupoegade pagemise vastu mõisnike juurest võttis Peeter tarvitusele karmimad karistused. Ta käskis hävitada kõik jooksik-talupoegade külad Doni ülemjooksul. Baškiiridelt võeti ratsaväele hobuseid.

Peeter I regulaarväe soldatid.

1703. aastal hõivas Peeter Neeva jõe soise suudme, ehitas sinna kindluse ja Peterburi linna (praegune Leningrad), mis sai Peetri ajal riigi pealinnaks. Kindluse ja linna ehitamiseks ajas Peeter üle kogu Venemaa kokku hulga talupoegi-pärisorje. Tuhandetena hukkusid nad siin nälja ja haiguste tagajärjel. Rahvas vastas neile piinadele ülestõusudega.

Bulávini viimsed minutid.

Rahva ülestõusud. Peeter I ajal tõusid üles baškiirid, tatarlased ja udmurdid. **1707.** aastal tekkis kasakate ja talupoegade ülestõus Doni ääres. Ülestõusnute juhiks oli kasakas Kondráti Afanásjevitš Bulávin. Ülestõusnud vallutasid rea linnu. Peeter saatis Bulavini vastu terve armee. Sel ajal septsesid rikkad kasakad vandenõu ja tungisid talu kallale, kus elas Bulavin. Bulavin kaitses end, tulistades kuni viimase kuulini. Mitte soovides end vaenlase kätte anda, surmas ta viimase kuuliga iseenda.

Kaks aastat võitlesid ülestõusnud Peetri sõjavägedega. Ülestõusnud talupoegade külad Doni ääres põletati maha.

Kinnivõetud ülestõusnud hukati peaaegu kõik. Mitu tuhat jooksikut anti mõisnikele tagasi.

Bulavini lüüasaamise põhjused olid needsamad, mis eelmistelgi talupoegade ja kasakate ülestõusudel.

Maha surunud rahva ülestõusud, koondas Peeter kõik jõud võitluseks rootslastega.

28. Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega.

Rootslaste purustamine. Rootsi kuningas Karl XII, kasutades Ukraina hetmani Mazepa reetlikkust, tungis oma armeega läbi Poola Ukrainasse. Aastal **1709** kohtusid rootslased ja venelased Poltava all.

Vene regulaarmee purustas Rootsi sõjaväed. Selles lahingus paistis eriti silma Peeter ise. Karl XII ja Mazepa põgenesid Türgimaale. Karl veenis türklasi Venemaaga sõda alustama. Algas uuesti sõda Türgiga.

Peeter saatis türklaste vastu 40-tuhandelise armee. Türklased aga kogusid viis korda suurema sõjaväe. Pruti jõe ääres piirati Peetri sõjaväed sisse. Tuli sõlmida ebasoodus rahu türklastega ja neile Azovi kindlus tagasi anda.

Pärast äpardust türklastega otsustas Peeter rootslaste purustamise lõpule viia ja Balti mere kaldad lõplikult Venemaale kindlustada. Ta vallutas rootslastelt Riia ning Tallinna ja ehitas tugeva laevastiku. Merelahingus Rootsi laevastik purustati.

Sõda rootslastega kestis kaua, 21 aastat. Lõppude lõpuks kirjutasid rootslased alla rahulepingule, mille järgi maad Riia ja Soome lahe ääres läksid Venemaale.

Peeter I võitlus Kaspia mere ranniku pärast. Nüüd otsustas Peeter I end kindlustada Kaspia mere kaldail, mille kaudu käisid teed Itta — Kesk-Aasiasse, Indiasse ja Iraani.

Ta kogus 80 tuhande mehelise armee ja viis selle Astrahhanist sõjaretkele Iraani valduste vastu. Peeter leppis enne kokku Gruusia vürstidega, kes olid Iraani võimu all, ja Armeenia kaupmeestega, kes pidid teda aitama sõjas šahhiga — Iraani valitsejaga.

Kuid peale maavägede saatis Peeter veel sõjavägesid laevadel. Need sõjaväed maabusid Kaspia mere ääres asetsevais linnades ja vallutasid need. Peetri valdusse sattusid linnad Derbént ja Bakuu.

Aserbaidžani linnades, mis Peeter vallutas, elasid tol ajal rahvad, kes olid alistatud Iraani valitsejate poolt 200—300 aastat enne Peeter I sõjaretki. Aserbaidžanlased võitlesid kogu aja iraanlastest vallutajatega oma sõltumatuse eest ja nende rõhumise vastu. Seepärast ei osutanud Aserbaidžani põliselanikud Peetri sõjavägedele tõsist vastupanu.

29. Peeter I reformid.

Reformid riigivalitsemises. Peeter I saavutas oma eesmärgi. Balti mere kaldad olid Venemaa käes. Venemaa oli liginenud Euroopale. Peeter pidas väsimatut võitlust Venemaa mahajäämusega ja muutis ta korda ümber Euroopalaadiliseks.

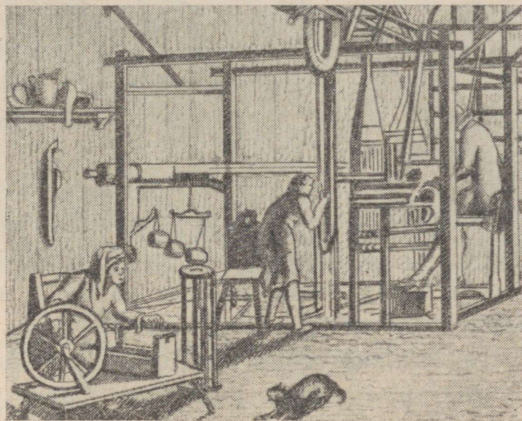
Bojaaride nõukogu asemele asutas Peeter enda poolt määratud isikuist senati. 50 prikaasi asemele asutas Peeter 12 kolleegiumi, kes juhtisid sõjaväge ja laevastikku, välisasju, majandust ja kohut. Senatis ja kolleegiumides juhtisid kõiki asju aadlikud.

Peeter jaotas kogu Venemaa 8 kubermanguks. Kubermangu etteotsa seadis ta kubernerid, kes valitses oma piirkonda, korraldas sõdurite värbamist ja maksude kogumist.

Et kindlustada aadlike jõudu ja võimu, andis Peeter neile

mõisad nende täielikuks omandiks. Aastal **1721**, pärast võitu rootslaste üle, võttis Peeter endale keisri tiitli. Sellest ajast alates hakati Venemaad nimetama Vene keisririigiks (ehk impeeriumiks).

Reformid majanduses. Riigitulude suurendamiseks seadis Peeter sisse pearaha, pannes seda maksma kõik meessoost

Siidimanufaktuuri sisevaade Peeter I ajal.

talupojad noortest vanadeni. Peetri ajal asutati kalevi ja muud manufaktuurid (vabrikud). Neis töötasid käsitsi töölised-pärisorjad. Kaupmeestele anti raha uute manufaktuuride asutamiseks.

Inglismaal töötas tol ajal manufaktuurides juba hulk vabu palgatöölisi. Peeter aga, et kindlustada kaupmeestele töölisi, kinnistas tehaste juurde terved külad talupoegi. Peetri ajal oli juba üle 200 manufaktuuri. Tulas laienesid tugevasti relvatehased. Uuralis kerkisid uued rauavalmistamistehased.

Kaupmehed ja vabrikandid rikastusid kiiresti. Peeter andis kaupmeestele linnades omavalitsuse.

Haridus. Suurt tähelepanu osutas Peeter haridusele, püüdes seda anda isegi väevõimuga. Aadlinoorsugu saatis Peeter välismaale laevaehitust ja võõrkeeli õppima. Avati koole, kus õpetati merendust, insenerikunsti, arstiteadust ja muid teadusi. Õpetajaiks koolides olid inglased, hollandlased, rootslased, sakslased ja teised välismaalased, keda Peeter kutsus teenistusse Venemaale.

Peetri käsul asutati kõigis kubermangudes „arvutuskoole“, kus aadlilapsed olid tingimata kohustatud õppima kirjaoskust — lugemist, kirjutamist, aritmeetikat ja geometriat. Kirjaoskamatuil aadlikel Peeter keelas isegi abiellumise.

Peeter asutas Venemaal Euroopa eeskujul esimese ajalehe „Vedomosti“ (Teated) ning lihtsustas selleks vene tähestikku.

Enne Peetrit arvati Venemaal uut aastat 1. septembrist. Peeter käskis aega arvata 1. jaanuarist, nagu seda tehti välismaal. Uus kalender võeti tarvitusele 1. jaanuarist **1700.** aastal uue ajaarvamise järgi, mida kasutatakse praeguselgi ajal.

Peeter käskis aadlikel habemed maha lõigata ning kanda parukaid ja lühikesi vammuseid ja kuubi, mida kanti Lääne-Euroopas. Pikki riideid ja habet lubati kanda ainult pappidel ja talupoegadel.

Peeter käskis oma lähikondsete kodudes korraldada õhtuti koosviibimisi euroopa tantsude ja mängudega, nn. assambleesid.

Peeter I ajal jõudis Venemaa märksa edasi, kuid jäi maaks, kus kõik püsis pärisorjuslikul rõhumisel ja tsaari omavolil. Vene keisririigi tugevnemine Peeter I ajal saavutati sadade tuhandete töötajate hukkamise arvel, rahva laostumise arvel. Peeter I tegi väga palju mõisnike ja kaupmeeste riigi loomiseks ja kindlustamiseks.

Keisrinna Jelizaveta Petrovna,
ümbritletuna kaaskonnast, läheb jalutama.

30. Aadli-impeerium XVIII sajandil.

Aadlivalitsus. Peeter I suri 1725. aastal. Pärast Peeter I surma aadli õukonnaringkonnad, toetudes aadli-kaardiväe polkudele, sepiitsesid vandenõusid, kukutasid troonilt neile ebameeldivaid keisreid. Teistest kõige kauem valitsesid keisrinnad Anna Ivanovna ja Jelizaveta Petrovna.

Nende valitsuse ajal oli mitu sõda Türgiga, Rootsiga ja teiste riikidega. Äsja vallutatud maadest said aadlikud uusi mõisu koos talupoegadega.

Eriti said Vene väed kuulsaks Seitsmeaastase sõja ajal, kui a. 1760 purustati Saksa väed ja vallutati Berliin.

Peterburis ehtasid aadlikud endile toredaid paleesid, korraldasid neis hiilgavaid pidustusi ja balle. Keiserlik õukond ja Vene aadel matkisid nüüd kõiges Prantsusmaa kuninga- ja nende õukondlasi.

Aadlikud õppisid kõnelema prantsuse keelt, mehed riie- tusid prantsusepäraselt sametvammustesse. Siidsukad katsid nende jalgu. Kõrgete kontsadega kingad olid kaunistatud kallihinnaliste pannaldega, peas oli lokitud, puudriga üle- puistatud parukas. Naised olid rõivastatud kalleisse klei- tidesse peenimast siidist ja pitsidest ning kandsid kentsa- kaid prantsuse soenguid. Edevalt rõivastatud ja puuderdatud parukais aadlikud ise töötada ei osanud ega tahtnudki. Aga tehaseis töötamiseks ja paleede ehitamiseks vajasid aadli- kud õpetlasi ja spetsialiste. Neid kutsuti välismaalt, mis läks väga kalliks maksma.

Juba Peeter I kavatses asutada Teaduste Akadeemia, mis ka avati tema surma-aastal. Kõik akadeemikud olid välis- maalased. Akadeemia juures õpetati üliõpilasi. Kuid aadli- kud ei tahtnud õppida, talupoegi aga Akadeemiasse ei las- tud.

M. V. Lomonossov. Suureks vene õpetlaseks sai Denis- sovka küla (mitte kaugel Arhangelskist) talupoeg — Mih- hail Vassiljevits Lomonóssov. Kaugest põhjast pääses ta vaevaga Moskvasse ja astus kooli, nimetades end aadliku pojaks, sest muidu poleks teda kooli võetud. Elades pool- nälgides lõpetas Lomonossov, tänu püsivale tööle, viie aas- taga kaheksa-aastase õppekursuse. Andekas noormees saa- deti hariduse jätkamiseks kroonu kulul välismaale. Vene- maale tagasijõudmisel määrati Lomonossov Teaduste Aka- deemia liikmeks.

Lomonossov oli väljapaistev õpetlane füüsika, keemia ja teiste teaduste alal. Ta tegi hulga suurimaid teaduslikke avastusi. Lomonossov pani aluse vene teadusele ja kirjutas

esimesena kirjanduslikke teoseid puhtas vene keeles, puhastades seda paljudest vananenud slaavi sõnadest.

Lomonossovi ettepanekul asutati 1755. aastal Moskvas esimene ülikool. Ülikooli õues seisab nüüd M. V. Lomonossovi mälestussammas. Lomonossov suri aastal 1765 Katariina II valitsemise ajal.

Suur vene õpetlane akadeemik M. V. Lomonóssov
(1711—1765).

Keisrinna Katariina II. Aastal 1762 panid aadlikud Vene troonile Katariina II, olles tapnud tema kaasabil ta mehe Peeter III-nda.

Katariina II ajal laiendati aadlike õigusi veel enam. Katariina II jagas aadlikele üle miljoni talupoja. Et omada raha oma toredaks eluks, hakkasid aadlikud veel tugevamini talupoegi rõhuma.

Teoorjus jõudis selleni, et talupojad pidid peaaegu kogu

aja töötama mõisnikule. Pärisorjad tegid mõisnikule kõik — nad olid nii põlluharijaiks kui seppadeks, nii kokkadeks kui toapoisteks, jahimeesteks, isegi artistideks. Enda jaoks töötamiseks jäid talupojale ainult pühapäevad ja ööd. Kataariina II ajal suurenes obrok ligi viis korda.

Aadlikud kauplesid talupoegadega. Naisterahva eest maksti 20—30 rubla, kirjaoskaja või käsitöölise eest 100—200 rubla. Väikese lapse võis osta 10—20 kopika eest. Koeri hindasid mõisnikud kallimaks.

Mõisnikud mõnitasid igati talupoegi. Mõisaproua Saltõsihha peksis vaeseomaks oma pärisorje, põletas neid kuuma veega, kõrvetas neil tulega juukseid. Ta hukkas üle saja inimese.

See hirmus seisukord viis talupoegi ülestõusudele.

31. Talurahvasõda Pugatšovi juhtimisel.

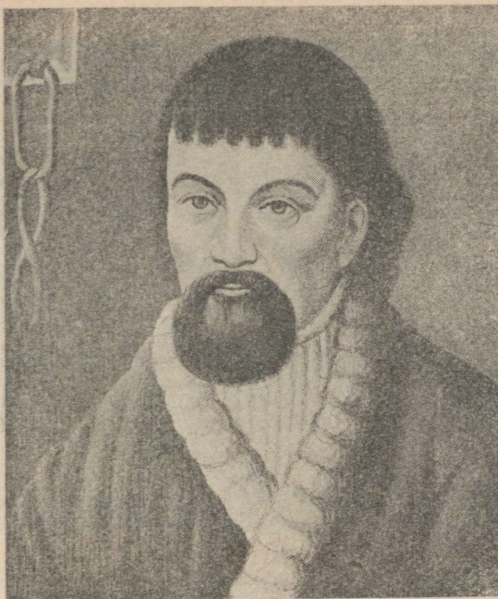
Talurahvasõja algus ja käik. Esimestena tõusid üles kasakad, kes elutsesid Jaiki (praeguse Uurali) jõe ääres. Tsaarivalitsus võttis Uurali kasakatelt nende eesõigused, koormas neid ränkade maksudega, püüdes kasakaid niisamasugusteks pärisorjadeks muuta, nagu olid talupojad Kesk-Venemaal. Kasakate vanemad võtsid lihtkasakailt üleliigseid makse ja omastasid kasakaile määratud palga.

Aastal **1773** astusid kehvkasakad oma rõhujate vastu välja.

Ülestõusu etteotsa asus Doni kasakas Jemelján Ivanovitš **Pugatšov**, tugev, arukas ning mehine mees.

Kasakad vallutasid rea kindlusi ja piirasid sisse Orenburgi.

Pugatšoviga liitusid Uurali tehaste pärisorjadest töölisel. Tehaste juurde kinnistatud talupojad needsid tehaste sunni-

Jemeljan Ivanovič Puġatšov.

tööd. Juba Katariina II valitsuse alguses võttis 200 tuhandest tehase-talupojast ülestõusust osa umbes 50 tuhat.

Töölised astusid meeleldi Puġatšovi armeesse. Nad varustasid tema sõjaväge relvade, suurtükkide ja kuulidega. Tehasetöölise hulgast tulid Puġatšovi väeosade juhid — Hlopúša ja Beloboródov.

Samal ajal liitusid ülestõusjatega baškiirid. Aadlikud võtsid baškiirideltki maid ära ja asutasid siis rauavalmistamistehaseid. Paljaksriisunud baškiirid tõusid mitmel korral üles. Ülestõusud suruti maha.

Nüüd tõusid baškiirid uuesti üles ja nende ratsavägi ühines Puġatšovi armeeaga. Uheks nende juhiks oli Salavát

Pugatšov peab kohut mõisnike üle. V. Perovi maali järgi.

Julájev. See oli vahva noor ülestõusnu, kes oli oma väeosaga Pugatšovile suureks abiks.

Samal ajal tõusid üles Volgamaal pärisorjuses olevad talupojad: venelased, tatarlased, tšuvašid, mordvalased, marid. Pugatšov nimetas end keiser Peeter III-ndaks. Ta rääkis, et aadlikel ja ta abikaasal, kurjategijal Katariina II, ei õnnestunud teda tappa ning ta pääses. Peeter III nimel kirjutas Pugatšov alla käskkirjadele ja saatis üle kogu maa laiali manifeste, kutsudes neis üles hävitama aadlikke, teatades, et ta vabastab talupojad mõisnike võimu alt, soldatiks võtmisest ja maksudest.

Kogu Volgamaa ja Uural, samuti ka osa Siberit oli haaratud ülestõusust. Mõisad purustati, talupojad võtsid endile mõisnike maid, härraste viljatagavarad aga veeti Pugatšovi armeele.

Pugatšov jõudis oma vägedega Kaasani alla ja piiras kindluse ümber.

Katariina II sõjaväed hakkasid varsti Pugatšovi armeele peale suruma. Pugatšovil tuli taganeda lõunasse, Volgat mööda allapoole. Tema teel asetsevad Volga-äärsed linnad alistusid Pugatšovile ilma võitluseta. Kuid neis kindlustuda ta ei suutnud.

Talurahvasõja mahasurumine. 1774. aasta augustis jõudis Pugatšov Tsaritsõni (praegune Stalingrad). Mõne päeva pärast sai Pugatšov lahingus tsaari väesalgalt lüüa ja põgenes oma armee riismetega steppi. Siin andsid reeturid rikaste kasakate hulgast ta tsaarivõimudele välja.

Pugatšov neediti ahelaisse ja veeti suures puupuuris Moskvasse. 10. jaanuaril **1775** hukkasid timukad Bolotnaja väljakul talurahvasõja vapra juhi — Jemeljan Ivanovitš Pugatšovi.

Salavat Julajevil rebiti ära ninasõõrmed ning laubale põletati tulise rauaga sõnad: „varas ning mõrtsukas“. Pärast seda toodi ta Baškiiriasse, kus teda peksti piitsaga igas külas, kus ta oli juhtinud ülestõusu. Piinamised olid talumatud ja Salavat võttis endalt elu.

Talupojad võitlesid vahvalt ning kindlalt, kuid pimeduse surve all ei kujutlenud nad selgesti, mida on tarvis taotella. Eraldatult ei suutnud nad luua võitluseks kindlat organisatsiooni ega tugevat armeed. Töölisklassi, kes oleks võinud enese järel võitlusse viia talupojad ja rõhutud rahvad, siis veel polnud. Polnud veel töölisklassi ja talurahva liitu.

Seepärast võidetigi talupojad ja rõhutud rahvad.

32. Uute maade vallutamine Katariina II poolt.

Krimmi liidendamine ja Ukraina alistamine. Musta mere kallaste pärast sõdis türklastega juba Peeter I, kuid eduta. Alles Katariina II ajal vallutati türklastelt uuesti tagasi Azov ja liidendati Venemaaga Krimm. Krimmis valitsesid siis tatari khaanid, kes olid Türgi ülemvõimu all. Musta mere äärde ehitati Katariina II Sevastopoli kindluse, kus hakati ehitama sõjalaevu.

Aleksander Vassiljevitsj Suvorov (1730—1800).

Sõjas türklastega sai kuulsaks suur vene väejuht Aleksander Vassiljevitsš Su v ó r o v.

Ta alustas sõjaväeteenistust lihtsoldatina. Suvorov elas karmi elu: ta toiduks oli soldatite toit, ta karastas end, magas heintel. 25 tuhande mehelise sõjaväega purustas ta 100 tuhande mehelise Türgi armee.

Uheaegselt Krimmi vallutamisega liidendati lõplikult Venemaaga kogu Dnepri vasakul kaldal asuv Ukraina. Hetmani valitsus Ukrainas kaotati. Zaporožje Setši viidi Vene sõjaväed ja Setš hävitati jäädavalt. Tsaari kindralid haarasid endale tema maad. Osa zaporožlasi viidi üle Kubanimaale (Põhja-Kaukaasias), osa neist siirdus Türgimaale, kuid kehvkasakaid ja talupoegi sunniti töötama pärisorjadena. Katariina II ühevõrdsustas Ukraina kasakate vanemad õigustes Vene aadlikega.

Poola jaotamine. Poola oli XVIII sajandil väga nõrgenenud. Poolas valitsesid suurmõisnikud-panid, kes olid alataasa omavahel vaenus. Kuningavõim oli nõrk. Kui Poola valitsuse all olevad Ukraina talupojad tõusid üles, suutsid panid ainult Vene sõjavägede abil oma võimu talupoegade üle jalule seada.

Katariina II leppis kokku naaberriikidega — Austria ja Preisimaaga. Nad võtsid Poolalt osa maid ja jaotasid need endi vahel. Venemaa võimu alla siirdusid vanad Valge-Vene ja Ukraina maad Dnepri paremal kaldal.

1794. aastal puhkes Poolas Kosciuszko (loe: Kotsjúsško) juhtimisel poolakate ülestõus tsaari-Venemaa vastu, Poola jalule seadmiseks. Katariina II saatis poolakate vastu suure sõjaväe Suvoroviga eesotsas. Kosciuszko löödi puruks. Ta sai lahingus raskesti haavata ja võeti vangi. Katariina II võttis Poolalt ka Leedumaa.

Sellest ajast peale lakkas Poola paljudeks aastateks olema iseseisev riik.

Vallutused Kasahstanis ja Kaug-Põhjas. Kasahhidel-karja-kasvatajail oli XVIII sajandil kolm riiki — žuzi. Žuzide üle valitsesid khaanid ja sultanid. Kasahhide ülemkiht ja kaupmehed kauplesid Venemaaga ja naaberriikidega Kesk-Aasias — Kokandi ja Buhhaaraga, samuti ka Hiinaga. Kõik need riigid püüdsid kasahhe oma võimule alistada, kasutades nende omavahelisi tülisid.

Kõigepealt vallutati kasahhid mongolite poolt. Mongolite suguharud orjastasid kasahhe 200 aastat ja ründasid neid kuni Kasahstani liidendamiseni Venemaaga. Kasahhid palusid mitmel korral Vene tsaare võtta neid Vene riik-kondsusse. Aastal **1731** liidendatigi khaan Abulhaiõri palvel Noorem Žuz Venemaaga. Kasutades seda hakkasid Vene tsaarid vallutama kogu Kesk-Aasiat. Vallutatud aladel ehitas Katariina kindlusi ja paigutas sinna garnisone vene sõdureist. Tsaari agendid ajasid kasahhide maal riisumispoliitikat. Kasahhid tõusid tsarismi poliitika vastu mitmel korral üles.

1783. aastal asus ülestõusnud kasahhi rahva etteotsa vahva Sarõm D a t o v. Kasahhi rahvas võitles vaenlastega neliteist aastat oma kartmatu juhi Sarõmi juhtimisel, kes sai rahvuskangelaseks. Sarõm tapeti, ülestõus suruti maha. Katariina sõjaväed tungisid sügavale Kasahhi steppidesse ja ehtasid sinna kindlusi. XIX sajandi esimesel poolel liidendati kogu Kasahstan.

XVIII sajandi lõpuks allutati Venemaa võimule ka viimased Siberi põhjapoolsete rahvaste maad. Tsaari väesalgad tungisid üle Beringi väina Põhja-Ameerikasse ja kehtestasid Vene võimu Alaskas. XIX sajandil müüsid Vene tsaarid Alaska poolmuidu Ameerika Ühendriikide valitsusele, mitte teades, et Alaskas leidub palju kulda.

Katariina II valitsuse lõpul algas Aserbaidžani lõplik vallutamine.

VIII. TSAARI-VENEMAA XVIII SAJANDI LÕPUL JA XIX SAJANDI ALGUL.

33. Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katariina II ja Paul I võitlus sellega.

Kuningavõimu kukutamine Prantsusmaal. XVIII sajandi lõpul toimusid Lääne-Euroopas sündmused, mis avaldasid mõju kõikides maades, sealhulgas ka Venemaal. Prantsusmaal puhkes revolutsioon. 14. juulil 1789 Pariisis ülestõusnud rahvas vallutas tormijooksuga kuningliku Bastille' (loe: bastii) vangla. Vangid lasti vabaks. Bastille'le heisati revolutsioonilipp.

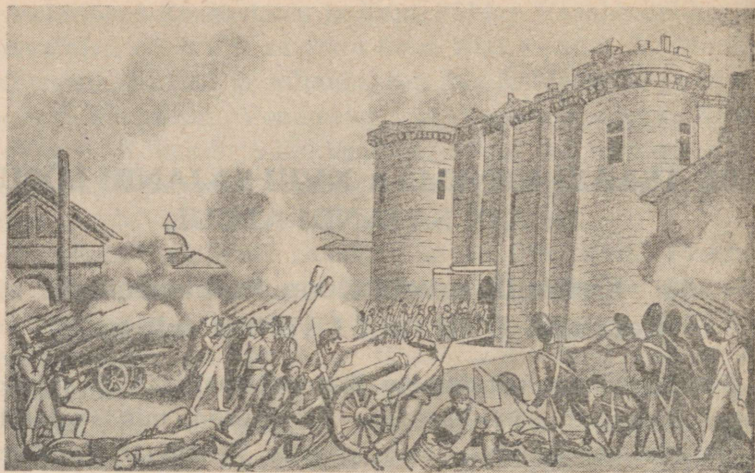
Revolutsioon haaras kiiresti kogu maa. Kõigis linnades tõusid üles käsitöölised, väikekaupmehed ja tol ajal alles väiksearvulised töölised. Talupojad ründasid igal pool aadli mõisu, võtsid härrastemaa endale ja nõudsid pärisorjuse täielikku kaotamist. Palju aadlikke põgenes välismaale.

Toetudes revolutsioonilisele rahvale haaras kodanlus võimu oma kätte. Prantsusmaal võitis kodanlik revolutsioon.

Kuningas Louis (loe: lui) XVI katsus põgeneda Prantsusmaalt. Katariina II käskis oma Pariisi saadikul anda kuningale Vene pass sissesõiduks Venemaale. Kuid teel püüti kuningas kinni ja foodi Pariisi tagasi.

Pärisorjuslikud riigid Austria ja Preisimaa, keda abistasid revolutsiooni eest põgenenud prantsuse aadlikud, alustasid sõda kodanlik-revolutsioonilise Prantsusmaaga. Kuningas

Ülestõusnud rahvas Pariisis ründab kuninglikku
Bastille' vanglat.

gas teadis interventide kontrrevolutsioonilistest kavatsusist ja toetas salaja neid.

Prantsusmaa revolutsiooniline valitsus organiseeris maa kaitset. Prantsusmaal kuulutati välja vabariik ja Louis XVI hukati kui rahva äraandja.

Pärast kuninga hukkamist pääsesid Prantsusmaal võimule revolutsionäärid-jakobiinid, kes esindasid talurahva ja käsitööliste huve. Nende juhtideks olid Robespierre (loe: robespjäär) ja Marat (loe: maraa), keda hüüti „rahva sõbraks“. Jakobiinide ajal vabastati talupojad lõplikult pärisorjusest.

Revolutsiooniline valitsus võttis mõisnikelt maa ära ja müüs seda kõigile soovijaile. Rohkesti mõisamaad ostsid talupojad, kuid osa sattus kodanluse kätte.

Jakobiinid polnud järjekindlad revolutsionäärid. Nad pooldasid maa, vabrikute ning tehaste eraomandust. Nad keelasid töölistel streikida ja võidelda kapitalistidega.

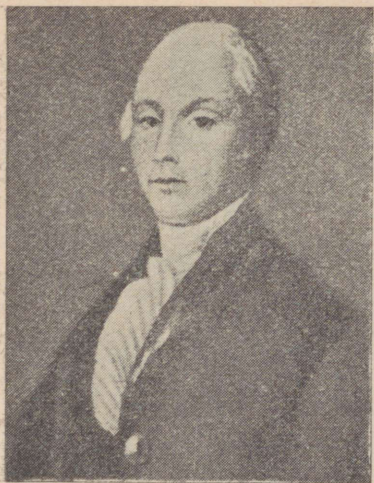
Marat (1744—1793).

Revolutsiooniline rahvas tõusis kaitsema oma maad. Vabariiklik sõjavägi purustas interventide sõjaväed ja ajas nad Prantsusmaalt välja. Nüüd võitlesid Prantsusmaa sõjaväed väljaspool oma piire ja vabastasid teisi rahvaid kuningate ja aadlike-pärisorjapidajate võimu alt.

Kartes kodanlik-demokraatliku Prantsusmaa võimsuse suurenemist, alustas Inglismaa, kes oli tugev tööstusmaa, temaga sõda.

Kodu- ja välismaised kontrrevolutsionäärid võitlesid revolutsiooniga kõigi vahendite abil. Nad saatsid salaja mõrvareid revolutsiooni juhtide juurde ja tapsid Marat'. Siis kuulutasid jakobiinid rahvavaenlasile halastamatu terrori.

A. N. Radištšev (1749—1802).

Kuid varsti õnnestus Prantsusmaa suurvõimel uuesti võimu enda kätte haarata. Jakobiinide juhitud huukodanliku Prantsusmaa juhiks sai kindral Napoleon Bonaparte (loe: bonapart).

Kodanlik revolutsioon vabastas prantsuse rahva kuningast ja mõisnike võimust, kuid kehtestas kodanliku võimu. Kodanlus võitis sellepärast, et töölisklass oli Prantsusmaal nõrk ja organiseerumata ja et talurahvas, olles vabanenud mõisnike

võimust kodanluse abiga, toetas kodanlust. Prantsuse revolutsioon hävitas mõisnike ja kindlustas kodanluse — kapitalistide ja

Katariina II ja Paul I võitlus kodanliku revolutsiooniga. Katariina II kartis, et revolutsioon võib puhkeda temagi keisririigis. Venemaal oligi juba inimesi, kes tundsid poolehoidu revolutsioonile. Tolle aja harituimad ja eesrindlikumad mehed, aadlik Radištšev kirjutas raamatu pealkirja all „Teekond Peterburist Moskva“, milles ta avalikult välja astus pärisorjuse ja isevalitsuse vastu ja tundis poolehoidu talurahva ülestõusudele mõisnike vastu. Katariina II saatis Radištševi asumisele Siberi ja käskis tema raamatu ära põletada.

Katariina II pidas võitlust Prantsuse kodanliku revolutsiooniga oma peamiseks ülesandeks. Meeleldi võttis ta Venemaale vastu Prantsusmaalt põgenenud aadlikke ja käs-

kis kõigil venelasil, kes Pariisis viibisid, Prantsusmaalt ära sõita. Katariina II abistas kõiki riike, kes sõdisid Prantsusmaale vastu. Austriale ta andis raha, Preisimaale loovutas osa Poola maid, lubas neile abiks saata Vene vägesid ja valmistas oma armeed sõjaretke vastu. Ainult ootamatu surm 1796. aastal takistas teda alustamast sõda kodanliku Prantsusmaaga.

Pärast Katariina II surma sai tsaariks ta poeg Paul I, kes jätkas võitlust kodanliku revolutsiooniga. Ta sulges Venemaal kõik eratrükikojad, keelas prantsuse raamatute lugemise ja kõnelemise Prantsuse revolutsioonist.

Paul I hakkas Prantsusmaaga sõdima ja saatis ta vastu Suvorovi. Suvorov saavutas mitu võitu Põhja-Itaalias ja teostas kangelasliku retke üle Alpide. Ent liitlased, Austria ja Preisimaa, ei abistanud Suvorovit. Vene armee jäi ilma toidumoonata. Paul I kutsus Suvorovi väed tagasi ja sõlmis Prantsusmaaga rahu. Seks ajaks teostas Napoleon Bonaparte Prantsusmaal riigipöörde revolutsiooni vastu ja sai täisvõimuliseks valitsejaks. Paul I, nähes, et Napoleon võitleb revolutsiooni vastu, astus temaga liitu.

Läbirääkimised Napoleoniga viisid suhete katkestamisele Venemaa ja Inglismaa vahel. Inglismaa liitlasest muutus Paul ta vaenlaseks. Aadlikud, kes polnud rahul Paul I liiduga Prantsusmaaga, sepsitsid Inglise saadiku abil Peterburis vandenõu ja tapsid Pauli.

34. Tsaar Aleksander I. 1812. aasta Isamaasõda.

Gruusia liidendamine. Pärast Pauli mõrvamist astus troonile ta poeg Aleksander I, kes oli osa võtnud isavastasest vandenõust. Aleksander I jätkas Peetri ja Katariina II poolt alustatud Musta mere kallaste ja rikaste Kaukaasia maade vallutamist. Kõigepealt kindlustas ta end Gruusias.

Gruusias, nagu tookordsel Venemaalgi, valitsesid mõisnikud. Talupojad töötasid neile, selga sirgu ajamata, hommikust õhtuni. Nad elasid kivihurtikuis ja muldonnides. Suurema osa põllu- ja aiasaagist võtsid neilt nende isandad — mõisnikud. Gruusia naaberriikide (Türgi ja Iraani) valitsejad võtsid ette laastavaid röövretki Gruusia rikkaile maa-
dele ja laostasid talupoegi veelgi rohkem.

Pärast üht kallaletungi, kui iraanlased olid viinud vangi üle 10 tuhande grusiinlase, pöördus Gruusia tsaar abisäämiseks Paul I poole. Gruusia pealinna Tbilisisse toodi Vene tsaari väed; **1801.** a. ühines Gruusia lõplikult Venemaaga. Iraani valitsejate laastavad röövretked Gruusiasse lõppesid.

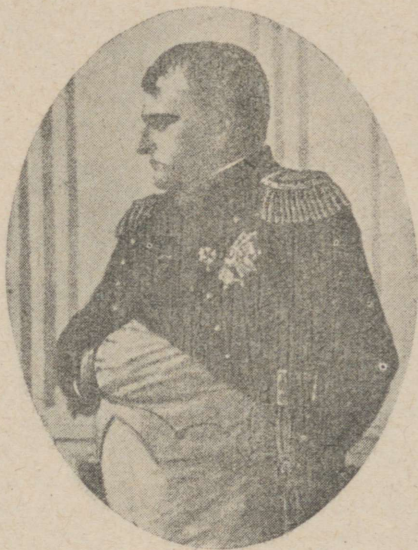
Gruusia sai tsaari-Venemaa valduseks. Kohtutesse ja teistesse asutistesse pandi vene ametnikud. Need nõudsid, et kõik, kes pöörduvad asutiste poole palvetega, kõneleksid Gruusia asutistes ainult vene keelt, mida gruusia rahvas ei osanud. Pärisorjus kestis Gruusias edasi. Julmalt rõhutatud gruusia talupojad tõusid mitmel korral üles oma mõisnike ja tsaari ametnike vastu, kuid gruusia vürstide ja aadlike abiga surusid tsaari sõjaväed ülestõusud armutult maha. Toetudes gruusia aadlikele-pärisorjapidajaile, kindlustas Aleksander end tugevasti Taga-Kaukaasias.

Soome ja Bessaraabia vallutamine. Aastal **1805** Aleksander I, olles uuesti jalule seadnud sõjalise liidu Inglismaaga, alustas sõda Napoleon I-ga, kes oli enda kuulutanud Prantsuse keisriks.

Napoleon purustas Aleksander I väed ja nõudis, et Venemaa lõpetaks kaubanduse Prantsusmaa peavastase Inglismaaga. Võidetud Aleksander I-sel tuli nõustuda. Napoleon lubas selle eest mitte takistada Vene keisrit sõdimast Rootsi ja Türgiga. Ise alistas Napoleon Prantsusmaa ülevõimule peaaegu kõik Lääne-Euroopa rahvad.

Varsti kuulutas Aleksander I Rootsile sõja ja hõivas kii-

resti oma vägedega rootslastele kuuluva Soome. Vene armee läks talvel jääd mööda üle Botnia lahe ja ähvardas Rootsi pealinna. Rootsi kuningas pidi **1809.** aastal rahu sõlmima ja nõustus Soomet Venemaale üle andma.

Napoleon.

Kolme aasta pärast läks Aleksander I-sel korda Türgimaalt vallutada selle poolt anastatud Bessaraabia, maa Dnestri ja Pruti jõe vahel.

1812. aasta Isamaasõda. Ent liit Vene- ja Prantsusmaa vahel ei kestnud kaua. Mõisnikke ja kaupmehi huvitas väga vaba kaubandus Inglismaaga ja nad nõudsid tsaarilt suhete katkestamist Napoleoniga. Samuti kartsid aadlikud, et kodanliku Prantsusmaa mõjul, kus pärisorjus oli kaotatud,

Mihhail Illarionovitš Kutuzov (1745—1813).

nõrgeneb ka nende ülevõim Venemaal. Aleksander I andis järele. Kaubandus Inglismaaga algas uuesti.

Napoleon tungis siis **1812.** aasta suvel Venemaa kallale hiigelsõjaväega, mis koosnes enam kui 500 tuhandest mehest. Vene vägesid oli kõigest umbes 200 tuhat meest. Nad taganesid, hävitades teel kõik toidu- ja sõjamoona tagavarad. Varsti vallutas Napoleon Leedu ja Valge-Vene-

maa ning asus teele Moskvasse. Napoleoni sissetung Vene-
maale äratas vene rahva Isamaasõjaks anastajate vastu;
talupojad alustasid partisanisõda.

Võitlusest Napoleoni vastu võtsid osa ukrainlased, valge-
venelased, tatarlased, baškiirid ja teised meie maa rahvad.

Vene armee etteotsa seati Suvorovi lemmikõpilane —
suur väejuht feldmarssal Mihhaíl K u t ú z o v.

Augustikuu lõpul toimus Moskva lähedal Borodino küla-
juures suurim lahing. Visalt võitlesid Vene väed vaenla-
sega, kes laastas nende maad. Üle 50 tuhande venelase lan-
ges selles verises lahingus, kuid Vene armee jõud polnud
murtud.

Prantslaste kaotused olid hiiglasuured, kuid ülekaal jäi
veel nende poole. Kutuzov otsustas loovutada Moskva ilma
võitluseta Napoleonile ja taganeda, et säilitada armee.

Prantslased hõivasid Moskva. Linnas algasid suured tule-

1812. aastal. Prantsuse armee taganemine.
Prjanišnikovi maali järgi.

kahjud. Põles maha palju maju. Prantslased jäid Moskvas toiduaineteta.

Lähenes talv. Prantslastel oli võimata Moskvas püsida. Napoleon hakkas oma väega taganema seda teed mööda, mis oli rüüstatud Moskvasse tungimisel. Ta katse taganeda teist teed kaudu ei õnnestunud: teised teed olid Vene vägede käes.

Kutuzov jälitas taganevaid Napoleoni vägesid järelejätmata. Partisanid ründasid ja hävitasid üksikuid Prantsuse väeosi. Berezina jõest üleminekul pääses Napoleon hädavaevu vangilangemisest ja oma armee jäänuste täielikust purustamisest. Napoleoni hiigelarmeest jäi terveks ja naasis Venemaalt ainult 30 tuhat meest.

Napoleon kogus uue sõjaväe ja jätkas sõda. Nüüd aga astusid ta vastu liidus Venemaaga Preisimaa, Austria, Inglismaa ja Rootsi. Leipzigi linna all löid nad Napoleoni. Liitlased läksid üle Prantsusmaa piiri ja hõivasid Pariisi.

Napoleoni võitjad seadsid Prantsusmaal uuesti jalule vanade Prantsuse kuningate ja vürstide võimu. Prantslaste üle hakkas valitsema revolutsiooni ajal hukatud kuninga vend. Napoleon saadeti kaugele Atlandi ookeani saarele. Kõigis teistes Napoleoni poolt varem vallutatud Euroopa riikides hakkasid uuesti valitsema tema poolt ära aetud kuningad ja vürstid.

Aleksander I-sele andsid liitlased ta võitluse eest Napoleoniga osa Poolat ühes Varssavi linnaga.

Et võidelda revolutsiooniga Euroopas, sõlmisid Vene tsaar, Preisi kuningas ja Austria keiser endi vahel reaktsioonilise „Püha liidu“. Nad töötasid vandega aidata üksteist võitluses rahva ülestõusude vastu. Selle tagurliku liidu peaks oli Vene tsaar Aleksander I. Tsaari-Venemaa muutus Euroopa sandarmiks.

35. Dekabristid.

Aadlikkude-revolutsionääride salaühingud. Aleksander I hoidis püssi all hiiglasuure sõjaväe. Euroopa piiri lähedusse paigutatud väed pandi elama erilistesse sõjaväelistesse asundustesse, kus nad sõjaväeteenistuses olles harisid maad ja elatasid end ise. Nende asunduste ülemaks oli julm ning toores kindral Araktšejev.

Soldatite niigi juba raske elu, kuna sõjaväes tuli teenida tervelt 25 aastat, murtus halvemaks kui sunnitöö. Terve päeva nad veetsid kas põllutööl või sõjaväeõppusel. Abiellumagi pandi nad ohvitseride valikul. Väiksemagi eksimuse eest peksti soldateid ja talupoegi halastamatult keppidega, tihti surmani.

See tsaari omavoli ja pärisorjuslik kord äratas aadli eesrindlikumate meeste hulgas äärmist meelepaha. Paljud neist teenisid ohvitseridena. Välismaistel sõjaretkedel, Prantsusmaal, nägid nad, et pärisorjusega talupojad elavad paremini ja et palgatöö mõisades ja vabrikuis on kasulikum kui pärisorjuslik töö. Nad nägid, et Lääne-Euroopa linnades elavad inimesed jõukamalt ja kultuursemalt kui Vene maal.

Need aadlikud unistasid niisamasugusest elust omagi kodumaal. Nad kutsusid ellu revolutsioonilised salaühingud — „Põhjaühingu“ ja „Lõunaühingu“.

„Põhjaühingu“ liikmed tahtsid kaotada pärisorjuse, s. o. aadlike võimu talupoegade üle, kuid peaaegu kogu maa otsustasid nad jätta mõisnikele. Nad pidasid vajalikuks säilitada tsaar ja pidasid ainult tarviliku olevat piirata tema võimu. Selles ühingus olid peajuhtideks Puškini sõber luuletaja Rõlejev ja ohvitserid Trubetskoi ja Kahhovski.

Ukrainas tekkis tsaari sõjavägedes „Lõunaühing“, haritud ning julge polkovniku Pesteliga eesotsas. Tema arvas,

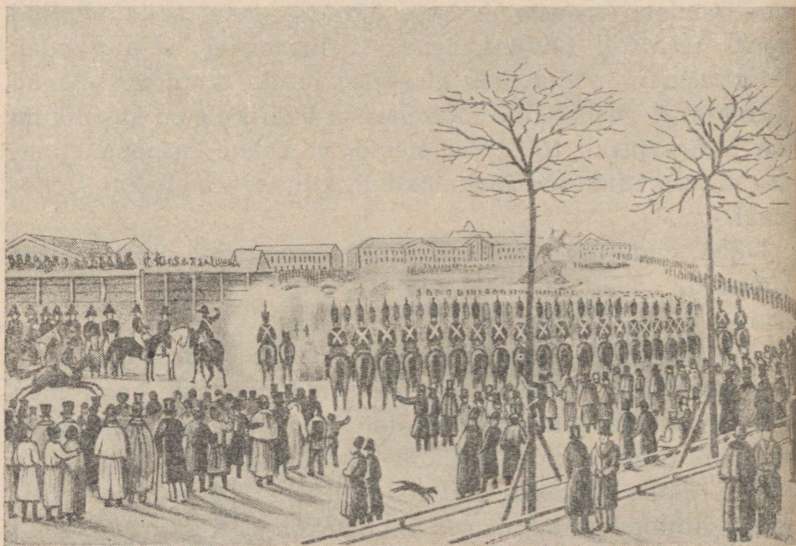

et talupoegadele tuleb anda mitte ainult vabadust, vaid ka maad. Pestel tahtis, et Venemaa oleks vabariik. Tsaari ja ta perekonna soovitas ta tappa.

Kuid nende salaühingute liikmed olid aadlikud ja nad kartsid kutsuda rahvast üles tõusma. Nad mäletasid talurahva ülestõusu aadlike vastu Katariina II ajal. Revolutsiooni nad tahtsid teostada ainult sõjavägede abil, mida nad juhtisid.

Dekabristide ülestõus. Aastal 1825 suri Aleksander I. Lapsi tal ei olnud. Valitsema pidi hakkama ta vend Nikolai.

1825. aasta 14. detsembri hommikul tõid ohvitserid, Peterburi „Põhjaühingu“ liikmed, oma polgud väljakule senati ette ja keeldusid andmast vannet tsaar Nikolai I-sele. Nen-

14. detsembril 1825 Peterburis.
Nikolai I käskis ülestõusnuid suurtükkidest tulistada.

dega ühinesid kaardiväemadrused. Ülestõusnud ootasid oma peajuhi vürst Trubetskoi käske. Kuid see hakkas kartma ega ilmunudki väljakule, nii et ülestõus jäi juhita. Nikolai kutsus välja talle ustavad väed ja piiras nendega ülestõusnud polgud ümber.

Ülestõusnute juurde kogunes pärisorje, käsi- ja ehitustöölisi. Nad pildusid puuhalgude ja kividega soldateid, kes olid jäänud Nikolai poole. Kuid siingi aadlikest revolutsionärid kartsid kasutada nende abi.

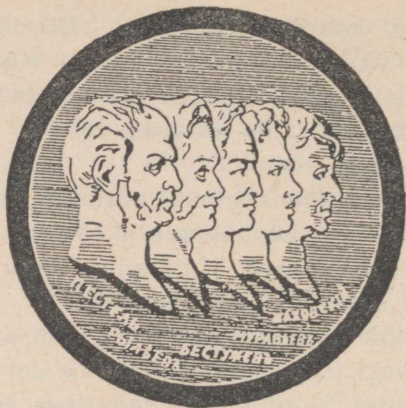
Nikolai saatis kuberneriga ülestõusnute juurde läbi rääkima. Kahhovski tappis kuberneriga. Nikolai I ei olnud kindel oma vägedes ja ei sõandanud kaua tarvitada jõudu. Alles õhtu poole, kui kohale toodi suurtükivägi, käskis ta ülestõusnuid suurtükkidest tulistada. Kärgetasid paugud. Ülestõusnud ja rahvas jooksis laiali. Väljakule jäi sadu surnuid ja haavatuid.

Kahe nädala pärast korraldasid ohvitserid „Lõunaühingust“ Ukrainas Kiievi ligikal ülestõusu Tšernigovi polgus. Nad hakkasid oma polku ühinemisele viima teiste vägedega, kes kuulusid organisatsiooni. Nikolai I poolt ülestõusu mahasurumiseks saadetud väed purustasid selle polgu.

Pärast ülestõusu mahasurumist vangistas Nikolai I sellest osavõtjad ja õiendas nendega julmalt arvet. Viis peajuhti poodi (Pestel, Rõlejev, Kahhovski, Muravjov-Apostol ja Bestužev-Rjumin). Siberisse saadeti vandeseltslastest üle 100 ohvitseri. Sadu sõdureid aeti „läbi kadalipu“ (anti igaühele mitusada kepihoopi), paljud saadeti sunnitööle ja tegevväkke Kaukaasia rindele.

1825. aasta detsembris ülestõusnud aadlikke-revolutsionääre hakati nimetama *dekabristideks*. Neid oli vähe ja nad ei olnud ühenduses rahvaga. Kuid dekabristid olid esimesed, kes organiseeritult ning avalikult astusid tsaari enda pealinnas relvadega isevalitsuse vastu. Nende töö ei

P. Pestel, K. Rõlejev, M. Bestužev-Rjumin,
S. Muravjov-Apostol, P. Kahhovski —
viis Nikolai I poolt hukatud dekabristi.

olnud asjata. Seda jätkasid järgnevad revolutsionääride põlvkonnad.

Saanud tsaariks, luges Nikolai I oma peamiseks ülesandeks võidelda revolutsiooniga ja kaitses igati vana pärisorjuslikku korda.

36. Sandarmite ja ametnike riigis.

Nikolai I. Kui tsaar Nikolai oli alles poisike, rääkis ta õpetaja tema kohta: „Ma pole kunagi näinud ta käes raamatut. Ta ainsaks tegevuseks on rivi ja soldatid.“ Niisugune inimene sai Vene keisriks.

Nikolai I oli 1825. aasta 14. detsembri ülestõusust väga tugevasti hirmutatud. Revolutsiooni vastu võitlemiseks asutas ta erilise politsei — sandarmid. Sandarmite ülem allus ainult tsaarile endale.

Kogu rahva järele seati sisse hoolas valve. Sandarmid ja politsei sala-agendid luusisid ringi kogu riigis. Nad kuulasid salaja pealt kõiki jutte ning erakõnelusi rahva hulgas. Vähimagi kahtlustuse korral ja kontrollimata salakaebuste alusel vangistati inimesi.

Nikolai I valitses Venemaal aadlikest ametnike abil, kelle hulgas oli palju altkäemaksuvõtjaid ja riigivargaid. Asutistes ja kohtutes pressisid ametnikud elanikelt välja altkäemakse, mõnitasid neid ja tarvitasid vägivalda.

Nikolai I kehtestas Venemaal julma kepidistsiipliini. Tema ajal peksti soldateid, talupoegi, vange, peksti kõiki, kes tegutsesid mõisnike ja tsaari vastu. Peksti vitste, piitsade, nuutide ja keppidega.

Talupoegi sunniti veelgi rohkem töötama mõisnikule. Neilt võeti kogu maa, suurendati teoorjust ja obrokit.

Talupojad ei talunud sellist sunnitöölise elu ja tõusid korduvalt üles pärisorjapidajate omavoli vastu. Nad tapsid julmemaid mõisnikke, panid põlema ja rüüstasid nende mõisu, keeldusid teoorjuse täitmisest ja obrokit maksmast. Talupoegade rahutused kestsid edasi.

Tsaari sõjaväed ja politsei surusid armutult maha rahulolematuid talupoegi ja õiendasid nendega karmilt arveid.

Elada tsaari-Venemaal oli talumatult raske.

Suured vene kirjanikud. Suur ukraina luuletaja Ševtšenko.

Nikolai I ajal elas geniaalne vene luuletaja Aleksander Sergejevitš Puškin. Ta on kirjutanud suurepäraseid teoseid („Jevgeni Onegin“, „Boris Godunov“, „Kapteni tütar“ ja palju muid), millele oleme uhked veel praegugi. Puškin lõi vene kirjanduse.

Puškin sündis aastal 1799 Moskvaa aadliperekonnas. Juba poisikesena hakkas ta kirjutama luuletusi. Lõpetanud aadlike kooli — lütseumi Tsarskoje Selo's (nüüdne Puškini linn Leningradi ligidal), sai ta tuntud kirjanikuks ja lähenes

Aleksander Sergejevitš Puškin (1799—1837).

dekabristidele. Oma luuletustes mõistis ta teravalt hukka pärisorjuse ja isevalitsuse. Trükkida sääraseid luuletusi ei tohtinud, neid kirjutati ümber käsitsi, loeti salaja ja levi-tati igal pool.

Neist luuletustest sai teada tsaar Aleksander I, ja Puškin saadeti asumisele, esiteks lõunasse ja pärast kaheks aastaks temale kuuluvasse külla. Elu lõpuni oli Puškin sandarmite alalise valve all. Eriti raske oli tal elada Nikolai I ajal, kes

teadis Puškini lähedasist suhteist dekabristidega. Puškini teoseid trükiti alles siis, kui seda lubas Nikolai I ise.

Tsaar vihkas Puškinit. Õukonna ülemkiht kiusas ja solvas suurt luuletajat. Nikolai I teadis sellest tagakiusamisest, kuid ei võtnud tarvitusele mingisuguseid abinõusid isegi siis, kui asi läks kahevõitluseni. Puškin tapeti kahevõitlusel ühe oma solvaja poolt 1837. aasta alguses.

Vabal mõttel ei olnud sandarmite riigis maad. Nikolai I saatis teise kuulsa luuletaja Mihhail Jurjevitš L e r m o n t o v i tegevsõjaväkke Kaukaasia rindele. Tsaar saatis ta mägilaste kuulide alla selle eest, et luuletaja oli oma luuletuses häbimärgistanud Puškini mõrtsukaid — õukonna parasiite. Kaukaasias tapeti Lermontov kahevõitlusel ühe ohvitseri-päevavarga poolt. Sellest kuulda saades ütles Nikolai: „Koerale koera surm!”

Tolle aja kolmas suurim kirjanik Nikolai Vassiljevitš G o g o l kirjeldas Nikolai I ametnike võimutsemist ja oma-voli. Tema tähelepanuväärseis teoseis „Surnud hinged” ja „Revident” on kujukalt ning tõepäraselt kirjeldatud päris-orjusliku Venemaa rasket elu.

Nikolai I ajal suri sandarmitest tagakiusatuna tuberkuloosihaigusse kuulus vene kirjanduskriitik-revolutsionäär Vissarjón Grigórjevitš B e l i n s k i.

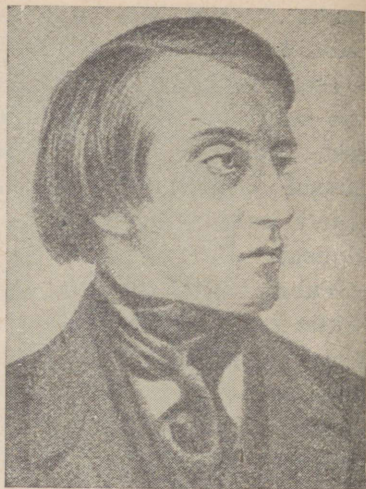
Raske oli Nikolai-aegsel Venemaal elada ka suurimal vene heliloojal M. I. Glinkal. Mihhail Ivanovitš G l i n k a komponeeris esimese vene rahvusooperi „Ruslan ja Ludmilla”. Selles ooperis ta esitas mitte üksnes vene rahva, vaid ka teiste Venemaa rahvaste rahvalaulude viise. Aadlikud ei mõistnud selle silmapaistva teose ilu ja Glinka ooperi etendused teatrites lõpetati peagi. Pahane Glinka lahkus Venemaalt. Ta surigi välismaal.

Nikolai I karistas julmalt ka ukraina revolutsioonilist kir-

Taras Grigorjevitš Ševtšenko
(1814—1861).

Vissarion Grigorjevitš Belinski
(1811—1848).

janikku ja kunstnikku Tarás Grigórjevitš Ševtšen'kot, kes oli algul pärisori, kuid oli enese lahti ostmud.

Oma värssides ta kirjutas ukraina ja teiste tsaari-Venemaa rahvaste rõhumisest, pärisorjade raskest elust, tsaari ning panide piiramatust võimust ja rahva õigusetusest.

Nikolai I andis Ševtšenko soldatiks ja saatis ta välja Kasahstani, keelates luuletajal isegi kirjutamise ning joonistamise. Kümme aastat piinati Ševtšenkot soldatikasarmus, kuid ei suudetud murda ta vaimu. Ta jätkas salaja oma luuletuste kirjutamist. Täielikult trükiti need Ukrainas alles nõukogude võimu ajal tema luuletuskogus „Kobzar“.

37. Kaukaasia vallutamine.

Armeenia vallutamine. Juba Katariina II ajal oli alustatud Aserbaidžani liidendamist. Aserbaidžanis oli Iraani võimu alt lahti kistud hulk pisikesi vürstiriike ja liidendatud Venemaaga. Aleksander I ajal viidi Aserbaidžani ja Gruusiasse palju Vene vägesid.

Iraani šahh püüdis oma maid tagasi saada. Nikolai I ajal purustasid Vene väed šahhi väed ja liidendasid Venemaaga Armeenia, kelle rahvad olid sadu aastaid kannatanud Iraani valitsejate ikke all. Nii kindlustas tsaari-Venemaa oma võimu Taga-Kaukaasias.

Kõrged Kaukasuse mäed lahutasid uusi valdusi muust Venemaast. Nendes mägedes elasid sõjakad mägilased. Neid ei saanud keegi alistada. Kaua ei suutnud neid alla heita ka Nikolai I.

Tema väed põletasid maha mägilaste auule ja tapsid kõik, kes neile kätte sattusid. Mägede lähiste ehitasid nad kindlusi, kust tegid rünnakuid, surudes mägilasi üha kaugemale mägedesse.

Varjates endid kuristikas ja metsades ja tundes hästi oma mägiseid kodupaiku, võitlesid vabadust armastavad mägilased visalt oma sõltumatuse eest ja kaitsesid oma maad samm-sammult.

Kuid mägilaste võitluse edu takistas üksmeele puudumine eri suguharude ja rahvaste vahel, milliseid tol ajal Põhja-Kaukaasias arvult oli üle kümne. Mägilased olid sagedasti üksteisega vaenujalal. Tsaari kindralid aga ässitasid üht rahvast teise kallale ja purustasid neid ükshaaval.

Mägilaste võitlus sõltumatuse eest Šamili juhtimisel. Mägilasi ühendas andekas ja energiline Šamil. Ta sündis Dagestanis ja paistis juba lapsena välja vahvuse ning kindluse poolest.

Tugev, julge ja osav Šamil ratsutas suurepäraselt, püssilaskmisel ei lasknud kunagi märgist mööda, oli väsimatu ujuja ning jooksjä. Mehise ning kogenud isikuna oli Šamilil mägilaste hulgas suur mõju. Šamilist sai osav valitseja ning andekas väejuht.

Šamil (1798—1874).

Ta lõi suure mägilaste riigi. Üksikute piirkondade eesotsas seisis ülemad, keda Šamil oli määranud kõige targemate ja vahvamate mägilaste hulgast. Iga mägilane oli kohustatud õppima sõjakunsti: märkilaskmist, mõõgaga raiumist, ratsu-

tamist, et osata relvaga kaitsta oma kodumaad vaenlaste vastu.

Šamil kogus üle 30 000-mehelise armee. Tal oli isegi suur-tükke. Šamil meelitas tsaari väesalku kaugele mägedesse. Taganemistee sulgesid mägilased kivide ja maharaiutud puudega. Peidupaikadest hävitasid mägilased tsaari väe-salgad.

Kaukaasia lõplik vallutamine. 25 aastat võitlesid Põhja-Kaukaasia mägilased sangarlikult Šamili juhtimisel. Kuid nad ei suutnud võita Nikolai I hiiglasuurt armeed. Vene tsaar saatis Kaukaasiasse üha uusi vägesid. Mägilasi hakati alistama kurnamisega: hävitati metsad, rusustati asulad, rajati mägedesse teid ja liiguti edasi pikkamisi, aga järele-jätmata.

Šamili armee sulas kokku: paljud tapeti, paljud võeti vangi. Vene kindraleil õnnestus mõningaid mägihõimude vanemaid ära osta ja enda poole püüda. Šamil varjas end mõnesaja mägilasega kõrgel mäel Gunibi auulis (Dagesta-nis). Ümber piiratud kõigist külgedest Vene armee poolt, kaitsesid Šamil ja tema seltsimehed endid visalt, olid aga sunnitud alistuma. See sündis juba pärast Nikolai I surma, tsaar Aleksander II ajal.

38. 1848. a. revolutsioon Euroopas.

Karl Marx ja Friedrich Engels.

1848. aasta revolutsioon ja Nikolai I. XIX sajandi kesk-paiku oli tööstus Euroopas juba tugevasti arenenud. Reas riikides tekkis suuri tööstuskeskusi, tekkis hulk vabrikuid ja tehaseid uute masinatega, kiiresti ehitati raudteid. Vab-rikute ja tehaste omanikud said hiiglasuuri kasusid. Tek-kisid rikkad inimesed — miljonärid. Nende käes oli jõud ja võim riigis.

Pariisi tööliste ülestõus 1848. a. juunis.

Kasvav tööstus nõudis üha rohkem töökäsi. Kujunes rohkem arvuline tööliklass — proletariaat, keda polnud varem. See alustas avalikku võitlust kapitalistidega oma õiguste eest. Eriti kuulsaks sai Pariisi proletariaat **1848.** aasta revolutsiooni puhul.

22. veebruaril **1848** puhkes revolutsioon Pariisis ja haaras kiiresti teised Prantsusmaa linnad. Kuningas põgenes välismaale. Prantsusmaa kuulutati kodanlikuks vabariigiks.

Kuid revolutsioon Prantsusmaal ei toonud mingit kergendust töölistele. 1848. aasta juunikuul lõpul tõusis Pariisi proletariaat üles oma peremeeste-kapitalistide ja kodanliku vabariigi valitsuse vastu. Kolm päeva võitlesid töölisel kangelaslikult. Nende naised ja lapsed valmistasid tina-kuule, aitasid ehitada barrikaade, tõid võitlejatele soldatite kuulirahe all toitu. Kodanlus saatis tööliste vastu hästirelvastatud väed. Töölised olid halvasti organiseeritud, neil

ei jätkunud relvi, neil puudus talurahva toetus — ja ülestõus suruti maha. Kodanlus kohtles võidetuid väga julmalt: tuhandeid mehi lasti maha, heideti vanglaisse või saadeti sunnitööle. Kodanlus võidutses.

Esimeste teadete saamisel Pariisi revolutsioonist ja käärimisest Preisimaal ja Austrias saatis Nikolai I oma armee Preisi ja Austria piirile. Ta ootas silmapilku, et oma sõjavägedega lämmatada talle vastumeelne revolutsiooniline liikumine.

Prantsusmaa järel puhkes revolutsioon paljudes Euroopa riikides. Austria pealinnas Viinis kukutasid ülestõusnud töölised, üliõpilased ja muud linlased aadlike valitsuse. Keiser põgenes Viinist.

Berliinis võitlesid revolutsioonilised töölised 18 tundi barikaadidel, sundides kuninga järeleandmisele: Preisimaal moodustati uus valitsus ja kaotati pärisorjus.

Töölised ja linlased tõusid üles kuningate, aadlike ja osaliselt kapitalistide vastu ka teistes Euroopa maades.

Revolutsioon haaras osa Austria keisririigist — Ungari. Nikolai I saatis Austria keisri palvel oma sõjaväed Ungarisse ja summutas revolutsiooni.

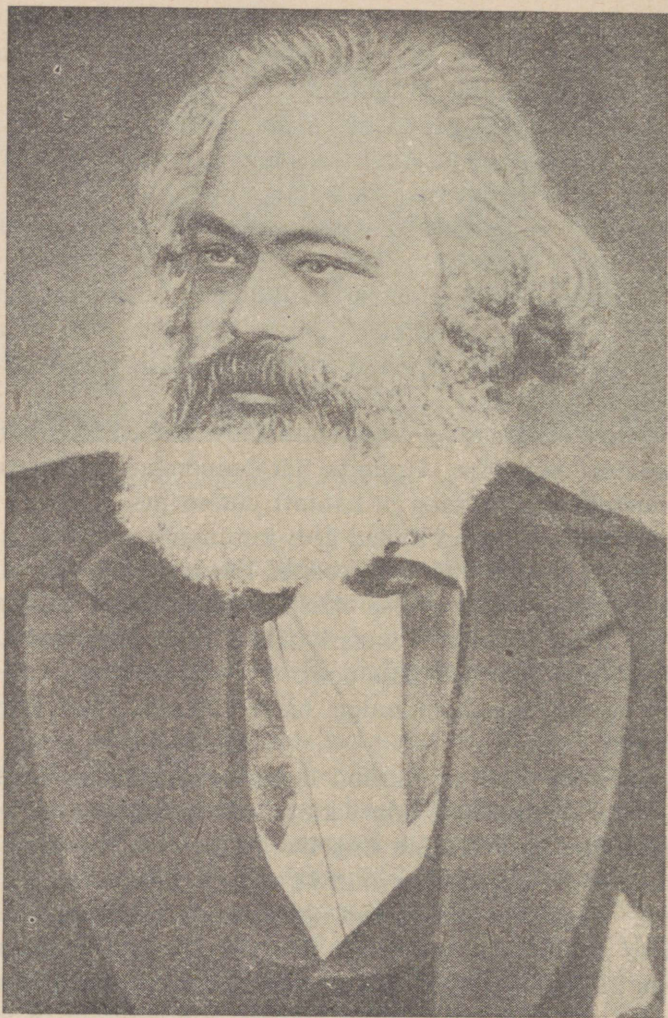
Nii võitles revolutsiooniga tsaar Nikolai I — Euroopa sandarm.

Kuid ükski jõud ei suutnud lämmatada 1848. aastal revolutsioonis ülestõusnud noort klassi — proletariaati.

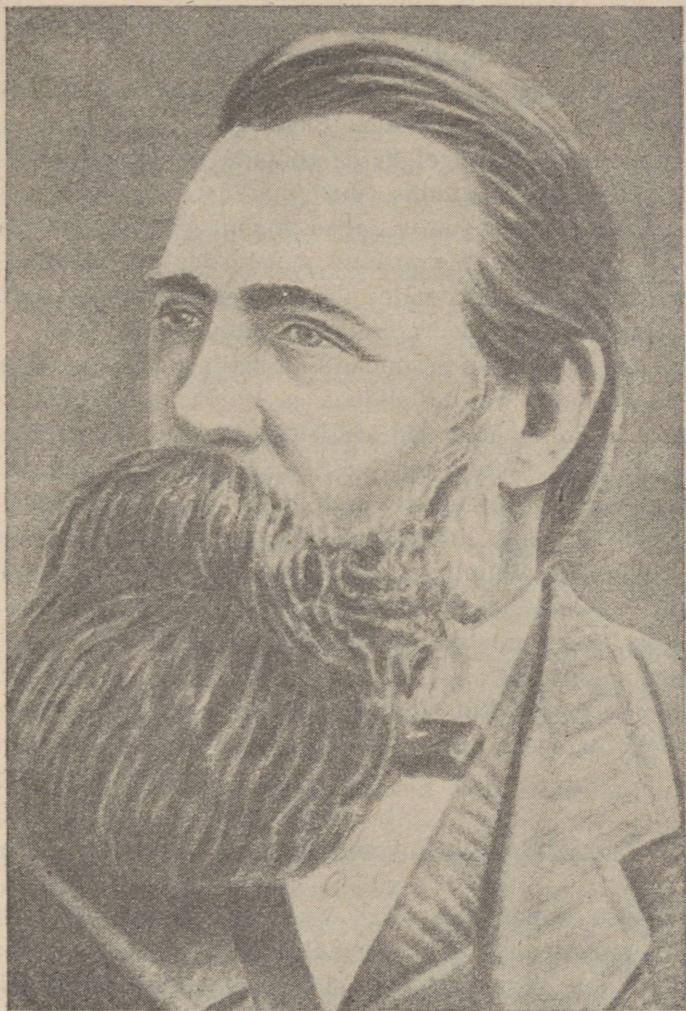
Karl Marx ja Friedrich Engels. Proletariaadi geniaalseiks õpetajaiks ning juhtideks olid Marx ja Engels.

1848. aastal esinesid nad Saksamaal revolutsiooniliste tööliste juhtidena. Marx oli siis 30-aastane, tema sõber Engels 28-aastane. Nad olid esimesteks revolutsionäärideks-kommunistideks, asutasid juba enne revolutsiooni Kommunistide Liidu ja kirjutasid kuulsa „Kommunistliku manifesti“. Selles manifestis kutsusid nad kogu maailma töölisi

Karl Marx (1818—1883).

Friedrich Engels (1820—1895).

võitlema oma vaenlaste — kapitalistidega. Sellest ajast peale sai nende üleskutse „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!“ kogu maailma tööliste lipukirjaks.

Pärast revolutsiooni mahasurumist Saksamaal olid Marx ja Engels sunnitud lahkuma Saksamaalt ja asusid elama Inglismaale. Neil tuli elada ja töötada raskeis tingimustes. Marxi perekond kannatas suurt puudust. Engels aitas oma sõpra nii palju kui suutis, jagas temaga ebaõnne ja rõõme.

Kuid raske elu ei murdnud suuri revolutsionääre. Nad jätkasid väsimatult nende poolt alustatud suurt tööd — töötajate vabastamist kapitalistide rõhumisest.

Nad kirjutasid hulga raamatuid, millest töölised õppisid, kuidas võidelda kapitalistidega ja kuidas neid võita.

Marx ja Engels õpetasid töölistele, et rõhutute ja rõhujate vahel on alati käinud äge võitlus. Kapitalismi ajal on nüüsgune võitlus kodanluse ja tööliste vahel paratamatu ja see peab lõppema tööliklassi võiduga. Tööliklass kuku- tab kodanluse võimu ja kindlustab oma revolutsioonilise võimu — proletariaadi diktatuuri. Võitnud proletariaat ehitab uue, kommunistliku ühiskonna, milles pole klasse ega inimeste rõhumist.

Marx ja Engels kutsusid kõigi maade töölisi ühinema üht- sesse võimsasse kommunistlikku parteisse.

39. Tsaari-Venemaa enne 1861. aasta reformi.

Tööstuse arenemine. XIX sajandi keskpaigani arenes tööstus pärisorjuslikul Venemaal aeglaselt. Ainult üks küm- nendik kogu riigi rahvastikust elas linnades. Vabrikuis ja tehaseis töötas ainult 500 tuhat töolist. Nende hulgas oli palju pärisorje, kes olid mõisnike poolt lastud obrokile ja töötasid vabrikuis palgalistena. Vabrikuis alles hakati soe-

tama masinaid ja aurukatlaid. Volga ja Dnepri jõe teki-
sid alles esimesed aurikud. Oli ehitatud ainult üks suur
raudtee — Moskva ja Peterburi vahel.

Vabrikute ja tehaste omanikud ei saanud ehitada palju
vabrikuid ja tehaseid, sest oli vähe vabu inimesi, kes ole-
sid võinud hakata palgatöolisteks. Pealegi oli Venemaal
raske kaupu müüagi, talupojad-pärisorjad ostsid neid vähe.

Rahvastiku suurenemine linnades ning vabrikute ja
tehaste arvu kasvamine suurendas Venemaal sisekauban-
dust viljaga. Palju vene vilja vedasid mõisnikud välismaale,
eriti tööstuslikule Inglismaale. Nad tahtsid saada rohkem
vilja müügi jaoks ja hakkasid pärisorje veelgi tugevamini
rõhuma.

Paljudele mõisnikele sai selgeks, et pärisorjus pidurdab
mõisamajanduse arenemist, et palgatöölised harivad maad
paremini ja et nende ülalpidamine tuleb odavam. Nad hak-
kasid kõnelema pärisorjuse kaotamise vajadusest.

Krimmi sõda. Et olla Musta mere kaldail täielikuks pere-
meheks, et türklasi Kaukaasia mailt lõplikult välja tõrjuda
ja et mõisnike vilja vabalt läbi väinade Euroopasse välja
vedada, alustas Nikolai I **1853.** aastal uut sõda tolleks ajaks
nõrgenenud Türgimaaga. Kuid Inglismaa ja Prantsusmaa ei
tahtnud, et Venemaa tugevneks ja purustaks Türgimaa. Nad
sõlmisid omavahel liidu ja kuulutasid Nikolai I-le sõja.

Liitlaste laevastik tuli Musta merre. Nende sõjalaevad
omasid aurumasinaid ja tugevaid suurtükke, kuna Niko-
lai I-el oli ainult purjelaevastik. Vaenlane saatis Krimmis
suure sõjaväe maale ja piiras Sevastopoli ümber. Vastane
oli relvastatud suurtükkide ja püssidega, mille laskekaugus
oli kaks korda suurem vene omadest. Niisugune oli maha-
jäänud, pärisorjusliku Venemaa sõjatehnika. Tsaari kindra-
leil polnud isegi head Krimmi kaarti. Sõjaväe varustamine
oli altkäemaksuvõtjate ja riigivaraste käes.

Sevastopoli merekindlusel polnud kindlustusi maa poolt. Lühikese ajaga ehtasid elanikkond ja sõjavägi muldvalle, ja künkaile paigutati patareisid. Nikolai I purjelaevastik ei suutnud vastase laevastikuga võitlusse astuda. Venelased uputasid oma laevad Sevastopoli sadama sissepääsu kohal — vaenlase laevastik ei saanud nüüd enam sellesse tungida.

Sevastopoli piiramine kestis 11 kuud.

Sevastopoli kaitset juhtis admiral Nahhímov. Visalt linna kaitstes võitlesid vene soldatid sangarlikult. Viimaks langen pärast ägedat tulistamist prantslaste kätte peamine kindlustus, Maláhhovi kurgaan, mida hüüti Sevastopoli ukseks.

Sevastopol purustati täielikult. Enam polnud võimalik seal püsida. Garnison jättis kindluse varemed maha. Nikolai-aegse Venemaa lüüasaamine oli täielik. Nikolai I suri ootamatult veel Sevastopoli piiramise ajal. Tsaariks sai Aleksander II.

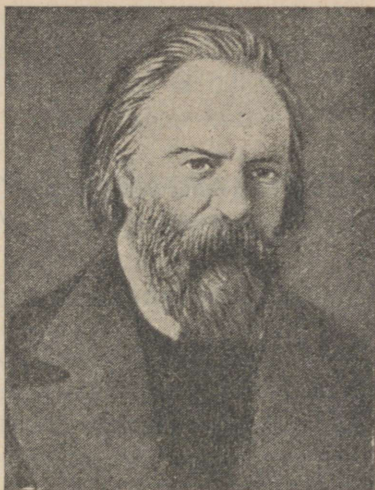
1856. aastal sõlmiti rahu Pariisis. Venemaale keelati sõjalaevastiku ja kindluste pidamine Mustal merel. Sevastopol aga jäi Venemaa kätte.

Venemaa lüüasaamine Krimmi sõjas näitas pärisorjusliku Venemaa äärmist mahajäämust.

Pärast sõda algasid talurahva rahutused kogu maal ja tsaar Aleksander II ütles kord aadlike koosolekul: „Parem vabastada talupojad „ülaltpoolt“, kui oodata, kuni nad üles tõusevad ja ise endid „altpoolt“ vabastavad.“

A. I. Herzen. Pärisorjuse ja tsaari omavoli vastu astus otsustavalt välja demokraatlik kirjanik Aleksander Ivanovitš Herzen.

Nikolai I saatis Herzeni pealinnast välja. Paost tagasi tulnud, sõitis Herzen välismaale. Siin hakkas Herzen ühes oma sõbra Ogarjoviga juba Aleksander II valitsemise ajal Londonis esimeses vabas vene trükikojas trükkima ajakirja

Aleksander Ivanovič Herzen
(1812—1870).

„Kolokol“. Ajakirjas kaitses ta tuliselt talurahva ja rõhutud rahvaste vabastamismõtet. Salaja Venemaale veetud „Kolokoli“ lugemise eest vahistati inimesi ja saadeti Sibirisse.

IX. KAPITALISMI ARENEMINE TSAARI- VENEMAAL.

40. Pärisorjuse kaotamine Venemaal.

Aleksander II 1861. aasta 19. veebruari manifest. Kartes, et talupojad tõusevad üles ja purustavad ise pärisorjusliku korra „altpoolt“, kuulutas tsaar Aleksander II 19. veebruaril 1861 välja manifesti talurahva vabastamise kohta. Talupojad kuulutati vabaks: neid ei tohtinud enam müüa ega osta, nad lakkasid olemast aadlike omand.

Kuid talupoegadele jäeti vähe maad, vähem kui neil oli enne reformi. Neile anti halba maad, parema maa võtsid mõisnikud endile. Mõisnikud lõikasid ära talupoegadele hädavajalikud kõlvikud, nagu metsad, niidud, karjamaad. Maa jaotasid mõisnikud nii, et mõisapõllud lahutasid talupoegade maad karja joogikohtadele, metsa ja karjamaale viivaist teedest. Talupojad olid sunnitud paluma mõisnikke, et need annaksid neile võimaluse kasutada tükke mõisamaadest mistahes tingimustel.

Talupojad pidid oma maa ja vabastamise eest maksma mõisnikule väljaostumaksu, kusjuures maa oli hinnatud tõelisest väärtusest kaks kuni kolm korda kallimalt. Talupojad maksid enam kui neljakümne aasta jooksul mõisnikele oma vabastamise eest üle kahe miljardi rubla väljaostumaksu.

Veel rohkem riisusid tsaar ja mõisnikud talurahvast Krimmis, Ukrainas ja Kaukaasias. Krimmis võtsid nad

endile kõik paremad maad Musta mere rannikul. Siin oli tsaaril, tsaari perekonnal ja õukonna ülemkihil, kes jätsid kõik maa endale, paleesid ja mõisu. Väga vähe maad said talupojad ka Ukrainas. Mõisnikud ei tahtnud neile ära anda viljakat mustmullamaad. Gruusias pidid talupojad peale hiiglasuure väljaostumaksu palju aastaid endiselt mõisnikele töötama ja ühe kolmandiku oma viinamarjaväljade ja põldude saagist neile andma.

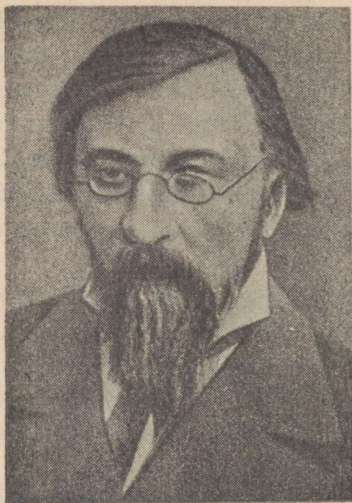
Selline pärisorjuse kaotamine kutsus kogu maal esile tugevaid talurahvahulkade rahutusi. Talupojad nõudsid täit vabadust ja neile hädavajaliku maa tasuta üleandmist. Talupoegade rahustamiseks saadeti kohale sõjaväge, kellega talupoegadel tekkis veriseid kokkupõrkeid sadade tapetute ja haavatutega.

N. G. Tšernõševski. Talurahva huve kaitsesid tolle aja paremad, haritumad inimesed. Üks neist oli suur vene õpetlane ja narodniklik revolutsionäär Nikolái Gavrilovitš Tšernõševski. Ta oli juba lapsepõlves Saratovis vaadelnud pärisorjade ja Volga burlakkide rasket elu. Reformi ettevalmistamise ajal kirjutas Tšernõševski hulga artikleid, milles nõudis, et talurahvale antaks täielik vabadus ja kogu mõisnike maa tasuta.

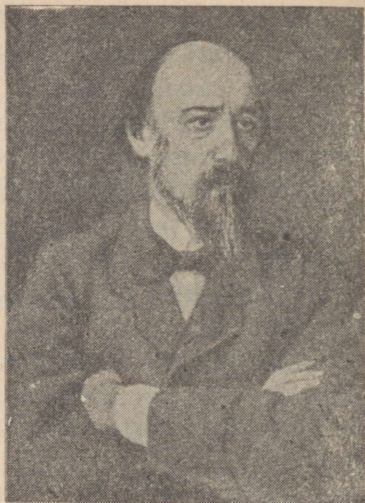
Pärast 19. veebruari manifesti kutsus Tšernõševski koos teiste narodniklike revolutsionääridega talupoegi ülestõusule tsaari ja mõisnike vastu. Seks kirjutas Tšernõševski üleskutse „Härraste talupoegadele“, mille aga tsaari sandarmid kinni püüdsid.

Aleksander II paigutas Tšernõševski Peetri-Pauli kindlusse ja saatis ta hiljem sunnitööle. Kindel revolutsionäär ei taganenud oma veendumustest ja tsaar pidas teda Siberis vanglas ja asumisel terveni 19 aastat. Marx, Engels ja Lenin hindasid Tšernõševskit kõrgelt kui väljapaistvat õpetlast, kindlat ja julget narodniklikku revolutsionääri.

Nikolai Gavrilovič Tšernõševski
(1828—1889).

Nikolai Aleksejevič Nekrassov
(1821—1877).

Luuletaja N. A. Nekrassov. Neilsamul aastail kirjutas oma luuletusi andekas vene poeet Nikolái Alekséjevitš Nekrássov. Ta lihtsad värsid kujutavad selgelt talupoegade kibedat elu tsaari-Venemaal. Ta kirjutas sellest, kui julmalt mõnitati inimesi pärisorjuse ajal ja kui halastamatult kurnasid talupoegi mõisnikud ja kapitalistid pärast reformi. „Pärisorjuse ahelate asemele on inimesed välja mõelnud palju muid,“ kirjutas Nekrassov.

Nekrassovi värsid olid toleaeagsete revolutsionääride lemmiklauludeks. Neid laulab vene rahvas veel praegugi.

Muudatused valitsemises. Pärisorjuse ajal valitses mõisnik ise oma talupoegi ja pidas nende üle kohut.

Pärast talurahvareformi määrati igasse külla külavanem. Mitu küla ühendati vallaks, mida valitses vallavanem.

Vallavanem ja külavanemad valiti jõukamate talupoegade hulgast. Nad allusid tsaari ametnikele, pigistasid talupoegadelt välja makse ja aitasid politseil talupoegi rahustada. Valdades valiti vallakohtunikud, kes pidasid talupoegade üle kohut väikestes asjades. Vallakohtunikud võisid talupoegadele mõista vitsanuhtlust, rahatrahvi ja aresti. Talupoegade ja kriminaalkurjategijate kohta säilis ihunuhtlus.

Kubermangudes ja maakondades valiti semstvovalitsused, kes korraldasid koole, haiglaid, sildade ja teede parandamist. Raha kõigeaks selleks võeti talupoegadelt. Semstvovalitsuste valimistest võisid talupojadki osa võtta, kuid valimisi toimetati nii, et talupoegi valiti vähe: üks mees kolme tuhande talundi kohta. Talupoegade esindajaiks semstvovalitsustes olid enamikus kulakud. Kõiki asju juhtisid semstvovalitsustes mõisnikud. Linnades loodi linnaasjade valitsemiseks linnavolikogud, kusjuures valimisõigus volikogusse oli antud ainult vabrikantidele, kaupmeestele ja rikkaile majaomanikele.

Muudeti ka sõjaväeteenistuse korda. Sõjaväkke hakati võtma kõiki, kes olid saanud 21-aastaseks. Teenistuse aega tegevvaes lühendati 6 aastale. Aga nagu varemgi teenisid talupojad sõjaväes lihtsoldatitena, aadlikud aga ohvitseridena.

Ka pärast reformi jäi võim tsaari ja mõisnike kätte, nende päralt oli suurem osa parematest maadest ja nad pidasid talupoegi politsei ning ametnike kõva valve all.

Kuid pärisorjuse kaotamisega hakkas Venemaal rohkem uusi vabrikuid ja tehaseid tekkima, hakati kiiremini ehitama raudteid, hakkas laiemalt arenema kaubandus. Pärisorjuslik Venemaa muutus kapitalistlikuks maaks.

41. Poolakate võitlus sõltumatuse eest. Aleksander II sõjad.

Poola ülestõus 1863. aastal. Juba palju aastaid valmistasid poolakad oma aadli juhtimisel Poola vabastamiseks Vene tsaari võimu alt. Varssavis moodustasid revolutsionärid „Rahva komitee“, kes ülestõusu ette valmistas.

Poola aadli poolt loodud „Rahva komitee“ alustas 1863. aastal ülestõusu ja kuulutas enda Poola valitsuseks.

Ülestõus haaras Poola, osa Leedut ja osa Valge-Venemaad. Igal pool kogunes ülestõusnute salku. Ülestõusnud olid relvastatud püstolite, jahipüsside, odade ja mõõkadega. Vältides otsustavaid lahinguid suurte Vene väeosadega, alustasid nad partisanisõda. Ülestõusnute väesalgad varjasid endid metsades ja ründasid sealt tsaari vägesid. Poolteise aasta jooksul toimus üle tuhande säärase väikese lahingu.

Eriti jõuline oli ülestõus Valge-Venes. Siin põletasid vikatite ja kirvestega relvastatud talupojad **K a s t u s K a l i n o v s k i** juhtimisel mõisu, hävitasid väikesi Vene väesalku, tapsid mõisnikke, tsaari ametnikke ja ohvitseri.

Ülestõusu summutamiseks saatis Aleksander II terve armee. Alles 18 kuu pärast suutsid tsaari kindralid vapralt võitlevad ülestõusnud purustada. Valge-Venes ja Leedus juhatas nende mahasurumist julm kindral Muravjov. Ta laskis armutult kõik vangid üles puua. Vapper Kastus Kalinovski võeti samuti vangi ja poodi võllasse.

Pärast ülestõusu mahasurumist saatis tsaarivalitsus kümneid tuhandeid poolakaid Siberisse asumisele.

Ülestõusu ajal andis tsaar Aleksander II kiires korras seaduse pärisorjuse kaotamise kohta Poolas ja Leedus, tingimustel, mis olid talupoegadele kergemad kui teistes Venemaa kubermangudes: talupoegade koormised tühis-

tati ja Leedus said talupojad oma senised jaosmaad kätte madalama hinnaga kui teistes kubermangudes, Poolas koguni tasuta. Seda oli tsaaril vaja, et meelitada talupoegi enda poole ning poola mõisnike vastu.

Kesk-Aasia vallutamine. Samal ajal tsaar Aleksander II alustas otsustavaid vallutusi Kesk-Aasias.

Kindlustunud võidetud Kasahstanis, vallutas tsaari-Venemaa 10 aasta jooksul Kirgiisia. Kirgiisid osutasid Vene vägedele visa vastupanu, kuid nende vastupanu murti.

Liikudes piki Sõr-Darja jõge, hakkasid Vene väeosad ründama usbekkide linna Taškénti. Usbekid kaitsesid vihaselt oma maid, kaks korda tuli venelastel vallutada Taškent. Kindlalt jäid nad sinna püsima alles 1865. aastal.

3 aastat pärast Taškendi hõivamist vallutasid Vene väeosad vana Buhhaara linna Samarkándi, mis oli kunagi olnud Tamerlani pealinnaks. Buhhaara valitseja, emiir, tunnustas enda üle Vene tsaari võimu ja pidi temale loovutama viljakaimad maad.

Pärast seda alistati Hiiva khaani valdused. Khaan tunnistas enda samuti sõltuvaks Vene tsaarist. Seejärel vallutati Kokandi khaaniriik.

Turkmeenia sõjakad suguharud võitlesid 12 aasta vältel tsaari vägedega oma sõltumatuse eest. Nad löid tugevad Vene väeosad oma peakindluse Geok-Tepé juurest tagasi ja loovutasid selle alles pärast venelaste purustavat rünnakut, mida toetas tugev suurtükivägi. Seejärel tsaari väed hõivasid Ašhabadi linna.

XIX sajandi lõpul vallutati Venemaa poolt mäGINE Pamiir — „maailma katus“.

Nii vallutas tsaari-Venemaa Kesk-Aasia rahvaste maad visades sõdades kolmekümne aasta jooksul.

Vene vägede kannul tulid Kesk-Aasiasse tsaari-ametnikud ja kaupmehed. Nad võtsid elanikelt raskeid makse, võõran-

dasid nende maid ja varandusi, tüssasid ja petsid neid kaubanduses. Alistatud rahvaid röövida aitasid neid tsaari poolt äraostetud khaanid, vanemad ja mullad.

Sobivail maadel hakati ameerika seemnetest puuvilla külvama. Puuvilla vajasid tekstiilvabrikud, mille arv Venemaal üha kasvas. Kõik kasud puuvilla kasvatamisest läksid kohalike rikaste ja vene vabrikantide kätte, kes kogusid varandust orjastatud kehvikute — usbekkide, turkmeenide ja tadžikkide töövaevast.

Kesk-Aasia rahvad olid antud tsaarikindralite, aadlike ja kapitalistide täieliku meelevalla alla. Mitmel korral tõusid rõhutud massid üles, kuid ülekaal oli vene aadlike pool, keda abistas jõukas osa pärisrahvast.

Kesk-Aasia muutus tsaari-Venemaa asumaaks.

Sõda Türgimaaga. Aleksander II valitsemisaja lõpul (a. 1877) sõdis Venemaa Türgimaaga. Ka sel korral ei õnnestunud Vene tsaaril saada väinu Musta mere ja Vahe-mere vahel. Türgiga sõlmitud rahulepingu alusel sai Venemaa suure kaubasadama Mustal merel — Batumi. Selle sõja tulemuseks oli Balkani slaavi rahvaste (bulgaarlaste, serblaste jt.), samuti ka Rumeenia vabastamine Türgi ülevõimu alt. Hoolimata Venemaa jõudude määratu suurest ülekaalust, võrreldes Türgimaa omadega, maksis see sõda Venemaale mahajäänud olude tõttu tohutuid ohvreid: sadu tuhandeid halvasti relvastatud sõdureid hukkus asjata.

42. Esimene Internatsionaal ja Pariisi Kommuun.

Esimene Internatsionaal. Marx ja Engels pidasid 1848. a. Euroopa tööliste revolutsioonilist liikumist ainult proletaariaadi vabastusvõitluse alguseks. Nad teadsid, et see võitlus on raske ja et kodanlus kaitseb visalt oma ülevõimu.

Proletariaadi suured juhid arvasid, et edukaks võitluseks kodanlusega on proletariaadil tingimata tarvilik organiseerida oma rahvusvaheline partei. Seepärast nad asutasid esimese rahvusvahelise proletariaadi ühenduse.

Tööliste esindajate kongressil Londonis aastal 1864 asutati Marxi ja Engelsi ettepanekul „Rahvusvaheline Töölisühing“ — Esimene Internatsionaal. Esimese Internatsionaali juhiks oli Karl Marx. Esimene Internatsionaal ühendas mitmesuguste maade töölisliikumist. Marx töötas selle liikumise jaoks välja ühtse programmi. Umbes kümme aastat juhtis Marx I Internatsionaali ja organiseeris töölistasse. Tema ustavaks abiliseks oli Engels.

Marx ja Engels kaitsesid visalt ja kindlalt töölisklassi huvisid ja pidasid lakkamatut võitlust kõigiga, kes näitasid proletariaadile ebaõigeid ja kahjulikke teid. Marx ja Engels paljastasid väsimatult neid, kes, nimetades endid sotsialistideks, kuid tõeliselt olles kapitalistide pooldajad ja tööliste äraandjad, veensid töölisi, et sotsialismi saab üles ehitada rahulikul teel, ilma kodanluse võimu kukutamiseta. Samuti selgitasid Marx ja Engels väsimatult, misugust tohutut kahju tekitavad need inimesed, kes pidasid endid revolutsionäärideks, kuid olid tööliste võimu kehtestamise, proletariaadi diktatuuri vastu. Nad rääkisid, et niisugused vaated on kasulikud ainult töölisklassi vaenlastele, kapitalistidele. Need vaated olid kahjulikud sellepärast, et nad lepitasid töölisi kapitalistliku ekspluateerimisega, nõrgestasid proletariaadi jõudu ja kergendasid kapitalistidele jagusaamist töölistest.

Pariisi Kommuun. 1870. aastal algas sõda Preisimaa ja Prantsusmaa vahel. Selles sõjas võitis Preisimaa. Prantsuse väed said lüüa. Prantsuse keiser Napoleon III ja ta armee sattusid vangi. Pariisis algas tööliste ja väikekodanlike linlasmasside revolutsioon. Kuid võimu juurde asus kodanlus.

Preisi väed liikusid Pariisi poole. Siis loodi Pariisis relvastatud kodanike armee — „rahvuskaart“, kelle ridades oli palju töölisi.

Sakslased jõudsid Pariisini ja piirasid ta ümber. Töölispataljonid tõusid üles oma linna kaitseks ja töötasid vandelega surra, aga mitte anda Pariisi vaenlase kätte. Piiratud vaenlase vägede rõngast, pani Pariisi elanikkond nelja ja poole kuu jooksul visalt vastu. Töölised ja nende perekonnad nälgisid. Kartes tööliste väljaastumist kodanluse vastu, pani kodanlik valitsus toime puhtakujulise reetmise: ta leppis salaja, rahva teadmata, sakslastega Pariisi loovutamise asjus kokku. Töölised aga jäid relvastatuks. Nähes Pariisi tööliste ähvardavat jõudu, ei julgenud Saksa väed linna tulla.

Siis saatis kodanliku valitsuse minister, nurjatu äraandja ning rahvavaenlane Thiers (loe: tjäär), salga soldateid töölistelt suurtükke ootamatult ära võtma. Kuid naistöölised märkasid seda lähenevat väesalka ja tõstsid kära. Rahvuskaart vallutas väesalga poolt äravõetud suurtükid tagasi. Hulk soldateid läks üle rahva poole ja laskis sealsamas maha kaks oma kindralit. Siis põgenesid Thiers, ministrid, kindralid, kodanlus, hangeldajad, ametnikud ja papid Pariisist Versailles'sse.

18. märtsil 1871 läks võim Pariisis tööliklassi kätte. Tööliklass moodustas oma valitsuse — Pariisi Kommuni. Mõned Pariisi Kommuuni liikmeist olid sotsialistid, Esimese Internatsionaali liikmed.

Marx ja Engels kutsusid Kommuuni üles ründama Versailles'd, kuhu oli varju läinud Thiers'i kodanlik valitsus. Kuid Kommuun ei julgenud niisugust sammu astuda. Pariisi Kommuuni kõhklemine seletub sellega, et sinna kuulus hulk väikekodanlikke kõikuvaid revolutsionääre, kes uskusid kodanluse „headesse kavatsustesse“. Marx arvustas tera-

valt sellist kõhklemist. Vahepeal asusid Thiersi väed tiheda rõngana Pariisi piirama.

Kommuun andis põgenenud kodanluse vabrikud tööliste kätte. Kirikud ja kloostrid muudeti rahvaklubideks. Tehti kõik, et parandada töötajate olukorda. Anti korraldus, et töölised koliksid pimedast ja niiskeist keldrikortereist rikaste majadesse.

Kogu maailm jälgis põnevusega Pariisi proletaarlaste suurt võitlust. Aga kommunaarid olid ümber piiratud, nad olid ära lõigatud muust Prantsusmaast. Neil ei õnnestunud luua tööliste ja talurahva liitu kodanluse vastu, ei õnnestunud talurahvast enda poole võita.

Kommunaarid võitlesid kangelaslikult Versailles' kodanliku valitsuse arvukate ja hästirelvastatud vägedega. Kõr-

Kommunaaride võitlus Thiers'i vägedega ühel Pariisi väljakul.

vuti meestega võitlesid naised ja lapsed. 21. mail tungisid Thiers'i väed Pariisi. Thiers'i abistasid Saksa väed. Kodanlus õiendas kommunaaridega arveid julmalt. Nädala jooksul lasti maha kümneid tuhandeid mehi, naisi ja lapsi. Veelgi enam töölisi heideti vanglaisse ja saadeti kaugeile saartele sunnitööle.

Pariisi Kommuun purustati. Ta kestis 71 päeva ja jäáb igavesti proletariaadi mälestusse. Igal aastal toovad töölised pärgi kommunaaride hauale ühel Pariisi kalmistul, mille müüri ääres lasti maha Kommuuni sangarid.

Pariisi Kommuun hävis, sest töölistel polnud veel oma marksistlikku revolutsioonilist töölisparteid, kes oleks olnud võimeline töölisi kõhklemata kodanluse vastu võitlusse viima. Teiseks põhjuseks oli see, et töölistel puudus talurahva toetus, et nad ei taibanud tööliste ja talurahva liidu tähtsust. 5 aastat pärast Pariisi Kommuuni langemist, aastal **1876** lõpetas Esimene Internatsionaal oma olemasolu.

Esimese Internatsionaali tähtsus oli tohutu suur. See oli esimene rahvusvaheline tööliste ühendus, mis sai eeskujuks Lenini asutatud Kommunistlikule Internatsionaalile.

Marx suri aastal **1883**, Engels **1895**. Nende õpetus juhtis tööliste võitluse kommunismi eest õigele teele ja sai V. I. Lenini ja meie kommunistliku partei tegevuse aluseks.

43. Kapitalism Venemaal.

Tööliste ja talupoegade elu kapitalismi ajal. Pärast 1861. aasta reformi elas kümneid miljoneid talupoegi edasi kohutavas viletsuses ja õigusetuses. Maad oli neil vähe. Et elatuda ja makse maksta, tuli talupoegadel rentida mõisnikelt maad või laenata neilt raha. Mõisnikud sundisid talupoegi härraste maad harima talupoegade oma hobuste ja riistadega otse orjuslikel tingimustel.

Mõisnikud imesid nagu ämblikud talupoegadest välja kõik, mis suutsid. XIX sajandi lõpuks oli pool kõigist talupoegadest muutunud kehvikuiks, kel polnud kas üldse hobuseid või oli üksainus vilets setukas. Keskmikud suutsid veel kuidagi oma majapidamisega toime tulla. Kui aga juhtus olema viljaikaldus, siis vaesusid ka keskmikud ja langesid veel suuremasse sõltuvusse mõisnikest ja talupoegadest-kulakutest, kellele nad pidid töötama nagu sulased.

Peale mõisnike koorisid ja rõhusid talupoegi kulakud.

Laostatud talupojad siirdusid linnadesse. Linnad kasvasid kiiresti, neis arenes tööstus. XIX sajandi lõpul oli Venemaal juba enam kui kaks miljonit töölisi. Kujunes suuri tööstuskeskusi: Peterburis ja Nižni-Novgorodis (praeguses Gorkis) tekkis masinaehitustehaseid; Tulas, Uuralis ja Donetsi basseinis — metallurgiatehaseid; Moskva, Vladimiri, Kostroma ja Jaroslavli kubermangus — tekstiilvabrikuid.

Neisse kohtadesse läksidki laostunud talupojad. Palju töölisi oli vaja ka raudteede ehitusel. XIX sajandi lõpuks oli Venemaal raudteid juba enam kui 30 tuhande kilomeetri ulatuses ja oli alustatud raudtee ehitamist läbi Siberi.

Siia Siberi avaraile maadele liikus sadu tuhandeid talupojaperekondi. Siberi looduse karmides tingimustes töötasid nad visalt selle ülikka maa kasutuselevõtmiseks. Talupojad tungisid sügavasse taigasse. Laostunud talupojad asustasid massiliselt neid Venemaa ammuseid valdusi.

Parem polnud ka tööliste elu. Tehaste ja vabrikute omanikud sundisid töölisi, mitte ainult mehi, vaid ka naisi ja lapsi, töötama 13—14 tundi päevas. Sageli kestis tööpäev 17—18 tundi. Sunniti töötama pühadelgi. Tööpuhkusi ei olnud.

Niisuguse sunnitöö eest maksti krosse, sest näljaste hulk seisis vabrikute ja tehaste väravate taga ja palus anda neile tööd.

Burlakid Volgal. I. J. Repini maali järgi.

Igasuguseil põhjusil määrati töölistele trahve, s. o. peeti kinni osa töötasust. Vabrikuruumid olid mustad, niisked ja pimedad, polnud isegi õhuaknaid.

Töölised elasid kitsais ja rämpaseis kasarm-majades, kus ühtedel ning samadel koikudel magas eri vahetuste töölisi: vaevalt said ühed tõusta, kui nende asemele heitsid juba teised.

Uhevõrra õigusetud olid tsaari-Venemaal nii tööline kui talupoeg. Kuid töölised vabrikuis ja tehaseis hakkasid kiiremini ühinema ja oma rõhujate vastu välja astuma. Neile aga järgnes hiljem ka talurahvas.

Narodnikud. Töölisklassi eesrindlikku osa ei taibanud paljud tolle aja vene revolutsionäärid. Nad arvasid vääralt, et kogu jõud peitub talurahvas ja et tsaari ning mõisnike võimu alt vabaneda võib üksnes talurahva ülestõusu teel. Nad ei saanud aru, et talupojad üksi, liitumata töölisklassiga, ei suuda võita tsarismi ja mõisnikke.

Varsti pärast 1861. a. talurahvareformi hakkasid need

revolutsionäärid paljudes Venemaa linnades võimude eest salajas organiseerima revolutsioonilisi ringe noorsoo, enamasti üliõpilaste hulgas. Ringides arutati tuliselt küsimust, kuidas aidata talurahvast. Otsustati minna küladesse, „rahva sekka“ (в народ), nagu siis öeldi, ja kutsuda talupoegi ülestõusule tsaari ja mõisnike vastu. Seepärast neid revolutsionääre nimetatigi narodnikuteks. Kuid talupojad ei järgnenud narodnikutele.

Siis otsustasid narodnikud jätkata võitlust ilma rahvata, omaendi jõududega. Nad kavatsesid alustada tsaari tapmisega ja organiseerisid salaühingu, mida nimetati „Narodnaja volja“ (Rahva tahe). Palju jõudu ning aega kulutasid

Töölised nõuavad peremehelt palgakõrgendust.

nad selleks, et ette valmistada tsaari tapmist. Alles 1. märtsil 1881 õnnestus narodnikuil visatud pommiga tappa tsaar Aleksander II.

Kuid sellest ei olnud mingit kasu. Ühe tapetud tsaari või ministri asemele ilmus teine veelgi julmem. Tsaariks sai Aleksander II poeg Aleksander III, kelle ajal tööliste ja talupoegade elu veelgi halvenes. Peaaegu kõik „Narodnaja volja“ revolutsionäärid nuusiti tsaari sandarmite poolt välja ja arreteeriti. Aleksander III käsul poodi viis neist üles, teised aga pandi eluajaks kindlusse või saadeti sunnitööle.

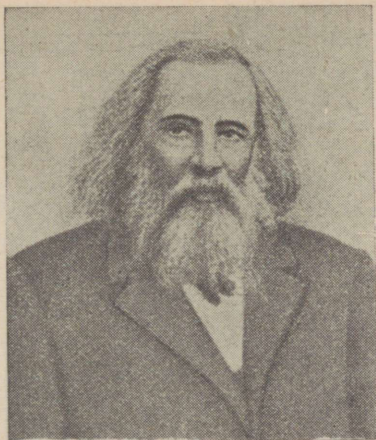
Narodnikute ebaõnn polnud juhuslik. Nende poolt tsarismi vastu võitlemiseks valitud tee, terrori tee, osutus eesklikuks ja revolutsioonile väga kahjulikuks.

Narodnikute tegevus oli kahjulik sellepoolet, et nad takistasid töölisklassi mõistmast oma juhtivat osa revolutsioonis ja pidurdasid marksistliku töölispartei loomist, et nad rõhujate klassi üksikute esindajate kasutute tapmistega juhtisid töörahva tähelepanu kõrvale võitlusest kogu selle klassi vastu ja pidurdasid tööliste ja talurahva liidu loomist.

Aastal 1887 püüdis väike rühm revolutsionääre jälle tappa tsaari (Aleksander III), kuid tagajärjetult. Tapmiskatse organiseerijad, Lenini vanem vend Aleksander Uljanov ja tema seltsimehed, võeti sandarmite poolt kinni ja poodi üles. Teistkordne viga tõi sama kahju.

Vladimir Iljitš Uljanov (Lenin) oli siis juba 17-aastane. Venna hukkamisest teada saades ütles ta: „Ei, meie ei lähe seda teed! Mitte seda teed ei tule minna!“ Leninil oli õigus. Alles organiseeritud töölisklass, liidus talurahvaga ning juhtides talurahvast, võis saavutada täieliku võidu tsaari võimu ja mõisnike üle.

Vene teadlased, kirjanikud ja kunstnikud. XIX sajandi teisel poolel oli palju andekaid teadlasi, kirjanikke, kunstnikke ja heliloojaid.

Dmitri Ivanovitš Mendelejev (1834—1907).

Sel ajal elas suuri vene teadlasi. Dmitri Ivanovitš Mendeléejev tegi silmapaistvaid avastusi keemia alal. Ta töötas palju meie maa loodusvarade uurimisel. Ivan Mihhailovitš Sétšenov esimesena selgitas teaduslikult inimaju tegevust. Nikolai Jegorovitš Žukovski avastas seadused, millede tundmine on hädavajalik lennukite ehitamisel. Teda nimetatakse „vene lennuasjanduse isaks“. Aleksander Stepanovitš Popov leiutas raadio.

Suurim vene kirjanik Lev Nikolajevitš Tolstói hakkas oma teoseid kirjutama juba noores eas, kui ta võttis osa sõdadest Kaukaasia mägilaste vastu ja Sevastopoli kaitsmisest Krimmi sõja ajal. Oma suurimad teosed kirjutas Tolstoi pärast seda, kui ta oli sõjaväeteenistusest lahkunud ja elama asunud oma Jasnaja Poljana mõisa (Tula linna ligdal). Tema peateoses „Sõda ja rahu“ jutustatakse hiilgavas kunstilises vormis Venemaa sõjast Napoleon I-ga 1812. aas-

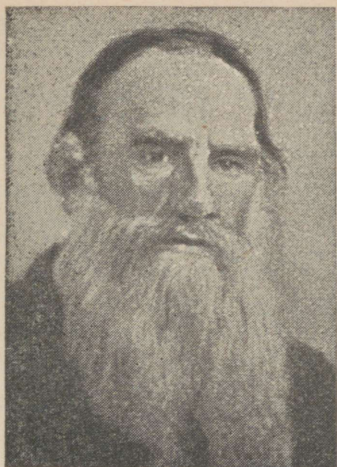

Aleksander Stepanovitš Popov (1859—1905).

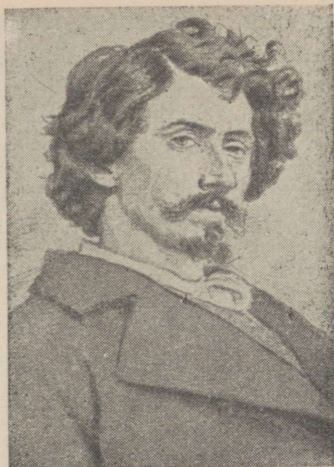
tal. Oma teoseis kirjeldas Tolstoi mõisnike elu pärisorjuse ja kapitalistliku korra ajal. Oma elu lõpul ta hakkas kirjutama ka talupoegade väljapääsmatust olukorrast pärast 1861. aasta reformi. Tolstoi polnud revolutsiooni pooldaja. Kuid ta nägi talupoegade rasket elu ja piitsutas tsaariametnike, mõisnike ja kapitalistide omavoli.

Samadel aastatel elasid ka suured vene kunstnikud Ilja Jefimovitš Repin ja Vassili Ivanovitš Surikov. Repin sündis Ukrainas soldati perekonnas ja armastas juba lapsepõlvest peale joonistamist. Surikov sündis Siberis kasaka perekonnas. Repin ja Surikov tundsid hästi talupoja elu, sest nad ise olid pärit rahva hulgast. Nende maalid on kuulsad kogu maailmas.

XIX sajandi teisel poolel elasid ning lõid suurimaid heli-

Lev Nikolajevitš Tolstoi
(1828—1910).

Ilja Jefimovitš Repin
(1844—1930).

töid suured vene heliloojad Mussorgski, Rimski-Korsakov, Borodín ja Tšaikóvski.

Mussorgski kirjutas ooperi „Boris Godunov” ja Rimski-Korsakov ooperid „Lumivalguke” ja „Sadko”. Oma ooperis nad kasutasid laialiselt Venemaal elavate rahvaste laule. Kõiki neid suurepäraseid teoseid kuulame sageli nüüdisajalgi.

44. Töölisliikumine 70—90-ndail aastail.

V. I. Lenin.

Esimesed töölisühingud. Juba tsaar Aleksander II ajal alustasid töölised võitlust kapitalistidega.

Töölised esitasid ühiselt vabriku või tehase omanikele nõudmisi oma olukorra parandamise kohta ja keeldusid

enne tööd alustamast, kui peremees oli nende nõudmised täitnud. Seda nimetatakse streigiks.

Et edukamalt võidelda kapitalistidega, hakkasid töölised organiseeruma ühinguisse.

Esimesena tekkis Lõuna-Venemaa Töölisühing 1875. aastal Odessas. Ühing valmistus võitlusele isevalitsusega ja kutsus töölisi ühinema võitluseks revolutsiooni eest. Aga varsti arreteeriti sellest osavõtjad. Ühingu juht Zaslavski saadeti sunnitööle, kus ta ka suri.

3 aastat hiljem asutati Peterburis Põhja-Venemaa Töölisühing, mille eesotsas seisis tiser Halturin ja lukussepp Obnorski. See ühing hakkas juba tööliste streikidest osa võtma ja juhtis neid. Tsaarivalitsus hävitas ka selle töölisühingu. Aga töölisliikumine haaras üha uusi rajoone. Töölise elu läks ikka raskemaks, ikka rohkem röövisid teda kapitalistid.

Vabrikant Morozov trahvis halastamatult oma töölisi. Trahvide ettekäändel võttis ta neilt kolmandiku nende teenistusest. Aastal 1885 ei talunud kaheksa tuhat töölise Morozovi tekstiilvabrikust Orehhovo-Zujevos enam seda röövimist ja kuulutasid välja streigi. Vabrik jäi seisma.

See streik oli varem ette organiseeritud. Seda juhtis eesrindlik tööline Moissejenko, kes oli olnud varem Põhja-Venemaa Töölisühingu liikmeks. Koos rühma seltsimeestekangrutege koostas ta vabrikandile esitatavad nõudmised, mis kinnitati tööliste poolt salajasel nõupidamisel.

Morozov keeldus tööliste nõudmisi täitmast ja ta laskis ühe nende juhi arreteerida. Kangrute salk vabastas jõuga oma arreteeritud seltsimehe. Morozov kutsus vabrikusse sõjaväed, kes peksid töölised laiali. Kuussada streikijat arreteeriti, mõnikümmend anti kohtu alla.

Niisuguseid streike puhkes Venemaal paljudes vabrikutes. Järgmisel aastal oli töölisliikumise kasvamisest ja strei-

Tööliste nõupidamine Morozovi vabrikus enne streiki.

kidest kohkunud tsaarivalitsus sunnitud andma seaduse, mille järgi vabrikandid enam ei tohtinud töölisi nii jultunult tüssata.

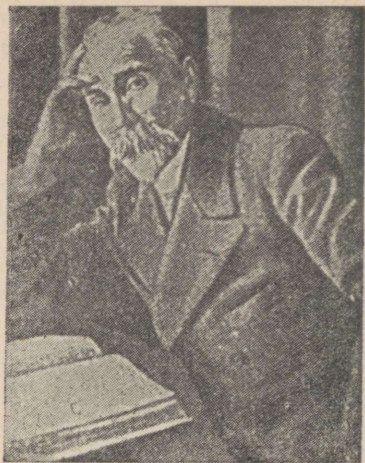
Töölised said aru, et nad organiseeritud võitlusega suudavad paljugi saavutada.

Marxi ja Engelsi õpetust õppisid Venemaa eesrindlikud töölised tundma esmakordselt töölisringides ja -ühinguis.

„Töö Vabastuse“ rühm. Venemaal esines samal ajal proletaarseid revolutsionääre, Marxi õpetuse pooldajaid, kes arvasid, et juhtiv osa revolutsioonilises liikumises peab kuuluma proletariaadile.

Üheks niisuguseks revolutsionääriks oli Geórgi Valentínovitš Plehánov, esimene marksismi propageerija Venemaal.

Georgi Valentinovič Plehhanov
(1856—1918).

Asunud välismaale, organiseeris Plehhanov 1883. aastal revolutsioonilise marksistliku rühma „Töö Vabastus“. Rühm tõlkis Marxi ja Engelsi töid vene keelde ja levitas neid Venemaal. Ta näitas ühtlasi, missugust tohutu suurt kahju toovad töölisliikumisele narodnikute õpetused ja nende võitlusviisid.

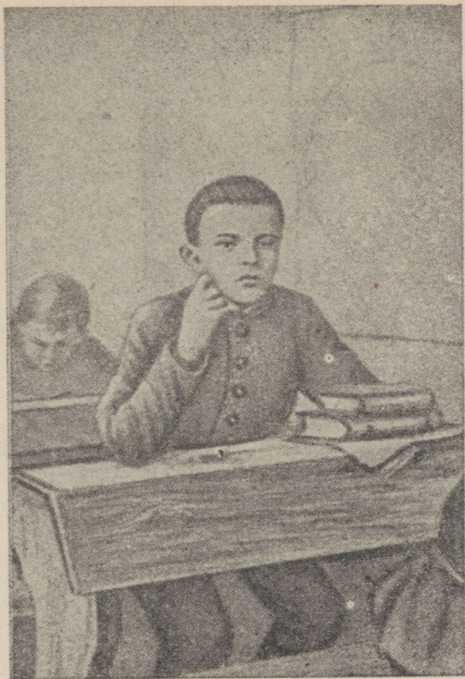
Venemaal hakkas kiiresti tekkima ringe, kus õpiti tundma Marxi teoseid. Kuid nii „Töö Vabastuse“ rühm kui ka need ringid polnud veel seotud töölisliikumisega.

Selle teostas Lenin, kes organiseeris bolševike partei ja viis töölisklassi ning talurahva võitlusse tsaarivalitsuse, mõisnike ja kodanluse vastu.

V. I. Lenin — töölisklassi juht ja bolševismi rajaja. Vladimir Iljitš Lenin (Uljanov) sündis 1870. aastal Simbirskis (praeguses Uljanovskis). Koolis ta õppis eeskujulikult.

17-aastasena sai Lenin Kaasani ülikooli üliõpilaseks, heideti aga varsti välja osavõtmise pärast üliõpilaste revolutsioonilisest liikumisest. Siis hakkas ta valmistuma eksamitele kogu ülikooli programmi ulatuses. Need eksamid ta ka sooritas.

Juba Kaasanis astus Lenin marksistlikku ringi, õppis tundma Marxi ja Engelsi teoseid ja üllatas kõiki oma teadmistega.

Lenin koolis.

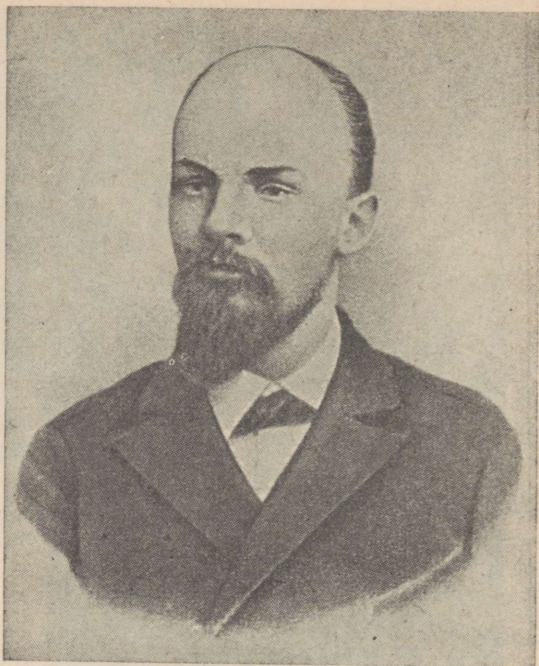
Aastal 1893 asus Lenin elama Peterburisse ja hakkas siin ringides töölisi õpetama.

Lenin ühendas Peterburis kõik töölisringid Töölisklassi Vabastusvõitluse Liiduks ja valmistas sellega ette tõelise revolutsioonilise töölispartei loomist. Tema ettepanekul loodi niisamasuguseid liite ka teistes linnades.

Lenin võitles halastamatult narodnikute ja kõikide vastu, kes valesti seletasid Marxi õpetust.

Lenin tungis tööliste elu igasse pisiasja, kirjutas töölis-

Vladimir Iljitš Lenin 90-ndail aastail.

tele lendlehti ja raamatuid, kutsudes üles visale võitlusele kapitalistidega.

Tsaari nuhkidel õnnestus arreteerida Lenin. Kaua peeti teda vanglas ja saadeti siis kolmeks aastaks Siberisse asumisele.

Lenini poolt organiseeritud „Võitlusliidud“ tegid esimese katse ühineda parteiks. Selle eesmärgiga kutsuti 1898. a. Minski linna kokku Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (VSDTP) I kongress. Kuid partei loomine sel kongressil ei õnnestunud.

Asumiselt tagasi pöördunud, sõitis Lenin ära välismaale ja hakkas seal välja andma esimest marksistlikku ajalehte. Selle nimeks oli „Iskra“ (Säde).

Ajalehte „Iskra“ trükiti õhukesel hülsipaberil, et seda oleks kergem mitmesuguste salajaste abinõudega välismaalt Venemaale tuua.

Lenin kirjutas „Iskras“ artikleid, mis kutsusid töölisi ühinema revolutsiooniliseks poliitiliseks parteiks võitluseks isevalitsuse ja kapitalistide vastu.

Lenini „Iskra“ valmistas ette bolševikkude partei loomist. Tööliste võitlus hoogustus ja haaras varsti Venemaa ääremaad, nende hulgas ka Taga-Kaukaasia, kus möödunud sajandi 90-ndate aastate lõpust töötas Lenini õpilane seltsimees Stalin.

V. I. Lenin töölisringis Peterburis 90-ndail aastail.

X. ESIMENE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

45. Revolutsiooni eelõhtul.

Obuhhovi kaitsmine ja Rostovi streik. XX sajandi algusest peale tugevnes tööliste revolutsiooniline võitlus. Töölised korraldasid streike, tulid välja demonstratsioonideks ja tõusid üles võitluseks kapitalistide ja tsaarivalitsuse vastu.

Tsaariks oli tol ajal Nikolai II. (Ta hakkas valitsema 1894. aastal.)

1901. aasta 1. mail (kogu maailma tööliste pühal) hakkasid Peterburis streikima Obuhhovi sõjatehase töölised. Nad esitasid oma nõudmised ülemusele. Pea kaotanud administratsioon ei teadnud, mis teha, ja küsis töölistelt: „Niimoodi te nõuate viimaks mitte üksnes meie, vaid varsti isegi ministrite vallandamist?“ — „Mitte ainult ministrite, vaid ka tsaari enese,“ vastasid neile streikijad.

Tehase juhatus kutsus tööliste rahustamiseks kohale politsei ja sõjaväe. Aga streikijad ehtasid tehasesse ja selle ümbrusse barrikaadid ja võtsid kohalejõudnud rahustajad vastu kivide ja rauatükkide rahega. Politsei ja soldatid avasid tule. Mitu tundi võitlesid töölised sõduritega. Mitu töolist sai surma või raskesti haavata. Seda tööliste võitlust nimetati Obuhhovi kaitsmiseks. Umbes 800 kaitsmisest osavõtnut arreteeriti, paljud neist pisteti kauaks ajaks pokri või saadeti sunnitööle.

Streikijate laialiajamine.

Sõnum Obuhhovi kangelastest levis kulutulena üle kogu maa. Otsatu suure Venemaa kõigis nurkades tõusid töölised üles võitlusele.

Aastal 1902 puhkes Rostovis Doni ääres suur raudteelaste streik. Nendega liitusid teiste tehaste töölised. Streiki ja tööliste koosolekuid juhtis VSDTP komitee. Komitee liikmed esinesid koosolekuil avalikult, kutsudes töölisi otsustavale ja püsivale võitlusele kuni täieliku võiduni tsaarivõimu üle. Mitu päeva kestsid tööliste miitingud linna taga. Nendele koosolekuile tuli kokku kuni 30 tuhat töolist Rostovist Doni äärest. Politsei ja kohalikud sõjaväed ei suutnud streikijatele midagi teha.

Streigi summutamiseks kutsusid Rostovi võimud kohale kasakaid naaberlinnadest. Alles siis lõpetati streik.

Rostovi streik näitas, et Venemaa töölisklass tõusis juba üles avalikuks poliitiliseks võitluseks tsaarivalitsuse vastu.

Talurahvaliikumine. Tööliste järel tõusis üles talurahvaski. 1902. aasta kevadel ja suvel haaras talurahva võitlus Ukrainas ja Volgamaal üle 300 küla. Talupojad hävitasid mõisahooneid, jagasid näljaste vahel mõisavilja, võtsid ära mõisamaad.

Talupoegade vastu saadeti sõjaväge. Talupoegi lasti maha ja peksti vitstega surnuks. Tuhandeid talupoegi arreteeriti ja pandi vangi. Talurahvaliikumine suruti maha. Talupojad ei mõistnud veel, et võiduks mõisnike üle on kõigepealt vaja hävitada tsaarivõim.

Lenin kutsus ajalehes „Iskra“ talupoegi üles võitlema tsaarivõimu vastu koos töölistega. Aga sotsiaaldemokraatide, „Iskra“ pooldajate tööd külas takistas XX sajandi algul tekkinud sotsialistide-revolutsionääride partei. Talupoegade kaitsmise ettekäändel kaitses see partei kulakute huve ja püüdis teostada narodnikute ebaõiget programmi.

Lenin pidas visa võitlust sotsialistide-revolutsionääride vastu.

Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei loomine. Lenini „Iskra“ koondas Venemaa laialipillatud sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid tihedalt enda ümber. Mida ei läinud korda teha varem, nimelt luua revolutsioonilist proletaarset parteid, see õnnestus nüüd.

Aastal 1903 tuli välismaal salaja kokku VSDTP II kongress. Mitmesugustest Venemaa linnadest sõitis kongressile kokku 43 saadikut. Kongressil võeti vastu partei programm, mis oli välja töötatud V. I. Lenini poolt. Selles kõneldi töölisklassi partei peaülesandest: sotsialistliku revolutsiooni organiseerimisest, proletariaadi diktatuuri kehtimapanekust, sotsialismi võidust. Aga et teostada peaülesannet — öeldi programmis — peab partei kõigepealt teostama oma lähima

ülesande: kukutama Venemaal tsaari isevalitsuse, looma demokraatliku vabariigi, tööliste jaoks kehtima panema 8-tunnilise tööpäeva, külas hävitama kõik pärisorjuse jäänused, talupoegadele juurde andma maad.

Nende suurte ülesannete teostamiseks nõudis Lenin, et parteisse võetakse vastu ainult kindlaid tööliste asja eest võitlejaid, tööliklassi proovitud sõpru. Partei, ütles Lenin, peab olema tööliklassi eesrindlikuks väesalgaks ja tema liikmed peavad olema piiritult ustavad revolutsioonile. Lenin nõudis, et partei liikmeks võib olla ainult see inimene, kes tunnustab partei programmi ja oma isikliku tööga võtab osa ühest tema organisatsioonidest. Selle Lenini nõudmise vastu astusid välja Martov, Trotski ja mõned teised saadikud. Nad panid ette parteisse vastu võtta kõik soovijad ja kõik need, kes lubavad ükskõik mil viisil parteile abi osutada, kuid ei nõudnud kohuslikku töötamist tema organisatsioones ega alistumist partei distsipliinile. Niisugune ettepanek nõrgendas parteid kui tööliklassi juhti, sest parteisse võis pääseda ebakindlaid, parteile vaevalikke inimesi kodanluse hulgast.

Seejärel soovitasid Lenini vastased, eesotsas Martovi ja Trotskiga, töölistel võitluseks tsarismiga sõlmida liidu mitte töötava talurahvaga, vaid kodanlusega. Lenin paljastas Martovi ja Trotski ettepanekute kahjulikkuse ja tõestas, et tööliklass milgi tingimusel ei või kokku leppida kodanlusega, sest see reedab töölised. Töölistel tuleb ühineda mitte kodanlusega, vaid revolutsioonilise talurahvaga ja minna üheskoos võitlusse tsaari ja mõisnike vastu. Lenin ja tema pooldajad seisid selle eest, et pärast tsarismi ja mõisnike kukutamist viibimata alustataks võitlust kapitalistide vastu, võitlust sotsialismi eest.

Kongress valis partei keskkomitee ja ajalehe „Iskra“ toimetuse, kellede kätte ta usaldas partei töö juhtimise. Kesk-

komiteesse ja „Iskra“ toimetusse valiti Lénini pooldajad, nad said kongressil häälteenamuse, mispärast neid hakati nimetama bolševikkudeks, ja nende vastaseid, kes jäid kongressil vähemusse — menševikkudeks. Enamik Venemaa sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone toetas pärast kongressi bolševikke.

Seltsimees Stalinit polnud II kongressil, ta viibis vangis. 1904. aastal ta põgenes asumiselt Siberist ja juhtis Taga-Kaukaasia töölised bolševismi teele.

Eesrindlikud töölised uskusid kindlasti Leninit ja Stalinit. Niisuguseid töölisi oli tol ajal tuhandeid.

1903. aasta suvel toimusid suurtes Ukraina ja Kaukaasia linnades VSDTP juhtimisel esimesed tööliste üldstreigid. Kõik vabrikud ja tehased jäid seisma. Töölisi kogunes tuhandete kaupa tänavatele ja väljakuile. Kõnemehed pidasid kõnesid revolutsioonist. Töölised korraldasid rongkäike — demonstratsioone punaste lippudega — sotsialismi eest peetava proletaarse võitluse lippudega. Koondanud linnadesse sõjavägesid, surus tsaarivalitsus need streigid maha.

Aga streigid avaldasid oma mõju: nad kiirendasid ja lähendasid revolutsiooni.

46. Revolutsioon algab.

Sõda Jaapaniga. Tsaar Nikolai II püüdis revolutsiooni kõigi abinõudega lämmatada. Tsaari lähikondsed soovitasid temale alustada kiiremini juba ammu ettevalmistusel olnud sõda Jaapaniga. Nad arvasid, et sõda peatab revolutsiooni. „Parem sõda kui revolutsioon,“ soovitasid Nikolai II-le tema õukondlased.

Kuid sõda alustasid esimestena jaapanlased. 1904. aasta

jaanuarikuus ründasid nad reetlikult, ilma sõda kuulutamata, Venemaa poolt Kollase mere kaldale ehitatud Port Arturi kindlust, kus seisid Vene sõjalaevad, ja lasksid parimad neist laevadest miinide abil põhja.

Jaapan toimetas sõjaväed oma saartelt merd kaudu Mandžuuriasse. Jaapani hästirelvastatud ja väljaõpetatud armee hakkas lööma tsaari mahajäänud ja halvasti relvastatud armeed, keda juhtisid andetud kindralid — altkäemaksuvõtjad ning vargad.

Jaapanlased vallutasid Port Arturi kindluse ja löid tsaariarmeed Mukdeni juures. Kitsas Tsušima väinas hävitasid jaapanlased tsaari-Venemaa viimased sõjalaevad, mis olid saadetud Balti merest.

Sõjas lüüasaanud tsaari isevalitsus sõlmis Jaapaniga häbistava rahu. Jaapan võttis Venemaalt poole Sahhalini saarest ning Port Arturi ja kindlustas end Koreas.

Verine pühapäev ja esimene töölissaadikute nõukogu. Äpardunud Vene-Jaapani sõda süvendas veelgi rahva viha tsaarivalitsuse vastu. Sõda ei peatanud revolutsiooni, vaid kiirendas seda.

1905. aasta jaanuarikuu alguses hakkas Peterburis streikima suur Putilovi tehas (praegune Kirovi tehas).

Varsti algas Peterburis üldstreik. Tehaseis toimus tormilisi miitinguid ning koosolekuid. Töölised otsisid väljapääsu oma viletsast ning õigusetust olukorrast. Nad hakkasid nõudma kaheksatunnilist tööpäeva, vabadust organiseeruda ühinguiks, trüki- ning sõnavabadust. Töölised nõudsid ka mõisamaa üleandmist talupoegadele ja Asutava Kogu kokkukutsumist Venemaa riigikorra muutmiseks.

Töölisliikumise vastu võitlemiseks oli tsaarivalitsus mõni kuu enne streiki asutanud „Vene Vabriku- ja Tehasetööliste Ühenduse“ provokaator papp Gaponiga eesotsas. Kui algas streik, siis Gapon oma seltsi koosolekuil

9. jaanuaril 1905 tapeti väljakul Talvepalee juures sajad töölised.

meelitas töölisi korraldama rongkäiku tsaari juurde ja kirjutama temale palvekirja (petitsiooni). Sellesse petitsiooni võtsid töölised sisse kõik oma nõudmised. Bolševikud püüdsid töölisi veenda, et nad ei kuulaks Gaponi. „Vabadust ja maad ei saavutata palvekirjadega tsaarile,” ütlesid nad, „see tuleb kätte võidelda relvade abil.” Kuid Gapon veenis töölisi ikkagi selle palvekirjaga tsaari juurde minema. Gaponil oli salajane kavatsus korraldada verevalamine tööliste seas ja nõrgendada niiviisi töölisliikumist.

1905. aasta 9. jaanuari pakasel varahommikul asusid tööliste hulgad ühes naiste ja lastega teele Talvepalee juurde. Kogunenud oli üle 140 000 inimese.

Tsaari väed võtsid relvastamata rahva vastu kogupaukudega. Üle tuhande inimese tapeti, raiuti surnuks mõõkadega või tallati kasakate hobuste alla. Peterburi tänavad nõretasid tööliste verest.

Töölised said sel päeval verise õppetunni. Kõigile sai selgeks, et ei saa usaldada tsaari ja ta teenreid. Veel sama päeva õhtul hakkasid töölised linnaäärtel ehitama barrikaade. Barrikaadidel lehvisid punased lipud. Töölised tungisid kallale ohvitseridele ja politseinikele ja võtsid neilt relvad ära. Tööliste võitlust juhtisid bolševikud.

Vihapuhang tsaari verise kuriteo pärast levis kiiresti üle kogu maa. Töölised jätsid töö katki ja ilmusid tänavale revolutsiooniliste lauludega ja loosungiga „Maha tsaari isevalitsus!” Revolutsioon haaras varsti kogu maa.

Kogu kevade kestsid massilised streigid ja tööliste väljastumised.

1905. aasta maikuu algas tekstiilvabrikute linnas I v á - n o v o - V o z n e s s é n s k i s eriti visa streik. Tööliste juhtideks olid bolševikud.

Töölisi kogunes tuhandete kaupa linna taha Talka jõe äärde. Tsaarivalitsuse ja vabrikantide vastu suunatud võit-

luse juhtimiseks valisid töölised saadikuid, kes moodustasid nõukogu.

See oli esimesi tööliste saadikute nõukogusid Venemaal. Iga päev tuli see nõukogu kokku istungiks, ümbritsetuna tuhandeist töolistest. Tööliste koosolekuil esinesid bolševikud, kes seisis nõukogu eesotsas. Õhinal kuulas rahvahulk kõnemeeste revolutsioonilisi kõnesid. Tööliste sangarlik võitlus kestis üle kahe kuu. Töölised ja nende perekonnad nälgisid, kuid ei andnud alla. Tsaari kubernerri korraldusel hakkasid sõjaväed töölisi tulistama. Viimaks' tööliste jõud lõppesid. Nõukogu ettepanekul otsustati 40 tuhande töölise koosolekul streik lõpetada. Streik karastas töölisi ja valmistas neid ette edaspidisele veelgi visamale võitlusele.

Talurahvaliikumine. 1905. aasta kevadest algasid talupoegade rahutused. Venemaa keskosas ja Volgamaal haarasid talupojad endi kätte maid ja metsi, vedasid mõisa-aitadest vilja ja jagasid seda näljaseile. Nad põletasid mõisu, nõudsid maade jaotamist ja mitmel pool võtsidki ära mõisamaad. Kohkunud mõisnikud põgenesid oma mõisadest sõjavägede ja politsei kaitse alla. Tsaarivalitsus saatis talupoegade vastu soldateid ja kasakaid. Sõjaväed lasksid talupoegi maha, panid neid vangi ja peksid neid. Talupojad aga, keda toetasid töölised linnades, ei lõpetanud võitlust. Talurahvaliikumine laienes iga päevaga.

Gruusias lõpetasid talupojad maksude maksmise mõisnikele. Mitmes kohas võtsid nad endi kätte maad, karjamaad ja metsad ega tunnustanud mingeid tsaarivõime. Asjaajamist korraldasid talupojad ise.

Lätis ja Eestis tõusid 1905. a. kevadel ja suvel üles maa-töölised. Nad relvastusid ja moodustasid revolutsioonilisi talurahvakomiteesid. Neile organisatsioonidele toetudes ajasid nad Läti ja Eesti küladest välja mõisnikud — saksa parunid.

Talupojad võtavad mõisa üle.

Ka Ukrainas ja Valge-Venes tõusid talupojad üles võitluseks tsaarivalitsuse ja mõisnikega.

Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei III kongress. Lenini nõudel kutsuti 1905. aasta aprillis Londoni kokku Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei III kongress. Tol ajal oli parteis kokku kuni 8½ tuhat liiget. Kongressile sõitsid kokku saadikud partei 20 bolševistlikust komiteest. Menševikud keeldusid kongressi tööst osa võtmast ega ilmunud kongressile.

Kongressil ütles Lenin, et revolutsiooni võiduks on paratamatult tarvilik luua ja kindlustada tööliste ja talurahva liit, ühendatud jõududega alustada relvastatud ülestõusu, kukutada tsaar ning luua tööliste ja talupoegade revolutsiooniline valitsus. Talupojad peavad looma oma revolutsiooni.

sioonilised komiteed ja mõisnikelt ära võtma ilma igasuguse tasuta kogu maa. Töölised peavad seda talupoegade võitlust juhtima ning toetama.

Edasi ütles Lenin, et pärast tsaari ja mõisnike võimu kukutamist peavad bolševikud hakkama töölisi ja kehve- maid talupoegi viima võitlusse kapitalistide ja kulakutega, võitlusse sotsialistliku revolutsiooni eest.

III kongress võttis kõik need Lenini ettepanekud vastu.

Saadikud tulid Venemaale tagasi ja hakkasid tohutu energiaga kongressi otsuseid ellu viima.

Samal ajal juhtis võitlust revolutsiooni võidu eest ühes Leniniga ka Stalin, kes töötas Taga-Kaukaasias. Stalin kindlustas siin bolševike komiteesid, valmistas ette bolševike kongressi, asutas põrandaaluse trükikoja, kirjutas tööliste jaoks lendlehti, õpetas ning koondas revolutsioonilisi töölisi ning talupoegi ja juhtis relvastatud ülestõusu ettevalmistust. Seltsimees Stalin nägi palju vaeva selleks, et töölisi ja Taga-Kaukaasia ning kogu Venemaa töötavaid rahvaid üheks pereks kokku liita.

47. Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine.

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin“. Revolutsioon kandus ka sõjaväkke. 1905. aasta juunis puhkes madruste ülestõus Mustal merel soomuslaeval „Potjomkin“.

Soomuslaev seisis ankrus Odessa lähedal, kus töölised streikisid. Madrused teadsid Odessa sündmustest, olid väga erutatud ja kippusid lahingusse, appi töölistele, kes kutsusid neid võitlusse.

Kord lõunaajal hüüdis üks madrustest:

„Poisid! Peedisupis on usse!“

Laeva ohvitserid toitsid meremehi roiskunud lihaga, raha aga võtsid endile.

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin“ juunis 1905.

See juhtum ussidega kiirendas ülestõusu puhkemist. Madruste hulgas tõusis nurin. Ilmus laeva komandör ja käskis madruseid laiali minna. Madrused ei kuulanud sõna. Komandör käskis 30 madrust arreteerida ja maha lasta. Madruste südamed löid keema vihast ja solvumisest. Mad-

rus Matjušenko üleskutsel nad relvastusid ja tormasid hüüdega „Surm nurjatuile!“ vihatud ohvitseride kallale, tapsid nad ja heitsid üle parda.

„Potjomkinil“ heisati punane lipp.

Tsaar saatis sõjalaevad „Potjomkinit“ rahustama. Aga nende laevade madrused keeldusid ülestõusnud soomuslaeva tulistamast. „Potjomkin“ aga ei võinud ilma sõe ja toidumoonata kaua vastu panna. Tal polnud ka küllaldaselt vilunud juhte-bolševikke.

Potjomkinlased olid sunnitud Rumeeniasse minema ja endid sealsete võimude kätte andma.

„Potjomkini“ ülestõusu ebaõnnestumisest hoolimata tiivustas see töölisi siiski. Nad nägid, et laevastik ja sõjavägi hakkab revolutsiooni poole üle tulema.

Oktoobrikuu üldstreik. 1905. aasta sügiseks haaras revolutsiooniline liikumine kogu maa. Iga päevaga täienesid streikijate read uute vabrikute ja tehaste töölistega. Tänavail korraldasid töölised koosolekuid ja astusid sageli võitlusse neid laiali ajava politsei ja sõjavägedega.

Oktoobrikuu alguses algas Moskva raudteedel streik, mis varsti haaras kogu maa raudteed. Post ja telegraaf katkestasid töö.

Tööliste järel haaras võitlus ka õpetajaid, arste, professoreid ja üliõpilasi. Harkovis ja Jekaterinoslavis (nüüd Dnepropetrovsk) hakkasid töölised barrikaade ehitama ja, rüüstanud relvakauplused, astusid sõjavägede ja politseiga tulevahetusse.

Bolševikkude juhtimisel organiseerus paljudes linnades tööliste ametiühinguid. Suurtes tööstuskeskustes loodi tööliste saadikute nõukogud. Need olid tööliste ja talurahva uue, revolutsioonilise võimu algeod. Paljud tööliste saadikute nõukogud valmistasid ülestõusule, muretsedes mitmesugusel teel relvi ja õpetades töölis-

tele sõjaasjandust. Peaaegu kõigis suuris tehaseis ja vabrikuis, kus oli bolševikkude parteiorganisatsioon, loodi võitlussalgad. Tsaarivalitsus andis sõjaväele käsu — „padruneid mitte säästa“ ja streikijaid halastamatult maha lasta.

Reas linnades tulistasid sõjaväed töölisi, ajades laiali koosolekud. Relvastatud ülestõusu alustada töölised veel ei saanud. Võitlussalku oli väga vähe, ei jätkunud relvi. Aga revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks polnud ka tsaaril jõudu. Tema sõjavägedes toimus tugev käärimine: soldatid hakkasid ilmselt revolutsioonile kaasa tundma. Selleks aitas kaasa bolševikkude töö sõjaväes, kus nad salaja levitasid oma lendlehti, kutsudes soldateid liituma revolutsiooniga. Selleks aitas kaasa ka tsaari lüüasaamine sõjas Jaapaniga.

Hirnutatud revolutsiooni kasvamisest, andis tsaar Nikolai II 17. oktoobril manifesti. Manifestis lubas ta anda rahvale vabaduse ja kokku kutsuda rahvaesindajaist Riigiduuma, kes koos tsaariga otsustaks kõiki Venemaa riigiasju. 17. oktoobri manifest oli ilmseks pettuseks. Tsaarivalitsusel oli tarvis võita aega, et koguda jõudu ja uputada revolutsioon verre. Vabaduste manifestist hoolimata jätkas politsei koosolekute laialiajamist, tööliste ja nende bolševikkudest juhtide arreteerimist ja tapmist. Moskvas tapsid tsaristlikud rüüstajad silmapaistva bolševiku, Moskva tööliste juhi Nikolai Ernestovitš Baumani. Baumani matusel järgnes tema puusärgile, eesotsas bolševike partei Moskva komiteega, sajatuhandeline Moskva tööliste hulk.

1905. aasta novembrikuus saabus Lenin välismaalt Venemaale. Ta juhtis partei tööd ja töötajate võitlust.

Samal ajal valmistas Stalin Taga-Kaukaasias niisama kindlakäeliselt, leninlikult, töötajaid ette võitluseks tsaari ja

ta teenritega. Ta paljastas menševikke, kes olid relvastatud ülestõusu ettevalmistamise vastu. Seltsimees Stalin kõneles Tbilisi linna tööliste: „Mida on tarvis, et tõesti võita? Selleks on tarvis kolme asja, saage hästi aru ja pidage meele: esiteks vajame — relvastust, teiseks — relvastust ja kolmandaks — veel ja veel kord relvastust.“

1905. aasta detsembrikuus oli relvastatud ülestõusu küsimus arutelusel bolševikkude konverentsil. Siin kohtusid Lenin ja Stalin esimest korda isiklikult. Seni nad olid endi vahel ühendust pidanud kirja teel ja seltsimeeste kaudu.

48. Detsembri relvastatud ülestõus.

Moskva tööliste relvastatud ülestõus. 1905. aasta 7. detsembril algas Moskvas üldstreik, mis varsti muutus relvastatud ülestõusuks. Bolševike poolt ettemääratud tunnil jäid seisma vabrikud, tehased ja raudteed, kustus elekter. Ajalehed lakkasid ilmumast. Töölised hakkasid relvastuma, võitlussalgad kasvasid. Politsei ja sõjaväed ajasid tööliste koosolekud laiali ja tulistasid maju, kuhu kogunes võitlussalku. Bronnaja ja Tverskaja (praegu Gorki) tänaval, raudteejaamade juures ja Gužon'i (praegune „Sirp ja Vasar“) tehase juures hakkasid töölised ehitama barrikaade. Varsti kattus hulk Moskva tänavaid barrikaadidega vankreist, trammivaguneist, vaatidest, kastidest ja tänavalaternaist. Kõik see laoti keset tänavat hunnikusse ja mässiti telegraafi- ja trammijuhtmetega ümber. Tsaari ratsavägi ja ratsapolitsei ei pääsenud neist tõketest üle. Paljude barrikaadide juures tulistasid revolvrитеga relvastatud tööliste võitlussalgad sõjaväge. Moskva tänavail käis mitu päeva vahetpidamatu tulevahetus. Moskvale ruttas appi võitlussalku mujaltki. Nii saabus Ivanovo-Voznessenskist julge bolševik M. V. Frunze oma töölistest võitlussalgaga.

Töölised võitlemas barrikaadidel Moskvas detsembris 1905.

Talupojad tõid Moskva töölistele leiba ja kartuleid ja vahel asusid barrikaadidele võitlejate ridadesse. Võitluse keskkohaks sai Presnja (töölisrajoon Moskvas). Võitlussalkade eesotsas seisis bolševikud. Nende juhtimisel pani Presnja tsaari vägedele vastu 10 päeva. See oli proletaarne kindlus, kus võim kuulus ülestõusnud töölistele. Presnja töölised kaitsesid oma rajooni sangarlikult. Töölisi aitasid nende naised. Nad sidusid haavatuid ja toitsid neid. Määratu suurt vaprust ilmutas noorsugu. Ta käis luureretkil, aitas ehitada barrikaade ning varitsemiskohti ja võidelda sõjavägede vastu.

Visalt võitlesid tsaari vägedega ka töölised Kaasani raudteel.

Ülestõusnud rahva vastu ei jätkunud Moskvas sõjaväge-

sid. Tsaar saatis Moskvasse kaks polku soldateid. Alles suurtükkide ja kuulipildujate abiga läks korda ülestõusnuid purustada. Moskvat materdas kindral Dubassov. 18. detsembril tuli võitlussalkadel barrikaadid maha jätta ja peita relvad salaladudesse. Moskvas tapeti üle tuhande inimese. Linnas loitsid suurtükimürskudest tekitatud tulekahjud mitu päeva. Tänavail vedeles tapetud tööliste, naiste ja laste laipu. Palju revolutsioonivõitlejaid lasti tsaari vägede poolt maha või poodi üles.

Nii õiendasid tsaari timukad arveid ülestõusnud Moskva.

Relvastatud ülestõusu ajal viibis Lenin Peterburis. Bolševikkude keskkomitee võttis tarvitusele kõik abinõud, et kihutada Peterburi töölisi ülestõusule. Kuid Peterburi nõukogus istuvad menševikud Trotskiga eesotsas olid Moskva relvastatud ülestõusu toetamise vastu. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid püüdsid tööliste revolutsiooni nurja ajada. Nad toetasid kodanlust, kes revolutsiooni mahasurumise suhtes oli tsaarivalitsusega kokku leppinud. Detsembrikuus Peterburis alanud streik lõppes, ilma et ta oleks kutsunud esile relvastatud ülestõusu.

Talupoegade võitlus mõisnikega. Töölisliikumise ja bolševike partei üleskutsete mõjul tõusid revolutsiooni ajal talupojad peaaegu kogu Venemaal üles oma rõhujate — mõisnike vastu. Peaaegu kõik Venemaa kubermangud olid haaratud talurahvaliidumisest. Kolme revolutsioonilise võitlusaasta jooksul oli enam kui 7 tuhat talurahva revolutsioonilist väljaastumist. Talupojad haarasid mõisnike ja kloostrite maid, raiusid mõisnike ja kloostrite metsi, ründasid igal pool mõisu ja põletasid need maha. Ainuüksi Saratovi kubermangus hävitasid talupojad 1905. a. sügisel ja talvel kuni 300 mõisa. Talupojad ajasid minema politsei ja valla- ning külavanemad ja panid kehtima omaenda vali-

tud võimu. Eesrindlikumad talupojad ühinesid talurahvaühinguisse. Bolševikud abistasid neid selles. Tsaar ja mõisnikud saatsid kohtadele oma karistussalgad ja surusid maha talurahva ülestõusud.

Venemaa rõhutud rahvaste relvastatud ülestõusud. Taga-Kaukaasias võitlesid töölised ja talupojad seltsimees Stalini juhtimisel vapralt tsaari vägede vastu. Kogu Gruusia oli haaratud ülestõusust. Gruusiasse paisati hulk tsaari vägesid. Mitmel korral astusid Gruusia töölised ja talupojad nendega võitlusse.

1905. aasta detsembris loitis palju Gruusia linnu ja külasid tuleriitadena, süüdatud tsaari vägede poolt.

Ukrainas algasid esimesed relvastatud ülestõusu puhangud juba oktoobrikuu üldstreigi ajal. Kõige suurem ülestõus puhkes 1905. aasta detsembris Donbassis, nimelt Gorlovkas ja Luganskis. Tehasetöölised ja kaevurid võitlesid tsaari vägedega mitu päeva. Luganskis juhtis tol korral töölisi lukksepp Klim Vorošilov.

Soomes moodustasid töölised oma relvastatud punakaardi. Punakaart võttis tsaari politseilt relvad ära. Sandid, politseinikud ja tsaari ametnikud jätsid oma teenistuskohad Soomes maha ja põgenesid Venemaale.

Soome rahvas valis oma valitsuse. Tööliste revolutsioonilise liikumise tugevnemisest hirmunud Soome kodanlus leppis tsaariga kokku ja reetis töölised. Töölisliikumine summutati varsti julmalt. Punakaart hävitati, valitsus aeti laiali.

Rõhutud rahvad võitlesid igal pool vihatud tsaarivalitsuse vastu. Nende rahvaste kodanlus aga, nagu venegi rahva oma, võitles liidus tsaarivõimuga revolutsiooni vastu.

Töölised ja talupojad pidid seekord taganema. Tsaar, mõisnikud ja kodanlus osutusid neist tugevamaks. Revolutsioonis valatud kõigi Venemaa rahvaste tööliste ja talupoe-

gade veri tegi töotajaid üksteisele lähedaseks ja ühendas nad tihedaks suureks liiduks uue võitluse jaoks.

1905. aasta revolutsioon kajastus kogu maailmas. See oli proletaarlaste võimsaimaks võitluseks pärast 1871. aasta Pariisi Kommuuni.

Vene revolutsiooni mõjul algas Lääne-Euroopas massiline streigiliikumine. Türgimaal kukutasid töotajad oma sultani, Iraanis — šahhi ja Hiinas — keisri. Hiinas pandi kehtima vabariik.

49. Revolutsiooni lüüasaamine.

Revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumine. Hoolimata veriseist arveteõiendamistest ülestõusnud rahvaga jätkus revolutsioon. 1906. aastal kestavad tööliste streigid, talupoegade, sõdurite ja madruste väljaastumised edasi. Eriti tähtsad olid meremeeste ülestõusud 1906. aasta juuli ja augustikuus Kronstadtis (Kroonlinnas) ja Sveaborgis. Tuhanded madrused tõusid üles, tapsid maha ohvitserid, seadsid sisse kindluste üksikuis osades oma valitsuse. Aga madrused olid halvasti organiseeritud ja tsaari ohvitseridel õnnestus ülestõus maha suruda. Valitsus arreteeris üle 4 tuhande meremehe.

Tsaari minister Stolõpin andis seaduse revolutsionääride armutu hävitamise kohta. Selle seaduse järgi poodi aastail 1906—1909 üle 2 tuhande inimese, saadeti sunnitööle ja asumisele ning pandi vangi 25 tuhat inimest. Kümneid tuhandeid revolutsionääre lasti maha ja piinati surnuks ilma kohuta. Arreteeritud revolutsionääre mõnitati igati: neid piinati piinakambreis, torgiti nõelu küünthe alla, kõrvetati tulise rauaga, näljutati. Eriti ägedasti ründas Stolõpin bolševikke. Tuhandeid tööliste asjale andunud revolutsionääre hukkus võllas ja sunnitööl.

Asumisele määratute salku aeti üksteise järel Siberisse.

Palju bolševikkude parteiorganisatsioone hävitati, tööliste saadikute nõukogud hävitati, ametiühingud ja kõik talurahva organisatsioonid suleti.

Riigiduuma. Samasuguse revolutsioonilise liikumise mahasurumise kavatsusega kutsus Nikolai II 1906. aastal kokku Riigiduuma. Duuma valimisseaduse alusel oli mõisnikel ja kapitalistidel õigus duumasse saata rohkem saadikuid kui kümnetel miljonitel töölistel ja talupoegadel. Naised olid valimisõigusest ilma jäetud. Niisugune oli tsaariaegne konstitutsioon.

Aga sedagi konstitutsiooni rikkus tsaar varsti. Tsaari poolt kokkukutsutud esimene ja teine riigiduuma saadeti tema poolt laiali, sest need ei olnud tsaarile ega ta ministreile alati kuulekad. Eriti ei meeldinud tsaarile teine duuma. Sinna oli valitud palju esindajaid talupoegade ja tööliste hulgast. Sotsiaaldemokraate oli 65 saadikut. Töölised ja

talupojad paljastasid oma duumakõnedes tsaarivalitsust ja kõiki ta vigureid ning rahva petmist. Tsaar käskis duuma laiali saata.

Tsaari ametnikud koostasid uue seaduse duuma valimiste kohta. Töölise ja talupoegade õigus oli veelgi kärbitud. Valimisõigusest olid ilma jäetud kõik Siberi ja Kesk-Aasia rahvad. Kaukaasia ja Poola rahvaste õigusi oli vähendatud. Ja kui 1907. aasta sügisel astus kokku kolmas duuma, siis olid Peterburis Tauria palees, kus toimusid duuma istungid, esindajate kohad peaaegu täielikult täidetud mõisnike, kaupmeeste, vabrikantide, pappide ning kullatud mundreis kindralite ja tsaari kõrgete aukandjatega.

Ainult vähestel kohtadel istus tööliste, talupoegade ja Venemaa rõhutatud rahvaste saadikuid.

Riigiduumad ei muutnud vana korda. Endiselt valitsesid Venemaad ja röövisid teda mõisnikud eesotsas tsaariga.

Kolmas duuma kinnitas tsaari ministri Stolõpini maaseaduse. Mõisnikele jäeti kõik nende maad alles. Talupojad pidid leppima selle maaga, mis neil seni oli, kuid ainult uutel tingimustel. Varem valdas enamik talupoegi maad ühiselt ja jagas aeg-ajalt need kogukonnamaad endi vahel ära, vastavalt töötajate arvule perekondades. Stolõpini seadus lõpetas kogukondliku maavalduse. Igal talunikul tuli võtta oma jaosmaa isiklikule valdamisele, eralduda kogukonnast ja hakata peremeheks oma krundil. Niisuguseid kogukonnast eraldunud talupoegi nimetati üksiktalunikeks ehk kruntnikeks.

Kehvtalupojad, kellel polnud tööloomi, inventari ega raha maksude maksmiseks, müüsid oma jaosmaad ära kulakutele — rikastele talupoegadele. Seda tsaarivalitsus tahtiski. Ta tahtis teha kulakutest väikesi mõisnikke, kes kaitseksid tsaarivõimu.

Ule miljoni kehvtalupoja jäi hoopis maata ja laostus.

Rahulolematuid talupoegi asustas valitsus ümber Venemaa ääremadel elavate rahvaste maadele. Kohalikke elanikke aeti väevõimuga oma kodukohtadest minema kõrbedesse ja mägedesse.

Riigi majandus pärast revolutsiooni. Tsaarivalitsust aitasid revolutsiooni maha suruda ka välismaised kapitalistid. Juba enne revolutsiooni ostsid nad Venemaal maatükke, kus leidus maake, naftat ja kivisütt, ning ehtasid oma vabrikuid ja tehaseid. Prantsuse ja inglise pankurid laenasid tsaarivalitsusele palju raha, mis läks raudteede ehitamiseks ning sõjaväe ja tsaari ametnike ülalpidamiseks. Revolutsioon Venemaal ähvardas välismaa kapitaliste nende kapitalide ja Venemaalt saadavate tohutute tulude kaotsiminekuks.

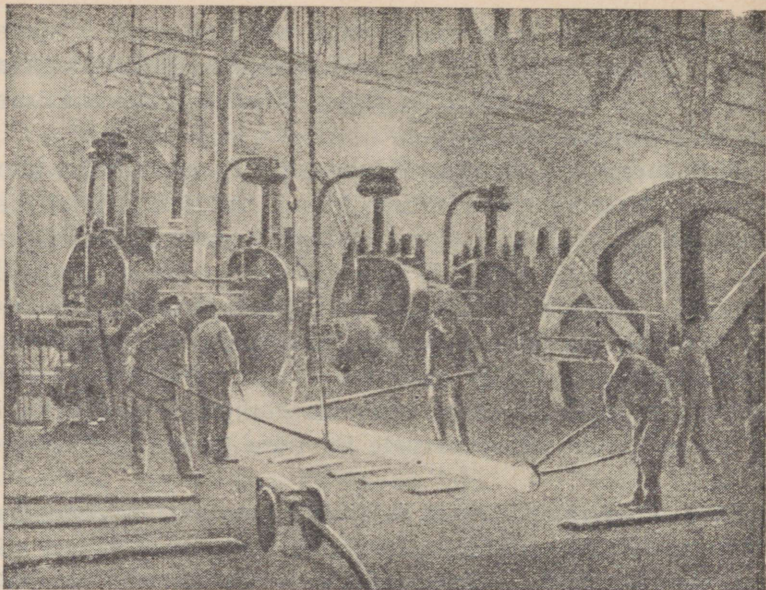
Juba enne revolutsiooni hakkasid kapitalistid Venemaal ühinema liitudesse, et kaupade hindu tõsta ja töolistest kiiremini jagu saada. Niisuguseid kapitalistide liite nimetati *trustideks* ja *sündikaatideks*. Pärast revolutsiooni suurenes kodanlike trustide ja sündikaatide arv üha enam ja enam.

Pärast mõneaastast tööstuse seisakut Venemaal elavnes see uuesti 1910. aastast alates: kasvas söe-, metalli- ja naftatoodang, suurenes suhkru ja riide tootmine. Suuresti tõusis vilja väljavedu välismaale.

Venemaa astus tol ajal majanduses küll sammu edasi, kuid Lääne-Euroopaga võrreldes jäi ta siiski mahajäänud ja välismaa kapitalistidest sõltuvaks maaks. Venemaal ei toodetud masinaid ja tööpinke — neid veeti sisse välismaalt, polnud ka keemiatööstust. Venemaa ei tundnud mineraalväetiste tootmist. Relvade tootmises jäi Venemaa teistest kapitalistlikest maadest samuti maha.

Selgub, et Vene esimese kodanliku revolutsiooni lüüasaamise põhjusi oli enam kui tarvis. Peamine neist oli töö-

Metallurgiatehas.

liste ja talurahva liidu puudumine. Kui talupojad tundsidki, et edukas võitlus mõisnikega pole võimalik ilma liiduta tööliste ja talurahva vahel, siis ei saanud nad sugugi aru sellest, et ilma tsarismi kukutamiseta pole võimalik jagu saada mõisnikest. Talupojad uskusid ikka veel „isakesetsaari“ heasse tahtesse. Sellepärast ei tahtnudki paljud talupojad töölistega liitu astuda tsarismi kukutamiseks, ja talurahva pojad, riietatud soldatisineleisse, aitasid tsaaril maha suruda tööliste streike ja ülestõuse. Talupojad uskusid rohkem leplikke sotsialiste-revolutsionääre kui bolševikke-revolutsionääre.

Ka tööliste juures oli puudusi. Töölisklass oli küll revo-

lutsiooni eesrindlikuks jõuks, aga ta polnud veel ühtne ja üksmeelne, sest tema partei, sotsiaaldemokraatia, oli lõhestatud kaheks rühmaks, menševikkudeks ja bolševikkudeks. Esimesed olid leppelased ega tahtnud revolutsiooni lõpuni viia. Teised, s. o. bolševikud, olid järjekindlad revolutsioonäärid-leninlased ja kutsusid töölisi üles tsarismi kukutamisele. Sellepärast ei olnudki tööliste revolutsioonilised väljaastumised alati üksmeelsed ja tööliklassil puudus võimalus saada tõeliseks revolutsiooni juhiks (hegemooniks).

Ka kiiresti sõlmitud rahu Jaapaniga aitas tsaaril revolutsiooni maha suruda. Niikaua kui kestis sõda ja tsaari väed said lüüa, oli tsaar nõrk ja sunnitud tööliste survele järele andma. Pärast rahu sõlmimist muutus aga olukord ja tsaar sai võimaluse koguda jõude võitluseks revolutsiooniga.

50. Uus revolutsiooniline tõus.

Lenini ärasõit välismaale. Stalin põrandaalusel tööl Venemaal. Arvukatele arreteerimistele ja hukkamistele vaatamata jätkasid bolševikud revolutsioonilist võitlust. Nad trükkisid lendlehti, ajalehti, brošüüre. Bolševikud kasutasid Riigiduuma valimiskoosolekuid ja duuma endagi istungeid, et neil avalikult teatavaks teha oma revolutsioonilisi nõudmisi ja rahvamasside viha kehtiva korra vastu.

Kogu tsaaripolitsei seati jalule, et kinni püüda tabamatut Leninit. Partei tungival nõudmisel sõitis Vladimir Iljitš ära, esiteks Soome ja siis välismaale, Šveitsi. Sealt ta jätkas tööliste võitluse juhtimist.

Lenini võitluskaaslane ning abiline seltsimees Stalin jäi Venemaale. Tema keev energia innustas bolševikke raskele, visale võitlusele. 1908. aastal Stalin arreteeriti uuesti ja saadeti uuesti asumisele ühte Siberi kubermangu. Kuid Stalini raudset tahet ei suutnud murda vanglad ega asumi-

sele saatmine: järgmisel aastal põgenes Stalin Siberist ja tuli tagasi Bakuusse. Möödus aasta. Stalin arreteeriti uuesti ja saadeti jälle asumisele. Ta põgenes uuesti. Peagi said tsaari nuhid tema jälile ja valitsus saatis Stalini rahvavae-
sesse Narõmi piirkonda. Kuid kindel revolutsionäär ei and-
nud alla. 1912. aasta suvel tuli ta salaja Peterburisse tagasi.

Lenin välismaal ja Stalin Venemaal pöranda all jätkasid suurt võitlustööd sotsialismi eest, valmis tilk-tilgalt ära andma oma verd tööliste asja eest.

Bolševikud-sangarid aitasid töölisklassi üle elada revolutsiooni lüüasaamise rasket aega ja uuesti asuda revolutsioonilisele võitlusele.

Tööliste mahalaskmine Leena ääres. Kaugel Siberi taigas Leena jõe ääres oli inglise kapitalistide kullakaevandusi. Tööliste elu neis kaevandustes erines vaevalt milleski sunnitööliste elust. Aga inglise kapitalistid said neist kaevandustest kasumit 7 miljonit kuldrubla aastas.

1912. aasta kevadel hakkasid Leena kaevanduste töölised streikima.

Inglaste nõudmisel saatis tsaarivalitsus kaevandustesse salga sõjaväge sandarmiohvitseri juhtimisel. See arreteeris jalamaid kõik tööliste juhid ja nende hulgas ka asumisele saadetud bolševikud. Töölised nõudsid arreteeritute vabas-
tamist. Nad läksid kontorisse. Töölised sammusid kitsal teerajal, mõne mehe kaupa reas. Äkki kostis signalisti sarvepuhumine. Sandarmiohvitseri käsklusel soldatid rivistusid piki teed. Kõlas käsklus: tulistada!

Mürisesid paugud. Mitu ja mitu korda tulistasid soldatid töölisi. 250 surmatud ja 270 haavatud töölist jäi lumme vereloikudesse lamama.

Sõnum mahalaskmisest Leena ääres levis kulutulena kogu Venemaal. Sadu tuhandeid töölisi katkestas töö ja läks tänavale, protesteerides uue tapatalgu vastu.

Töölise mahalaskmine Leena kaevandustes 4. aprillil 1912. a.

1912. aasta 1. mail streikis Venemaal pool miljonit töolist. Külades haarasid talupojad uuesti kirved, vikatid ja viglad kätte ning hävitasid mõisu. Aastail 1910—1914 toimus üle 13 tuhande revolutsioonilise väljaastumise talupoegade poolt.

Vene rahvas hakkas üles tõusma uuele võitlusele ja läks vastu uuele revolutsioonile.

Bolševikud — iseseisev Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei. Aastal 1912. sõitsid vene bolševikkude komiteede esindajad konverentsiks kokku välismaale, Praha linna. Konverents otsustas parteist välja kihutada kõik menševikud ja ebakindlad ning kõikujad.

Loodi ühtne leninlik bolševikkude võitluspartei. Ta juhtis töölisklassi ja talurahvast uuele revolutsioonile tsaarivõimu kukutamiseks ja tööliste ning talupoegade võimu kehtimapanekuks, 8-tunnise tööpäeva kehtimapanekuks ja kõigi maade tasuta üleandmiseks talupoegade kasutusse.

Bolševikud kindlustasid oma salajasi parteiorganisatsioone Venemaal, ametiühinguid, tööliisklubisid ja muid avalikke töölisorganisatsioone, mis olid bolševikkude juhtimisel.

Peterburis hakkasid ilmuma bolševistlikud ajalehed, esiteks „Zvezda“, hiljem „Pravda“. Bolševistlikus „Pravdas“ kirjutati lihtsas ning kõigile töölistele arusaadavas keeles. Ta oli töölistele abiks bolševike partei õpetuse omandamisel. Politsei jälitas alalõpmata seda ajalehte, keelas tema müümist ja pani toimetajaid vangi. V. I. Lenin kirjutas „Pravda“ jaoks artikleid ja juhtis teda välismaalt. „Pravda“ juures töötasid J. V. Stalin, V. M. Molotov jt.

Sel ajal kasvas partei üles hulga tugevaid ning julgeid bolševikke-revolutsionääre. Nende hulka kuulus ka J. M. Sverdlov. Ta alustas revolutsioonilist võitlust 17-aastaselt. Palju aastaid istus ta vangis ja oli asumisel, kust põgenes mitu korda; viimaks pääses ta Peterburisse ja alustas kartmatult võitlust tsarismi vastu. S. M. Kirov alustas oma revolutsioonilist tegevust juba 1905. aastal ega katkestanud seda minutikski. Ainult vangistused ja asumisele saatmised kiskusid seda tulist revolutsionääri mõneks ajaks töö kallalt ära. M. V. Frunze, G. K. Ordžonikidze, V. V. Kuibõšev, F. E. Dzeržinski — kõik nad olid partei vaprad võitlejad tööliste asja eest. Säästmata oma jõudu töötasid parteis M. I. Kalinin, K. J. Vorošilov, L. M. Kaganovitš, N. K. Krupskaja ja paljud teised. See oli partei raudne kaardivägi, Lenini ja Stalini väsimatud ning kindlad õpilased ja võitluskaaslased.

Barrikaadid Peterburis 1914. a. juulis.

Lenin sõitis Pariisist, kus ta elas, Austriasse, Vene piirile lähemale, et paremini juhtida bolševikkude tööd Venemaal.

Sel ajal puhkes Venemaal streike üksteise järel. Bakuus, kus Stalin oli loonud tugeva bolševikkude organisatsiooni, kuulutasid naftatööstuse töölised välja üldstreigi. Umbes kuu aega võitlesid töölised, kuid vabrikantide jõud oli suurem.

1914. aasta suvel panid Peterburi töölised uuesti vabrikud ja tehased seisma. Nad tulid tänavale punaste lippudega. Sõjaväe ja politsei rünnakule hakkasid töölised vastu barrikaadidel.

Revolutsiooni tõusu aga peatas samal ajal puhkenud maailmasõda. Selles sõjas otsis tsaarivalitsus uuesti pääsu revolutsiooni eest.

XI. TEINE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

51. Imperialistlik Maailmasõda.

Tsaari-Venemaa sõjas. 1914. aasta suvel algas Maailmasõda. Juba ammu valmistati seda sõda ette. Suured kapitalistlikud riigid võistlesid omavahel. XX sajandi alguseks polnud maakeral lapikest maad, mis poleks olnud anastatud mingi riigi poolt. Eri maade kapitalistid püüdsid üksteise käest ära võtta rikkaid, rohkearvulise rahvastikuga maid. Eriti ahnelt taotlesid anastusi Saksa kapitalistid ja mõisnikud. Saksamaa püüdis Inglismaa käest ära haarata mõnda tema Aafrika asumaad, Venemaalt Ukrainat, Poolat ja Baltimaad; Venemaa püüdis Türgimaa käest ära haarata Konstantinoopolit, Inglismaa Mesopotaamiat ja Palestiinat; Prantsusmaa püüdis Saksamaalt endale tagasi saada Elsass-Lotringit, mille see oli hõivanud. Selle röövsõja ettevalmistamisel jagunesid kapitalistid kahte leeri. Uhes leeris olid Inglismaa, Prantsusmaa ja neist sõltuv Venemaa. Nende liitu nimetati Antandiks. Teise leeri moodustasid Saksamaa, Austria-Ungari, Türgimaa ja Bulgaaria. Antanti toetasid peaaegu kõik Euroopa riigid. Nendega olid liidus Jaapan ja Ameerika Ühendriigid.

Seda röövsõda valmistas sõdivate maade kodanlus ette saladuses rahva eest. Esimesena tungis Austria-Ungari Serbia kallale, seejärel kuulutas Venemaale sõja Saksamaa, kes juba ammu oli teinud ettevalmistusi sõjaks. Pärast seda

astusid sõtta ka teised maad. Kui sõda algas, pettis kõigi sõdivate maade kodanlus rahvast sellega, et kuulutas selle sõja oma kodumaa vaenlasest päästmise sõjaks. Venemaa kodanlusel aitasid rahvast petta ka väikekodanlikud leppeparteid — menševikud ja sotsialistid-revolutsionärid.

Maailmasõda kestis 4 aastat ja maksis inimkonnale umbes 30 miljonit inimelu. Kõige rohkem oli kaotusi tsaari-Venemaa armees.

Sellal kui sakslased külvasid Vene armeed üle mürskude rahega, jätsid tsaari ministrid ja kindralid ta küllaldase relvastuseta ja laskemoonata.

Kümneid tuhandeid vene soldateid hukkus iga päev saksa suurtükkide ja kuulipildujate tule läbi ning haiguste kätte. Tsaari kindralid aga, olles tsaar Nikolai II ja Antandi kuulekad käsutäitjad, kihutasid soldateid ikka uutele ja uutele pealetungidele. Kaotusi kindralid ei arvestanud, nende jaoks olid soldatid ainult suurtükiliha. Juba esimestel kuudel tsaari andetud kindralid hukutasid Saksamaa väljadel terve 200-tuhande mehelise armee. Venemaal käis ikka uute ja uute soldatite võtmine. Algul võeti soldatiks ainult noori, siis aga hakati võtma ka vanemaid mehi. Kogusummas võeti Venemaal sõtta kuni 19 miljonit meest.

Sõja kestel lõi Vene armee mitmel korral purustavalt Austria-Saksa vägesid. Eriti suur edu oli 1916. a. suvel venelaste pealetungil edelarindel.

Vene armee sai määratu suurt sõjasaaki, selle hulgas üle 100 000 vangi. See võit sundis sakslasi üle viima suure hulga sõjavägesid läänerindelt idarindele venelaste vastu ja aitas seega Itaaliat, Prantsusmaad ja Inglismaad seisma panna sakslaste pealetungi läänerindel.

Kuid edelarinde tähelepanuväärset läbimurret ei toetanud teised Vene armeed. Andetu ülemjuhatus ja tsaarivalitsus ei osanud armeed relvastada ega varustada kõigega,

Vene soldat läkitab traattõkete keskelt sajatusi tsaarivalitsusele.

mis tarvilik. Tsaari õukonnas, ministeeriumides ja armees oli palju Saksa salakuulajaid, kes andsid sakslastele edasi sõjasaladusi. Verest tühjaks jooksev, gaasirünnakute all hukkuv, kaevikutes külmuv, andevaeste kindralite juhitud tsaariarmee oli sunnitud taganema. 1916. aastaks anastasid sakslased Poola, Leedu ja osa Lätist. Aga sõja lõppu polnud näha.

Sõda laostas tugevasti Venemaa majandust. Ei jätkunud metalli, kivisütt, naftat. Tehased hakkasid seisma jääma. Raudteed ei jõudnud isegi sõjavägesid vedada. Sõjaväel ja rahval polnud riideid ega jalatseid. Elanikkond ja soldatid rindel nälgisid. Vähenesid viljakülvid: ei jätkunud maa harijaid. Talurahvalt võeti sõjaväe jaoks suurel hulgal hobuseid ja veiseid. Pikaleveniv sõda langes uskumatu raske koormana tööliste ja talupoegade õlgadele.

Bolševikud sõja-aastail. Bolševike partei astus välja maailma tapatalgu vastu. Lenin ja partei kutsusid töölisi ja talupoegi üles pöörama relvi oma rõhujate vastu ning paljasta-

sid menševike ja sotsialistide-revolutsionääride ja nende isandate — kapitalistide alatust.

Juba sõja esimesil päevil purustati ja suleti töölisorganisatsioonid. Bolševike ajaleht „Pravda“ oli ära keelatud juba enne sõja kuulutamist. Neljanda duuma saadikud-bolševikud saadeti Siberisse asumisele selle eest, et nad kutsusid võitlusele sõja vastu, et nad töölisi üles kutsusid revolutsioonile.

Raske oli bolševikel töötada sõja-aastail. Leninit lahutasid Venemaast piirid ja rinded. Teised bolševike partei juhtivad tegelased olid asumisel. Paljud bolševikest istusid vanglais.

Kuid bolševike töö ei katkenud.

Revolutsiooniline liikumine sõja-aastail. Venemaal algasid bolševike juhtimisel massilised streigid.

1915. aastal oli Venemaal juba 928 streiki, 1917. aasta jaanuari- ja veebruarikuus aga juba — 1330 streiki. Töölised jätkasid võitlust loosungi all:

„Maha sõda! Maha tsaari isevalitsus!“

Petrogradi (nii nimetati Peterburi aastail 1914—1924) töölised võitlesid esimestes ridades. 1916. a. oktoobrikuus organiseerisid nad sõja ja tsaari isevalitsuse vastu hiiglasuure poliitilise streigi. Nad võitsid enda poole isegi polgu soldateid.

Töölisi toetasid ka talupojad. Nad tõusid külades üles võitluseks sõja, mõisnike ja Stolõpini maaseaduste vastu.

Kõige eesrindlikumad talupojad aga olid sõjaväes. Seal kasvas rahulolematuse ja varsti tekkisid partei poolt sõjaväkke tööle saadetud bolševike mõjutusel ka soldatite sõjavastased väljaastumised.

Tsaari soldatid hakkasid rindel vennastuma Saksa ja Austria soldatitega. Samasugune vennastumine toimus ka sõdivate riikide teistel rinnetel. Sõdurid nõudsid verise tapatalgu lõpetamist.

Sõja ajal hakkasid ka rõhutatud rahvad üles tõusma revolutsiooniliseks võitluseks tsaarivalitsuse vastu. Rasked maksud, loomade-võtmised ja vägivald töötava rahva kallal kutsusid esile määratu suure rahulolematuse. Rahulolematust tugevnes veelgi, kui rahvast hakati võtma tagala töödele.

1916. aastal tõusid üles kasahhid, kirgiisid, usbekid, tadžikid ja turkmeenid. Nad ründasid linnu, astusid võitlusse tsaari vägedega ja politseiga ning tapsid oma vallavanemaid, kes olid tsaarivõimude toapoised.

Kasahhid asutasid oma relvastatud võitlussalgad. Ülestõusu juhiks oli kasahhi rahva julge kangelane **Aman-deldõ Imánov**.

Ülestõusnud usbekid purustasid raudteid, et mitte võimaldada sõjavägede juurdevedu, põletasid jaamahooneid ja lõikasid läbi telegraafijuhtmeid.

Kirgiisias vallutasid ülestõusnud sõjaväevoori ja hankisid endile sel kombel relvi. Mägedes ehitasid nad sepikodasid ja töökodasid püssirohu valmistamiseks.

Tsaarivõimud saatsid ülestõusnute vastu sõjavägesid suurtükkide, kuulipildujate ja soomusautodega. Veres ja põlemasüüdatud kišlakkide ning auulide suitsus nad lämmatasid need ülestõusud.

Kõrvalekaldumatult kasvas aga tööliste, talupoegade, soldatite ja rõhutatud rahvaste ühine võitlus sõja ja tsaarivalitsuse vastu.

52. Tsarismi kukutamine 1917. aasta veebruaris.

Ülestõus Petrogradis. Tsaar Nikolai II ja tema ministrid ei teadnud, kuidas hakkama saada lüüasaamisega rindel ja läheneva revolutsiooniga. Nad rabelesid, teadmata, mida ette võtta. Isegi kodanlik „kadettide“ partei ja selle juht

Miljukov lakkasid tsaari toetamast lüüasaamiste tõttu rindel; kuid kadetid kartsid ka revolutsiooni. Kodanlus otsustas kõrvaldada võimult Nikolai II ja panna tema asemele tema venna Mihhaili, summutada alanud revolutsioonilise liikumise ja jätkata sõda.

Tsaari lähedased inimesed soovitasid Nikolai II-le lõpetada sõda, sõlmida sakslastega rahu liitlastest eraldi (separaatrahu) ja siis revolutsiooniga arveid õiendada.

Tsaari ja kodanluse plaanid ei teostunud. Neist jõudis ette tööliste ja soldatite ülestõus, mis algas 1917. a. veebruarikuus.

1917. aasta alguses hakkasid Petrogradi nälginud ja sõjast piinatud töölised streikima. Bolševikud juhtisid tööliste võitlust. Nad tungisid ka soldatite kasarmutesse, kutsudes sõjaväge üles toetama töölisi võitluses tsaari vastu.

Mees- ja naistöölised ilmusid tänavale ja nõudsid:

„Maha sõda! Maha tsaarivalitsus! Leiba! Rahu!”

Peagi hakkasid töölised aru saama, et ainuüksi streigiga tsaarivalitsust ei võideta, on paratamatult tarvis relvastatud ülestõusu — ja nad tõusidki üles.

Tsaari ministrid andsid käsu töölisi ilma armuta maha lasta. Politseinikud seadsid kesklinna majade katuseil ja pööninguil üles kuulipildujad ja tulistasid sealt meelevaldajaid.

Petrogradi tööliste sangarlik võitlus kiskus ka soldateid revolutsioonist osa võtma.

27. veebruaril keeldusid sõjaväed Petrogradis töölisi tulistamast ja hakkasid rahva poole üle minema.

Ülestõusnud töölised ja sõdurid arreteerisid tsaari ministrid ja panid nad vangi. Vanglaist vabastati revolutsionäärid. Rahvahulgad põletasid maha politsei- ja kohtuhooned. Töölisnoored ja töölisnaised võtsid ülestõusust osa ühes vendade ja meestega.

Tsaar Nikolai II, kes viibis siis väljaspool Petrogradi, saatis ülestõusnud rahva vastu rindelt vägesid. Kuid revolutsioonilised töölised ja soldatid sõitsid neile vastu, selgitasid neile, mille eest nad võitlevad, ja veensid sõjavägesid tsaari ja kindralite käske mitte täita. Soldatid võtsidki tööliki kuulda. Revolutsioon pühitses võitu tsaarivõimu üle.

Kui sõnum revolutsiooni võidust Petrogradis jõudis teistesse linnadesse ja rindele, kukutasid töölised ja sõdurid tsaarivõimu ka kohapeal.

1905. aasta esimese revolutsiooni eeskujul asutati igal pool nõukogusid, kuid need olid juba mitte ainult tööliste saadikute nõukogud, vaid tööliste ja soldatite saadikute nõukogud. Selles ilmnes vahe 1917. a. revolutsiooni ja 1905. aasta revolutsiooni vahel. Soldatite saadikud nõukogudes olid ju õieti talupoegade saadikud, kes sõja puhul olid ümber rietatud soldatimundrisse. Tähendab, tööliste ja soldatite saadikute nõukogud olid tegelikult tööliste ja talupoegade saadikute nõukogud. See tähendab, et juba oli kujunenud tööliste ja talupoegade liit tsaarivõimu vastu. Tööliste ja talupoegade saadikute nõukogud aga muutusid selle liidu organiteks.

Ilma selle liiduta rahvas poleks saanud kukutada tsaari ja revolutsioon poleks suutnud võita.

Kaks võimu. Kodanlus oskas ära kasutada väikekodanlike poliitikuid, menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre, kes olid nõukogudes enamuses ja haaras nende abil võimu riigis enda kätte. Revolutsiooni äraandjad, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, andsid kodanlusele võimaluse luua oma kodanlik Ajutine Valitsus.

Kuid Ajutise Valitsuse kõrval kestsid edasi ka nõukogud. Riigis kujunes kaks võimu.

Kodanlus ja nõukogudes istuvad menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid taotlesid sõja jätkamist Saksamaaga

Revolutsioonilised töölised ja soldatid tervitavad 3. aprillil 1917 Petrogradi jõudnud proletariaadi juhti V. I. Leninit.

kuni võiduka lõpuni. Maa oli endiselt mõisnike kätes. Kapitalistid jätkasid tööliste riisumist. Venemaa rahvaste rõhumine jäi püsima.

Lenin oma kirjades välismaalt ja bolševikud, asumiselt tagasitulnud seltsimees Staliniga eesotsas, paljastasid rahva ees Ajutist Valitsust ja tegid avalikuks menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride pettust.

3. aprillil 1917 saabus Lenin suure vaevaga välismaalt Venemaale tagasi. Leninit kogunes vastu võtma kogu revolutsiooniline Petrograd: töölised, madrused ja soldatid.

Lenini tervitamisel polnud lõppu. Lenin tõusis soomusautole, hakkas rahvale kõnelema ja heitis vait jäänud rahva hulka tulise üleskutse: „Elagu ülemaailmne sotsialistlik revolutsioon!“ See oli üleskutse võitlusele kodanliku Ajutise Valitsuse vastu, töölisklassi võimu kehtestamise, sotsialismi eest.

XII. SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRI- REVOLUTSIOON VENEMAAL.

53. Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni.

Massid järgnevad bolševikkudele. Pärast Lenini saabumist kutsus partei kokku bolševikkude konverentsi. Igast Venemaa nurgast sõitsid Petrogradi kokku 80 000 parteiliikme saadikud. Konverentsile saabusid Molotov, Vorošilov, Sverdlov, Kuibõšev, Dzeržinski ja paljud teised. Lenin ja Stalin juhtisid konverentsi tööd. Nad näitasid, et töölisklass on täitnud ainult esimese ülesande — on hävitanud tsaari isevalitsuse Venemaal. Nad ütlesid, et on tarvilik lahendada veel teine ülesanne — teostada sotsialistlik revolutsioon, et parteil seisab ees veel raske ja tõsine võitlus, sest kodanlus, kes hakkas valitsema maal, ei lahku ägeda vastupanuta võimu juurest.

Nad kutsusid parteid üles võitma oma poole enamust tööliste ja soldatite saadikute nõukogudes, ja ka talurahva saadikute nõukogudes ja minema kihutama neist menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre.

Lenin ja Stalin kutsusid bolševikke üles organiseerima masse võitluseks sotsialistliku revolutsiooni eest. Sotsialistliku revolutsiooni võiduks, ütlesid nad, peab töölisklass tihedas liidus kehtalurahvaga kukutama kodanluse võimu. On tarvis oheldada kodanlus, ära kiskuda mõisnike käest maa ja anda see talupoegadele kasutamiseks, anda vabadus Venemaa rõhutat rahvastele, lõpetada kohe sõda.

Lenini ja Stalini ettepanekud võeti konverentsi poolt vastu. Bolševikud arendasid hoogsalt hiiglasuurt tööd tööliste, soldatite ja madruste masside hulgas. Samuti alustasid bolševikud tööd talupoegade keskel. Nad selgitasid konve-

Talupojad nõuavad maad. Nende kodukohast päritolev madrus kutsub üles mõisnike maade kiireks ja organiseeritud ülevõtmiseks.

rentsi otsuseid ja kutsusid rahvast võitlusse Ajutise Valitsusega, nõukogude võimu kehtestamise, sõja lõpetamise ja kogu maa viivitamatult talupoegadele üleandmise eest.

Petrogradis algasid tööliste ja soldatite konverentsid. Aprillis korraldati tööliste ja soldatite demonstratsioon. Demonstrandid kandsid plakateid ja lippe bolševistlike loosungitega:

Maha sõda!

Maha ministrid-kapitalistid!

Kogu võim nõukogudele!

Ajutine Valitsus koos menševike ja sotsialistide-revolutsionääridega oli sunnitud vallandama rahva poolt kõige enam vihatud ministrid-kapitalistid Gutškóvi ja Miljukóvi ning võttis oma koosseisu mõned menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid.

Kuid valitsuse poliitika jäi endiseks. Sõda kestis edasi, maa oli endiselt mõisnike valduses, rõhutatud rahvad jäid õigusetuks, töölisi ähvardati lokautidega (ettevõtete sulgemisega).

Masside revolutsiooniline meeleolu kasvas. Nad võtsid üha enam ja enam kuulda bolševike häält. Bolševike partei tugevnes.

Juuni alguses 1917 toimus Petrogradis I ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress.

Sel kongressil menševikel ja sotsialistidel-revolutsionääridel oli esialgu veel enamus. Nad saavutasid nõukogude kongressi heakskiidu kodanliku valitsuse ja rindel pealetungi toetamisele.

Samal ajal algas pealetung rindel. See lõppes vene armee lüüasaamisega. Soldatid ei tahtnud minna lahingusse, keeldusid võitlemast kodanluse huvide eest, nõudsid kogu võimu üleandmist nõukogudele. Asjata püüdis Ajutise Valitsuse sõjaminister, sotsialist-revolutsionäär Kerenski veenda soldateid oma verd valama neile võõra asja eest. „Sõda vajavad pursuid,“ vastasid soldatid, „võidelgu nad siis ka ise.“ Ajutine Valitsus käskis lahingusse minekust keelduvad soldatid maha lasta.

Soldatid veendusid üha enam, et menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid reedavad nende huve, ja hakkasid

üle minema bolševike poole. Venemaa tähtsamates linnades algasid uuesti tööliste ja soldatite demonstratsioonid.

Juuli-demonstratsioon ja kindral Kornilovi mäss. Saabus 1917. aasta suvi. Ajutine Valitsus ei rahuldanud endiselt ühtegi tööliste, soldatite, talupoegade ja Venemaa rõhutatud rahvaste nõudmist.

Kuid laos tööstuses ja raudteedel suurenes. Tehased ja vabrikud jäid seisma, polnud toorainet ega kütet. Ei jätkunud leiba, ei liha. Lähenes nälg.

Tööliste võitlus kapitalistidega ja nende valitsusega teravnes. Streigid kestsid lakkamatult. Töölised organiseerisid oma relvastatud salgad — Puna k a a r d i. Külades algasid talupoegade ülestõusud.

Sõdurid lahkusid tuhandete kaupa rindelt. Rõhutatud rahvad, kes ei saanud Ajutiselt Valitsuselt vabadust, esinesid oma õiglaste nõudmistega.

3. juulil 1917 tulid Petrogradi tööliste, sõdurite ja madruste massid demonstratsioonile bolševistlike loosungite all. Kodanlus, leppinud kokku menševike ja sotsialistide-revolutsionääridega, kutsus rindelt kohale väljavalitud väeosad, mis koosnesid junkrutest ja kulakutest, tulistas meeleavaldust ja purustas töölisorganisatsioonid.

Junkrud ja ohvitserid tungisid ajalehe „Pravda“ toimetuse kallale. Bolševikke arreteeriti ja pandi vanglaisse. Bolševikud pidid uuesti minema põranda alla. Ajutine Valitsus käskis arreteerida Lenini. Partei nõudel Lenin varjas end. Ta riietus ümber tööliseks ja Ivanovi-nimelise töölise passiga varjas end hagudest onnis Petrogradi ümbruses Sestroretski lähedal, kust mõne aja pärast kolis Soome. Asjata ajasid kodanlikud nuhid Leninit taga. Töölised kaitsevad oma armastatud juhti kõigi abinõudega.

Kodanlus märatses tagalas ja rindel. Isegi kõige mahaäänunud töölised hakkasid taipama, milleni viivad menše-

vikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kes kaitsesid kodanluse huve. Bolševike ridadesse astus ikka uusi ja uusi töölisi. Bolševike partei liikmete arv kasvas 200 000-ni.

Juuli lõpul tuli Petrogradis kokku bolševike partei VI kongress.

Leninit kongressil ei olnud. Ta viibis põranda all. Kongressi tööd juhatas Stalin. Ta kutsus parteid üles ette valmistama relvastatud ülestõusu.

Kongress määras teed sotsialistliku revolutsiooni võiduks ja töötas välja võitlusabinõud maa laostumise vastu.

Mööda Venemaad laiali sõitnud saadikud hakkasid töölisi ja kehtalurahvast ette valmistama ülestõusuks Ajutise Valitsuse vastu, tema võimu kukutamiseks ja nõukogude võimu, tööliste ja talurahva võimu, kehtimapanekuks.

Siis organiseerisid kodanlus ja mõisnikud vandenõu revolutsiooni vastu. Nende ülesandel kogus kindral Kornilov suured väeüksused ohvitseridest, kasakaist ja sõjaväe

1917. a. 3. juuli demonstratsiooni tulistamine Petrogradis.

mahajäänud osast, ning viis need Petrogradi peale, et purustada tööliste ja soldatite saadikute nõukogud, maha suruda töölised ja talupojad ja kuulutada ennast Venemaa piiramatuks valitsejaks.

Bolševikkude kutsel tõusid üles Petrogradi töölised ja sõjaväed. Kornilovi vägede vastu saadetud revolutsioonilised agitaatorid — töölised ja soldatid — jutustasid Kornilovi soldatele nende kindrali tõelisest kavatsusest. Kornilovi polkude soldatid keeldusid revolutsiooni vastu välja astumast. Kodanluse vandenõu kukkus läbi. Tööliste ja talupoegade survele Kerenski oli sunnitud Kornilovi arreteerima ja vanglasse paigutama.

Tööliste ja soldatite võit Kornilovi üle kindlustas veel enam bolševike partei mõju.

Pärast Kornilovi mässu hakkasid töölised ja soldatid nõukogudest minema kihutama menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre ning valima nende asemele bolševikke. 1917. a. sügisel läks enamus Petrogradi ja Moskva nõukogudes bolševike kätte. Nõukogud muutusid proletaarse revolutsiooni tõelisteks keskusteks. Nad relvastasid töölisi, organiseerisid Punakaarti, valmistasid ette relvastatud ülestõusu.

Oktoobri algul Lenin, varjates end kodanliku valitsuse eest, ilmus Petrogradi, et asuda ülestõusu etteotsa. Lenin rääkis, et tööliste võit on nüüd kindlustatud, et tuleb otsekohe alustada relvastatud ülestõusu, kukutada kodanluse, menševike ja sotsialistide-revolutsionäärade valitsus, ning panna kehtima nõukogude võim.

54. Sotsialistlik revolutsioon võitis.

Võidukas ülestõus 25. oktoobril (7. novembril) 1917. Bolševike partei valmistus viimaseks otsustavaks lahinguks — kodanliku võimu kukutamiseks relvaga.

Vladimir Iljitš Lenin (1870—1924).

V. I. Lenin juhtimas ülestõusu oktoobripäevil 1917.

Ülestõusu hetk oli õnnelikult valitud. Maailmasõda kestis edasi. Venemaal järgnes enamik töölisi bolševikele. Menševike ja sotsialistide-revolutsionääride kokkuleppe-parteid kaotasid töötajate usalduse. Paljud tööliste ja soldatite saadikute nõukogud olid bolševike käes. Töölistel olid oma tugevad ametiühingud ja Punakaart. Talupojad ei tahtnud oodata Asutava Kogu kokkukutsumist, nagu seda neile soovitasid kokkuleplased, sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud, ning läksid kaasa bolševikega, kes nõudsid mõisnike maade viivitamatut ülevõtmist. Nad ajasid mõisnikud mõisadest välja ja hakkasid maid üle võtma. Soldatid ei tahtnud jätkata sõda. Nad hülgasid Kerenski käsu — sõdida võiduka lõpuni — ja nõudsid rahu. Kerenski Ajutise Valit-

Lenin ja Stalin punakaartlaste hulgas.

suse vastu tõusid üles mitte ainult vene töölised ja talupojad, vaid ka Taga-Kaukaasia, Ukraina, Valge-Vene, Kesk-Aasia ja Soome rahvad. Bolševikud valmistasid energiliselt ette ülestõusu. Selle plaan oli hoolikalt välja töötatud.

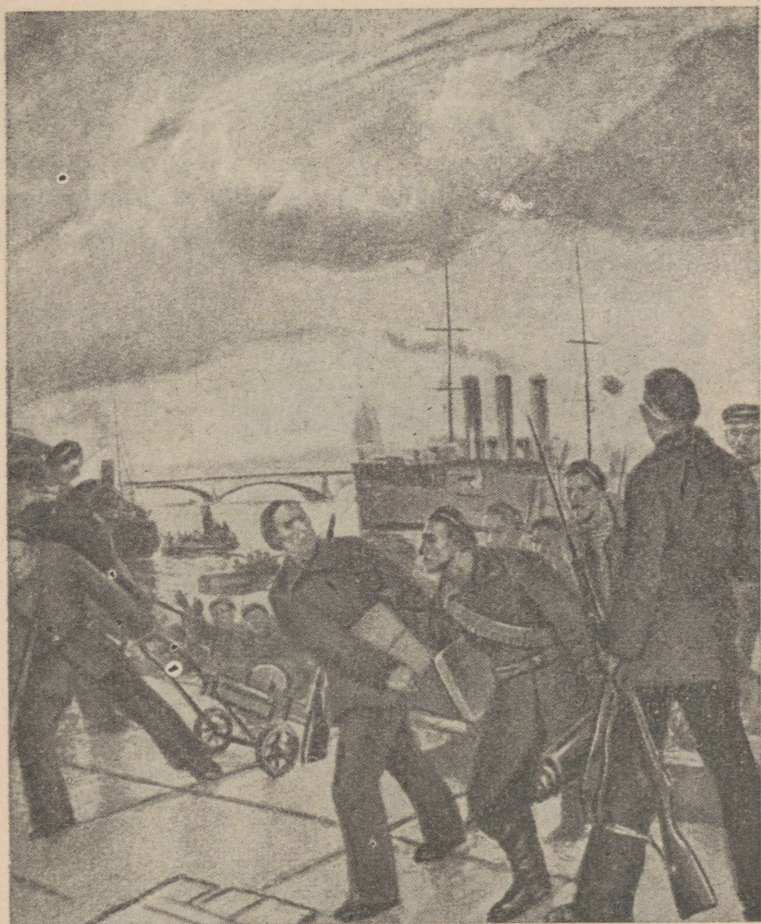
Kuid kõige otsustavamatel ülestõusu ettevalmistamise päevadel Kamenev, Zinovjev ja Trotski reetsid kodanlusele ülestõusu plaanid ja tähtajad. Ajutine Valitsus, saanud reetjate kaudu ülestõusust teada, mobiliseeris kiires korras temale ustavaks jäänud väed võitluseks ülestõusuga. Kuid

kodanluse võimupäevad olid loetud. Bolševike partei keskkomitee moodustas ülestõusu juhtimiseks võitluskeskuse seltsimees Staliniga eesotsas. Täites Lenini korraldust, alustas võitluskeskus **24. oktoobril 1917** ülestõusu. Selle juhtimisele asus Lenin.

Nagu üks mees tõusid bolševistliku partei kutsel üles punakaartlased, revolutsioonilised soldatid ja Kronstadti meremehed. Vaprus, revolutsiooniline tarmukus ja revolutsiooniliste soldatite distsipliin tegid ruttu oma töö. Kõik valitsusasutised ja sõjalised punktid Petrogradis hõivati punakaartlaste poolt. Talvepalees kindlustasid end Ajutise Valitsuse ministrid koos ohvitseride ja junkrute väesalkadega. 25. oktoobril piirasid revolutsioonilised sõjaväed palee ümber. Revolutsiooniline ristleja „Aurora“ ja kolm miinilaeva sõitsid Neeva jõele. Palee piiramine kestis öhtuni. Saabus pimedus. Ainult määratu suur Talvepalee oli valgustatud. Ööseks võitlus tugevnes. Hakkasid ragisema kuulipildujad. Kõlasid kogupaugud püssidest. Algas vastastikune tulistamine palees asuvate sõjavägede ja pealetungivate revolutsionääride vahel. Punakaartlased alustasid tormijooksu paleele.

Talvepalee vallutamist juhtivad bolševikud tegid ümberpiiratuile ettepaneku alla anda. Need ei vastanud. Anti signaal. Talvepaleele avati tuli Peeter-Pauli kindluse suurtükkidest. Röögatasid suurtükid ristlejalt „Aurora“. Suurtükituli mõjus. Kuulipildujad palees jäid vait. Revolutsiooni sõjaväed tormasid paleesse. Ohvitserid ja junkrud jätkasid veel vastutulistamist, kuid varsti nad andsid alla. Mööda kitsast koridori siirdusid punakaartlased palee ümmargusse tuppa. Laudade taga istusid mõned ehmunud inimesed. See oli Venemaa viimne kodanlik valitsus. Kerenskit nende seas ei olnud, sest ta oli jõudnud põgeneda ja peitu pugeda.

Revolutsioonilised madrused lähevad ründama Talvepaleed
oktoobris 1917.

Revolutsiooni nimel kuulutati kõik ministrid arreteerituks.
Arreteeritud viidi ära kindlusse.

Proletaarse revolutsiooni võit kogu maal. Töölisklass

pühitses võitu. 25. oktoobril lugesid petrogradlased sügava liigutusega Lenini kirjutatud üleskutset. Selles öeldi, et Aju-tine Valitsus on langenud ning võim on läinud tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kätte. Asi, mille eest võitles rahvas: sõja lõpetamine, mõisnike maaomanduse kaotamine, nõukogude valitsuse loomine — see kõik on kindlustatud. Nüüd võis võitluseks laostumise vastu sisse seada töölis-kontrolli vabrikuis ja tehastes.

Jakov Mihhailovitš Sverdlov
(1885—1919).

Samaaegselt avati II ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress. Lenin esitas ja kongress kinnitas suure proletaarse revolutsiooni kolm esimest dekreeti: rahust, maast ja võimust.

Rahudekreet tegi kõigile sõdivatele riikidele ettepaneku astuda viibimata läbirääkimistesse sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise üle üheõigusluse alustel.

Maadekreet hävitas mõisnikuseisuse, kaotas maa era-

Kreml'i vallutamine ülestõusnud tööliste poolt Moskvas oktoobripäevil 1917.

omanduse ja andis maa üle kõigi töötajate kasutamiseks. Talupojad said nõukogude võimult üle 150 miljoni hektaari maad.

Võimudekreet andis kogu võimu riigis nõukogude kätte. Meie maast sai Nõukogude Vabariik.

Kongress valis Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu. Rahvakomissaride Nõukogu etteotsa asus seltsimees Lenin. Rahvusasjade rahvakomissariks valiti seltsimees Stalin.

Varsti pärast kongressi valiti seltsimees Sverdlov Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee esimeheks.

Sõnum Petrogradi proletariaadi võidust levis kiiresti üle kogu maa. Reas linnades tuli töölistel pidada ägedaid lahinguid, et haarata võimu enda kätte.

Moskvas vallutasid ohvitserid ja junkrud Kremli ja rea suuri hooneid. Töölistel-punakaartlastel tuli kaevata kaevikuid ja pidada tõelist sõda kontrrevolutsionääridega. Terve nädala kestsid lahingud Moskvas. Alles suurtükitlega sundisid töölisel ja soldatid ohvitseri ja junkruid alla andma.

Kõigist Venemaa linnadest lendasid Petrogradi telegrammid ja teated võimu üleminekust nõukogudele. Siberi, Kesk-Aasia, Valge-Vene, Volgamaa ja Vasakkalda Ukraina rahvad vabanesid nõukogude valitsuse abil kodanluse ja mõisnike sajandite pikkusest rõhumisest.

Sotsialistliku nõukogude revolutsiooni võit on niisiis selatatav järgmiste põhjustega:

1) Sotsialist-revolutsionäär Kerenski kodanlik valitsus oli tööliste ja talupoegade silmis lõplikult läbi kukkunud. Kerenski püüdis jätkata sõda võiduka lõpuni, kuid töölisel, talupojad ja soldatid nõudsid sõja lõpetamist ja rahu sõlmimist. Kerenski taotles maade säilitamist mõisnikele, töölisel ja talupojad aga nõudsid mõisnike maa viivitamatut äravõtmist talupoegade kasuks. Kerenski püüdis oheldada

töölisi, töölised ja talupojad aga nõudsid vabrikantide ja tehaseomanike oheldamist ja töölisorganisatsioonide kontrolli kehtestamist nende üle.

2) Teine põhjus seisneb selles, et nende nõudmiste põhjal tekkis ja kujunes tugev tööliste ja talurahva liit tööliste ja soldatite saadikute nõukogude näol kodanliku Ajutise Valitsuse ja tema sabassörkijate — sotsialistide-revolutsionääride ja menševike — vastu, bolševike partei toetusks.

3) Kolmas põhjus seisneb selles, et töölised ja talupojad suures enamikus lahkusid kokkuleppimist taotlevaist sotsialistidest-revolutsionääridest ja menševikest ning koondusid bolševike partei ümber, tunnustades selle oma juhiks ja juhatajaks.

Ilma nende põhjusteta poleks Oktoobrirevolutsioon võitnud.

Tööliskontrolli sisseseadmine vabrikutesse.

Feliks Edmundovitš Dzeržinski (1877—1926).

Bolševike partei organiseerib Nõukogude riiki. Suure proletaarse revolutsiooni võidu esimestest päevadest peale asusid Lenin ja Stalin organiseerima Nõukogude riiki kui kõigi rahvaste vennalikku sotsialistlikku liitu. Venemaa rahvad said nõukogude võimult täieliku vabastuse, mida polnud ühelgi rahval maailmas.

Kohe pärast rahu- ja maadekreedi avaldamist anti dekreet tööliskontrolli kohta. Tööliskontroll seati sisse kapitalistide üle vabrikuis ja tehastes, saaduste tootmise üle, kõigi saaduste ja toormaterjalide hoidmise, ostu ja müügi üle.

Rahvakomissaride Nõukogu kuulutas välja, et ta keeldub välisriikidele tasumast igasuguseid võlgu.

Kuid pealinnades ja maa keskustes lüüa saanud nõukogude võimu vaenlased — mõisnikud, kapitalistid, kindralid ja papid ning nendega ühes ka menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid — põgenesid Venemaa ääremaadele.

Nad püüdsid endid kindlustada Doni ääres, Parem-kalda Ukrainas, Kaukaasias, Orenburgi steppides ja Siberis ning organiseerida sõjaretke nõukogude võimu vastu. Kuid oma jõude oli neil vähe, töölised ja talupojad ei ühinenud nendega. Mässud ja vandenõud, mida korraldasid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kukkusid läbi.

Punakaardist ja kontrrevolutsiooniga võitluseks asutatud Ülevenemaalisest Erakorralisest Komisjonist (Vetšeka), mille eesotsas seisis F. E. Dzeržinski, piisas selleks, et likvideerida need sotsialistide-revolutsionääride, menševike ja nende liitlaste kadettide vandenõud.

Nõukogude võimu võitlus kontrrevolutsiooniliste vandenõudega muutus palju raskemaks siis, kui kadettidest ja sotsialistidest-revolutsionääridest-menševikest mässajaile hakkasid otsest sõjalist toetust andma kapitalistlikud riigid. See oli kapitalistlike riikide sõjaline interventsioon (vahelesegamine) nõukogude võimu ja nõukogude korra vastu. Nõukogude võitlus interventsiooni vastu kestis tervelt kolm aastat.

XIII. SÕJALINE INTERVENTSIOON. KODUSÕDA.

55. Nõukogude võitlus rahu pärast. Ukraina anastamine sakslaste poolt.

Rahu Saksamaaga. Kuigi sõda edasi kestis, polnud Venemaa vana armee enam võimeline sõdima. Soldatid jooksid laiali, koju. Vagunite katustel, rongide puhvreil ja pidureil pöördusid soldatid tagasi koju. Sõja läbi kurnatud maa ja armee vajasid hingetõmmet. Dekreedi põhjal, mis võeti vastu II Nõukogude Kongressil, pöördus Rahvakomissaride Nõukogu kõigi sõdivate riikide poole ettepanekuga sõlmida üldine rahu. Inglise ja Prantsuse valitsus, kellega siis ühinesid ka Ameerika Ühendriigid, vastasid sellele ettepanekule vaikimisega. Saksamaa ja tema liitlased, enam nõrgestatud sõja tõttu kui Inglis- ja Prantsusmaa, astusid nõukogude võimuga rahuläbirääkimistesse. Saksamaa tahtis endale jätta osa Venemaalt vallutatud maid. Ülbetel saksa kindralitel tuli pidada läbirääkimisi Nõukogudemaa tööliste ja talupoegade saadikutega. Sakslased esitasid Nõukogude delegatsioonile röövellikud rahutingimused.

Kuna vana armee oli lagunenu, uus regulaarne Punaarmee aga polnud veel loodud ega võinudki olla loodud nii lühikese tähtajaga, siis ei saanud Nõukogud enam sõda jätkata. Sellepärast kohustas Lenin delegatsiooni hulka kuuluvat Trotskit alla kirjutama rahulepingule sakslastega. Kuid Trotski, toimides ilmselt sakslaste kasuks ja provot-

Punaarmee ta organiseerimise algpäevil.

seerides neid uuele pealetungile relvata Nõukogudemaa vastu, ajas rahuläbirääkimised nurja. Sakslased kasutasid seda, alustasid uut pealetungi ja haarasid osa nõukogude maadest. Saksa väed lähenesid Petrogradile. Lenini nõudel sõlmiti sakslastega Bresti linnas kiiresti rahu. See oli Bresti rahu.

Peale sakslaste poolt hõivatud nõukogude maade kaotuse tuli nõustuda veel teistegi järeleandmistega Saksamaale. Reetur Trotski ja tema käsilane Buhharin püüdsid igati nurja ajada Bresti rahu sõlmimist ja reeta noort Nõukogude Vabariiki. Lenin ja Stalin, nõustudes ebakasuliku rahuga, ei kahelnud selles, et saabub aeg, millal Saksamaal võidab revolutsioon, nõukogude võim Venemaal aga jõuab luua Punaarmee, tugevneda ja suudab kaotatu tagasi võita. Bresti rahu sõlmimisega sai nõukogude võim hinge tagasi tõmata ja asus rahvamajanduse ülesehitamisele ning Puna-

armee loomisele ja tugevdamisele. Punaarmee loodi 1918. aastal.

Sakslased anastavad nõukogude maid. Kuigi Nõukogude valitsuse poolt sakslastega sõlmitud Bresti rahu kehtis kogu Nõukogude riigi territooriumil, muuseas ka Ukrainas, ei tahtnud mõned sakslaste poolt äraostetud Ukraina saadikud Nõukogude valitsusele alluda ja sõlmisid sakslastega eraldi rahulepingu. Selle reeturliku lepingu põhjal kuulutati Ukraina mitte nõukogude, vaid kodanlikuks vabariigiks. Kui aga Nõukogud oleksid sellele vastu seisnud, siis sakslased kohustusid abistama oma sõjavägedega Ukraina kodanlikku valitsust, mida siis nimetati Ukraina Raada'ks. Saksa anastajad kasutasid seda lepingut ja marssisid oma vägedega Ukraina piiridesse. Nad anastasid Ukraina ja hiljem ka Donimaa ning Gruusia. Oma teekonnal ajas pealetungiv saksa sõjavägi laiali nõukogud, poos bolševikke ja tööliste ning talupoegade nõukogude võimu toetajaid.

Punaarmee oli siis veel väga nõrk, kuid ta ei loovutanud sakslastele nõukogude maid ilma lahinguta. Donetsi kaevandustöolistest, külakehvikuid ja revolutsioonilistest madrustest moodustatud tööliste väesalkade eesotsas seisis tööliste lemmik, Luganski lukksepp, piiritu vahva bolševik, Lenini ja Stalini parimaid õpilasi — Kliment Jefremoviš Vorošilov.

Poolteist kuud tõrjusid Vorošilovi väesalgad pealetungivaid sakslasi ja valgekasakate salku Doni ääres tagasi. Kasakad lasksid silla Donil õhku. Valgekasakate kuulide ja mürskude rahe all ehtasid punased võitlejad silla üle Doni. Osa inimesi töötas, osa võitles kasakatega. Vorošilov julgustas võitlejaid ja oma isikliku vapruse eeskujuga sisendas väesalkadesse kindlust ja suutis punased toimetada üle Doni Tšaritsõni (nüüd Stalingrad).

Saksa ja Austria sõjaväed anastasid kogu Ukraina. Saks-

lased seadsid Ukraina hetmaniks ukraina suurmõisniku, tsaarikindral Skoropadski; ja andsid maa mõisnikele ning vabrikud kapitalistidele tagasi.

Töölisorganisatsioonid olid Ukrainas keelatud. Kuul, võlas ja mõnitused said Ukraina töölisklassile ja talupoega-

Nikolai Štšors — kodusõja kangelane Ukrainas.

dele osaks mõisnike, kapitalistide ja saksa sõjaväelaste poolt. Sakslased võtsid talupoegadelt ära karja, riisusid aita-dest teravilja. Iga päev lahkusid rongid Saksamaale ja Austriasse Ukraina vilja, suhkru, peki, liha, söe ja raua-maagiga. Saksa anastajate riisumised ja vägivald kihutasid Ukraina töölisi ja talupoegi võitlusse. Eriti kuulsaks sai oma vabra võitluse tõttu sakslastega raudteelase poeg Nikolai Š t š o r s. Ta võitles niisama sangarlikult Ukraina tööliste ja

talupoegade vaenlastega kui vene rahva kangelane Vasili Ivanovitš Tšapajev. Kuid kaua ei pidanud sakslased Ukrainas vastu. Saksa soldatid kaitsesid end vaevu üles tõusnud ukraina tööliste ja talupoegade vastu. Ja kui 1918. aasta lõpul Saksamaal puhkes revolutsioon, panid saksa soldatid Saksamaale plehku. Ukraina muutus jälle nõukogulikuks maaks.

Sakslastega tehtud röövellik Bresti rahu tühistati nõukogude võimu poolt.

56. Nõukogude Vabariik interventsiooni ja kontrrevolutsiooni rõngas.

Vabrikud ja tehased — riigi omand. Võitlus vilja pärast. Maailmasõja tõttu laostunud Venemaa alustas sotsialistlikku revolutsiooni kogu maa majanduse äärmise languse ajal. Vabrikandid ja tehaseomanikud ei tahtnud alistuda töölis-kontrollile. Nad rikkusid ja lõhkusid masinaid, ei remonteerinud neid, jätsid vabrikud ja tehased ilma tooraine ja kütuse või sulgesid oma ettevõtte hoopis. Nende vaenlastega, kes sel teel püüdsid lämmatada revolutsiooni, alustas nõukogude võim otsustavat võitlust.

Kapitalistidelt võeti pangad, raudteed ja hiljem vabrikud ning tehased. 1918. aastal muutusid kapitalistide ettevõtted Nõukogude riigi omandiks. Vabrikuisse ja tehastesse määrati direktoreiks töölisel ja nõukogude insenerid. Kuid paljusid vabrikuid ja tehaseid ei saadud kütte- ja tooraine puuduse pärast kohe käiku lasta.

Kogu maale ei jätkunud vilja. Kulakud, revolutsiooni loomastunud vaenlased, peitsid vilja maa sisse, mädandasid seda, müüsid spekulantidele, et ainult mitte anda vilja Nõukogude riigile ja Punaarmeele. Vilja juurdevedu viljarikastest rajoonidest Venemaa tööliskeskustesse oli ära lõigatud

Kehvtalurahva komitee koosolek 1918. a.

nõukogude võimu vastu ülestõusnud kontrrevolutsionääride ja interventide poolt. Nälg ähvardas revolutsiooni hävitada.

Lenini üleskutsel asutasid töölised toitlussalku, et koguda vilja ülejääke külades ja võidelda kulakute vastu. Lenini ettepanekul organiseeriti külades kehvtalurahva komiteed. Need aitasid toitlussalkadel kulakuilt vilja ära võtta, andsid kehvikule kulakuilt äravõetud hobuseid ja kariloomi.

Partei ja kehvtalurahva komiteede poolt tõmmati ka kesktalurahvas töölisklassiga ja kehvistuga liitu ning sõprusse. Kesktalupojad nägid, et nõukogude võim, kes andis neile maad, kaitseb neid mõisnike eest ja lööb vaenlasi, ning hakkasid koos töölisklassi ja kehvtalurahvaga võitlema nõukogude eest.

Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan alustavad sõjalist vahelesegamist (interventsiooni) Nõukogudemaal. Välismaa kodanlus kartis, et revolutsioonitulekahju sädemed süütavad revolutsiooni kogu maailmas. Välismaa kapitalistid ei suutnud leppida ka sellega, et nad kaotasid võimaluse saada hiiglasuuri tulused oma kapitalidelt, mis nad enne revolutsiooni olid mahutanud Venemaale. Liidus vene mõisnike ja kodanlusega alustasid inglise, Prantsuse ja Jaapani valitsused kodusõda nõukogude võimu vastu. Kevadel 1918 alustasid tšehhoslovakid, kes Maailmasõjas olid vene laste poolt vangid võetud, Prantsusmaa toetusel kontrrevolutsioonilist ülestõusu Nõukogude Venemaa vastu. Sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud koos tšehhoslovakkidega haarasid osa Volgamaad, Uuralit ja Sibeirit. 1918. aasta suvel saatsid inglased Arhangelskis Valge mere ääres oma sõjavägede dessandi maale ja aitasid valgekaartlastel siin kukutada nõukogude võimu. Vladivostokis saatsid dessandi maale jaapanlased.

Kõiki neid kodanlikke riike, kes alustasid sõda nõukogude võimu vastu, nimetati siis Antandiks (Entente), mis tähendab liitu ehk liitlasi.

Antant korraldas kadettide, menševike ja sotsialistide-revolutsionääride abil ülestõuse mitmes Nõukogude Venemaa linnas. Kodanlus palkas bandiite revolutsiooni juhtide tapmiseks. Tapeti bolševik Uritski ja Petrogradi tööliste lemmik-oraator bolševik Volodarski. Sügisel 1918 pärast miitingut ühes Moskva tehases teostati sotsialistide-revolutsionääride poolt V. I. Lenini elu kallale kippumine. Sotsialistid-revolutsionäärid koos buhhaarinlastega ja trotskis-tidega valmistasid ette ülestõusu. Verest tühjaks jooksev Lenin viidi koju. Palju päevi võitles Vladimir Iljitš surmaga. Kõik töötajad jälgisid armastatud juhi haiguse käiku.

Kergendus- ja rõõmuohe pääses töötajate hulgas valla, kui terveks saanud Iljitš riigi valitsemise juurde jälle tagasi pöördus.

Selleks ajaks anastasid Antandi riigid Valge mere ranniku, Uurali ja Siberi. Valgekasakad püüdsid vallutada Tsaritsõni — suurt linna Volga ääres — ja ära lõigata vilja juurdeveo riigi keskossa. Bolševike keskkomitee saatis Tsaritsõni kaitsmiseks kohale seltsimees Stalini. Siin kohtus Stalin Vorošiloviga, kes oli tulnud punaste väesalkadega Donbassist. Päevad ja ööd, ilma puhkuset, töötas Stalin Tsaritsõni rinde kindlustamisel. Ta rookis välja reetjaid, kes olid tunginud Punaarmee tagalasse, hoolitses sõjaväe relvastamise ja varustamise eest, saatis Volgat mööda vilja Moskva, Petrogradi ja teiste linnade töölistele. Valgekasakad püüdsid mitu korda võtta Tsaritsõni, kuid asjata. Stalin ja Vorošilov andsid kasakaile ühe hoobi teise järel ja ei andnud käest seda tähtsat linna Volga ääres.

Koos Tsaritsõniga võitles valgete vastu ka Astrahhan, kus Punaarmee eesotsas seisis seltsimees Kirov. Valgetel ei õnnestunudki Astrahhani vallutada.

Kodusõda Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Saksamaa aitas gruusia rahva vaenlasi — menševikke — kindlustada end Gruusias. Suure verevalamisega tulid menševikud võimule Gruusias. Nad lasksid maha palju töölisi ja talupoegi, kes võitlesid nõukogude võimu eest.

Ka Armeenia töölistel ja talupoegadel ei õnnestunud end kohe kodanluse rõhumisest vabastada. Armeenias toetas Antant armeenia rahva vaenlasi — dašnakke.

Türkklased kavatsesid vallutada Aserbaidžanis Bakuu selle suure naftatööstusega. 1918. aastal kehtis Bakuus nõukogude võim. Bakuu nõukogu eesotsas seisis bolševik Stepan Šaumjan ja teisi vanu bolševikke — seltsimees Stalini sõpru ja õpilasi. Bakuu natsionalistid kutsusid suvel 1918

26 Bakuu komissari-bolševiku mahalaskmine 1918. a.

Inglise väed Bakuusse selle ettekäändega, et päästa linn türklaste käest. Hõivanud linna, arreteerisid inglased Šaumjani, Azizbekovi, Džaparidze ning teised Bakuu komisarid, kokku 26 inimest, viisid nad Turkmeeniasse ja lasksid seal maha.

Inglased hävitasid nõukogude võimu Turkmeenias ja seadsid sisse neile igati kuuleka valgekaartlaste — sotsialistide-revolutsionääride ja menševikkude valitsuse.

Hiivas ja Buhhaaras aitasid inglased säilitada võimu usbeki rahva vaenlastel — Hiiva khaanil ja Buhhaara emiiril.

57. Revolutsioon Lääne-Euroopas.

Novembrirevolutsioon Saksamaal. Suur proletaarne revolutsioon Venemaal jaotas kogu maailma kahte leeri. Uhel kuuendikul maakerast, Venemaal, jäi kindlalt püsima proletariaadi — sotsialismi ülesehitaja — võim.

Nagu tuleborn valgustas Nõukogude Venemaa kapitalistlike maade tööliste teed sotsialismi võidule. Esimestena Lääne-Euroopa töölistest tõusid üles Saksamaa proletaarlased. Saksamaa lüüasaamine Maailmasõjas kiirendas masside avalikku meelepaha. **1918. aasta novembris** puhkes Saksamaa linnades, tööliskeskustes, armees ja mereväes laevadel ülestõus. Ülestõus kandus varsti üle ka Austriasse.

Töölised kukutasid Saksa ja Austria-Ungari keisrid troonilt. Koos oma kindralite ja lähikondlastega põgenesid need rahva viha eest teistesse maadesse. Saksamaal ja Austrias kuulutati välja vabariik.

Saksamaal hakati organiseerima nõukogusid, kuid revolutsiooni reetjail — saksa menševikel ja sotsiaaldemokraatidel — oli neis rõhuv enamus.

Kodanlus ja tema truud teenrid — sotsiaaldemokraadid hakkasid looma relvastatud salku võitluseks töölistega. Need salgad purustasid kogu võimu nõukogude kätte ülevõtmise eest võitlevate tööliste ülestõusud. Tööliste ülestõus Saksamaa pealinnas Berliinis, mis puhkes 1919. aasta alguses, suruti valgekaartlaste poolt maha. Suur hulk töölisi hukkus revolutsioonilisis lahinguis, tuhanded revolutsiooni parimad võitlejad heideti vanglaisesse.

Saksa tööliste juhid Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg areteeriti ja tapeti.

Proletariaadi ülestõus suruti maha. Kodanlus ja tema liitlased — sotsiaaldemokraadid — asusid võimule. Mõne aasta pärast heitis kodanlus sotsiaaldemokraadid valitsusest välja.

Nõukogude vabariigid Baieris ja Ungaris. Ainult ühes Saksamaa osas, Baieris, võitsid töölised **1919. aastal** kodanluse ja kehtestasid oma võimu — nõukogude vabariigi.

Saksa kodanlus mobiliseeris Baieri töölisvalitsuse vastu valgekaardi jõuke, spioone ja revolutsiooni reetureid. Kahe nädala jooksul tõrjusid Baieri töölised vaenlase rünnakud kangelaslikult tagasi, kuid nende jõud olid nõrgad. Töölised said lüüa.

Samal ajal algas proletaarne revolutsioon Saksamaa naaberriigis Ungaris. **1919. aasta märtsis** võitis Ungaris nõukogune võim. Nõukogude vabariigi etteotsa asus töölisvalitsus. Loodi Ungari punaarmee. Vabrikud, tehased, kaevandused, pangad, raudteed kuulutati töölisriigi omandiks. Pimedast ja niiskeist keldreist kolisid töölisperekonnad rikastelt ära võetud valgeisse, avaraisse majadesse. Seltsimehed Lenin ja Stalin ning kogu nõukogude rahvas tervitasid soojalt Ungari Nõukogude Vabariiki. Kuid väikest Nõukogude Ungarit ründasid igast küljest kodanlike naabermaade sõjaväed. Nõukogude Ungari kägistati nende poolt.

Kommunistlik Internatsionaal. Saksa ja Ungari revolutsioon sai lüüa sellepärast, et neis maades polnud siis veel revolutsioonilist bolševike parteid. Töölised järgnesid reetureile — II Internatsionaali juhtidele. Juba enne Maailmasõda võitles Lenin nende reeturitega. Maailmasõja ajal alustas Lenin võitlust uue, III Internatsionaali, Kommunistliku Internatsionaali loomiseks.

Revolutsiooni päevil Läänes, tööliste streikide ja talupoegade liikumiste ajal, mis tugevnesid pärast Maailmasõda, tekkisid reas Euroopa maades kommunistlikud parteid.

2. märtsil 1919 tulid paljudest maadest: Saksamaalt, Inglismaalt, Prantsusmaalt, Poolast, Šveitsist, Iraanist, Norrast, USA-st, Hiinast, Koreast — riskides eluga, varjates end jälitavate spioonide eest, — Moskvasse kokku esimesele kongressile kogu maailma kommunistlike parteide esindajad.

Sel kongressil asutati III, Kommunistlik Internatsionaal (Komintern), — kogu maailma töölisklassi juhtija.

58. Koltšaki, Denikini ja Judenitši purustamine.

Koltšak — Antandi käsilane. Antandi kodanlus otsustas Venemaal nõukogud hävitada. Ta saatis oma sõjaväed Põhja-Venemaale, Siberisse, Kesk-Aasiasse, Kaukaasiasse, Ukrainasse. Antant organiseeris Vene kontrrevolutsiooniliste kindralite armeesid ja sõjaretki Moskva vastu.

1918. aastal kuulutas Antant Siberis tsaari admiral Koltšaki Venemaa ülemvalitsejaks. Ta hankis Koltšakile suurtükke, mürske, püsse ja soldatite riidevarustust.

Koltšak organiseeris valge armee. Ta laskis armutult maha töölisi, peksis ja tappis talupoegi. Kõikjal Siberis seadis ta jalule tsaariaegse korra.

Igast Venemaa nurgast jooksis Koltšaki juurde kokku tsaari ohvitserid, mõisnikke, kapitaliste ja pappe, nähes temas oma huvide parimat kaitsjat.

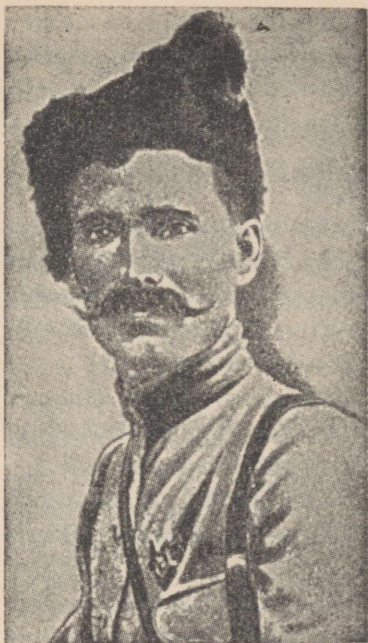
Koltšak alustaski varsti pealetungi Nõukogude Venemaale. Tal õnnestus vallutada Permi linn.

Koltšaki purustamiseks bolševike partei mobiliseeris ja paiskas rindele oma parimad jõud. Uuralis kindlustasid bolševikud rinde ja peatasid valgete armeede pealetungi.

1919. aasta kevadel asus Koltšak Antandi käsul sõjaretkele Nõukogude Venemaa vastu. Idast ähvardas nõukogude võimu hirmus oht. Koltšakile abiks tuli lõunast kindral Denikin, läänest liikus Petrogradi peale kindral Judenitš. Igast küljest ähvardasid nüüd nõukogude rahvast vaenlased, keda varustasid välismaised kapitalistid.

Kuid peavaenlaseks oli tol ajal Koltšak. Tema vastu suunatigi Punaarmee peajõud. Punaarmee võitlejad sõdisid

Vassili Ivanovitš Tšapajev,
kodusõja kangelane.

ennastsalgavalt Koltšaki armee. Punased komandörid ja poliitilised komissarid bolševikud läksid koos võitlatega rasketel silmapilkudel pealetungile ja söötsid esimestena rünnakule koltšaklaste vastu, sütitades punaarmee lasi oma vapruse, julguse ja kartmatusega.

Punaarmee jõude juhatas siin M. V. Frunze. Tema juhtimisel lõi Punaarmee purustavalt Koltšakit Volgamaal ja Uuralis 1919. a. Frunze armees kerkis esile rahvakangelane Vassili Ivanovitš Tšapajev. Valged kartsid Tšapajevi diviisi nagu tuld. Koltšak saatis Tšapajevi vastu korduvalt sõjavägesid, mis ületasid mitmekordselt Tšapajevi väeosad, kuid

siiski lahkus Tšapajev alati võitjana lahinguist valgetega. Kuid ükskord piiratuna valge armee poolt, hukkus Tšapajev ühes oma staabiga.

Uksikuist kaotusist hoolimata purustas Punaarmee **1919. a.** sügisel Koltšaki lõplikult ja kihutas ta armee jäänused Uurali taha, Siberisse.

Sel ajal tõusid Siberi töölisel ja talupojal üles Koltšaki vastu ja moodustasid kõikjal partisanide salku.

1919. aasta detsembrikuus teostasid Irkutski töölisel ülestõusu ning võtsid kinni Koltšaki ja tema minist-

Siberi partisanid ründasid Koltšaki väeosi omatehtud suurtükkidega.

rid. Revolutsiooniline komitee laskis Koltšaki maha lasta.

Punaarmee pühis Siberis võitu.

Välismaised intervendid-anastajad olid sunnitud põgenema Lääne- ja Ida-Siberist. Punaarmee kihutas nad meie maalt välja Siberi partizanide — vene tööliste ja talupoegade, burjaat-mongolite, jakuutide, evenkide, oirootide ja teiste Siberi rahvaste abil.

Denikin ja Judenitš — Antandi käsilased. Koltšaki purustamine ei pannud seisma Antandi võitlust Nõukogude Vabariigi vastu. Välisriigid organiseerisid uut sõjaretke Nõukogudemaale. Lõunas suutis kindral Denikin saavutada edu ja vallutada rea rajoone Doni ääres ning Ukrainas. Antandis talle sõjalist abi nagu Koltšakilegi. Denikin kogus mobiliseeritud elanikest ja valgekasakaist suure armee

ning pani selle kontrrevolutsiooniliste ohvitseride juhtimisel liikvele Moskva suunas.

Nõukogude võim võttis kokku kõik jõud Denikini vastu. Lenin pöördus kirjaga kõigi parteiorganisatsioonide poole ja kutsus neid üles: „Kõik võitlusse Denikini vastu“. Bolševike partei saatis lõunarindele oma paremad pojad. Mitmed tuhanded töölised ja talupojad astusid partei ridadesse ja läksid rindele. Paljud kommunistlike noorte organisatsioonid siirdusid võitlusse terves koosseisus. Rea kommunistlike noorte komiteede ustel võis näha teadaandeid: „Komitee on suletud, kõik läksid rindele“. 1919. aasta sügiseks oli Punaarmee ridades arvult kuni kaks ja pool miljonit võitlejat tööliste ja talupoegade hulgast.

Partei Keskkomitee tegi seltsimees Stalinile ülesandeks organiseerida Denikini purustamist. Stalin tutvus kiiresti raskel seisukorraga rindel ja töötas välja Denikini valgekaartlaste purustamise plaani.

Selleks ajaks oli Denikin juba hõivanud kogu Ukraina ja lähenes revolutsiooni südamele — Moskvale. See oli revolutsioonile kõige kardetavam aeg. Vallutades Nõukogude territooriumi, seadis Denikin kõikjal jalule mõisnike ja kapitalistide võimu. Ta andis mõisnikele üle maad, vabrikantidele vabrikud ja tehased, nõudis elanikelt ränki makse, laskis maha kommuniste ja nõukogude võimu eest võidelnud töölisi ning talupoegi. Denikini ohvitserid põletasid külasid, korraldasid juutide pogromme (rüüstamisi).

Punaarmee ülesandeks oli — puruks lüüa pealetungivad valgekaartlased. S. M. Budjonnõi ratsakorpus ründas **oktoobris 1919** Denikini polkuseid. Budjonnõi sööstis oma võitmatu ratsaväega tuulekiirul Voroneži kallale ja purustas siin valgete ratsaväe otsustava löögiga.

Ratsaväe kannul liikusid Orjoli poolt valgete suunas

Punaarmee löögipolgud. Siin juhtis sõjalisi operatsioone sm. Ordžonikidze. Denikini valge armee ei pidanud vastu nõukogude vägede purustavale survele ja hakkas kiiresti taganema lõuna poole.

Talvetuisus kiilasjäl jätkasid punaarmeeelaste polgud ja Budjonni ratsavägi peaaegu vahetpidamata valgete kihutamist ikka kaugemale ja kaugemale Musta mere poole. Deniikinlased taganesid paanikas, nende tagalas tekkisid partisanide ülestõusud. Eriti laialt levisid need Põhja-Kaukaasias. Seltsimees Kirovi ja teiste bolševike juhtimisel tegid mägirahvaste töölisel ja talupojad äkkrünnakuid deniikinlastele. Ülestõusnud võtsid valgetelt linnu, hävitasid mõisnikke, ohvitseri. Suuremad salgad pidasid tõelisi lahinguid valgete vägedega.

Üheaegselt Denikiniga saatis Antant temale abiks Petrogradi peale kindral Judenitši armee. Judenitš lähenes Petrogradile 1919. aasta oktoobris.

Terasmüürina asusid Petrogradi töölisel revolutsiooni esimest linna kaitsema. Päevad ja ööd kaebasid töölisel ja nende perekonnad kaevikuid ja püstitasid traattõkkeid. Petrograd muudeti ligipääsematuks kindluseks. Kümned tuhanded töölisel ja kommunistlikud noored läksid Petrogradi kaitsjate ridadesse. Nad asusid pealetungile ja andsid Judenitšile 1919. aasta lõpul surmava hoobi. Tema armee jäänused paisati Eestisse.

Antandi sõjaretk lõppes ka seekord valgete kindralite täieliku purustamisega. Denikin ja Judenitš põgenesid välismaale. Antant viis oma väed kiiresti Nõukogudemaalt välja. Punaarmee kihutas nad minema Arhangelskist ja Murmanskist. Ukraina ja Põhja-Kaukaasia rahvad said vabaks mõisnike, kapitalistide, tsaarikindralite ja välismaiste anastajate rõhumisest. Punaarmee aitas neil saada Nõukogudemaa täieõiguslikeks kodanikeks.

Ainult Krimmis asusid veel kindral Wrangel ja Denikini vägede jäänused. Läänest aga koondas Poola liitlaste käsul jõude uueks Nõukogude Venemaa ründamiseks.

59. Sõda poola panidega. Wrangeli purustamine.

Sõda valge Poolaga. Saabus aasta 1920. Antant jätkas võitlust Nõukogude Vabariigiga. Nüüd ässitas ta Nõukogude vastu Poola.

Iseseisva riigina oli Poola jalule seatud alles 1918. aasta lõpul. Suur proletaarne revolutsioon jättis poola rahvale õiguse lahku lüüa Venemaast. Poola panid, kes olid võimul Poolas, ei hinnanud seda. Juba 1919. aastal anastasid nad Valge-Vene pealinna Minski ja osa Ukrainast.

Mitmel korral pani Rahvakomissaride Nõukogu poola-kaile ette loobuda anastustest ja vägivallast Valge-Vene ning Ukraina rahuliku elanikkonna vastu ja sõlmida rahu, kuid panid ei tahtnud sellest kuulda. Poola panid unistasid Ukraina anastamisest Musta mereni. Antant varustas poolakaid suurtükkide, kuulipildujate ja püssidega. Prantsusmaa andis neile kuni 135 lennukit ja oma parimaid sõjaspetsialiste. **Kevadel 1920** asusid poolakad sõjaretkele Nõukogude Venemaa vastu ja vallutasid Kiievi. Läinud üle Dnepri, valmistas Poola armee ka Vasakkalda Ukraina anastamiseks. Poolakad lootsid ühineda Krimmi varju pugenud Denikini armee jäänustega, keda juhtis parun Wrangel — ka Antandi käsilane.

Kiiresti koondati Punaarmee mitmelt rindelt, et anda löök poola anastajaile. Budjonnõi ratsarmee paisati Kaukaasia rindelt Poola rindele. Uljad ratsaväelased tegid tuhandekilomeetrilise kiirmarsi, maha ronimata sadulast. Budjonnõi ratsavägi läks poola-kaile seljataha ja andis neile löögi Kiievi all.

Mihhail Vassiljevitš Frunze
(1885—1925).

Poolakad hakkasid põgenema. Punaväed surusid neile lakkamatult peale. Punaarmee vabastas varsti Valge-Vene ja lähenes Poola pealinnale — Varssavile. Kuid Varssavit Punaarmee ära ei võtnud. Sealt tuli taganeda.

Nõukogude vägede taandumisest hoolimata olid poolakad sõjas kaotanud nii palju jõude, et nad ei suutnud enam peale tungida ja tegid Nõukogude Venemaale ettepaneku sõlmida rahu. Nõukogude valitsus nõustus rahuga ja s ü g i -

se l 1920 lõpetati sõda. Valge-Vene ja Ukraina said tagasi oma maad, mis varem olid anastatud poola panide poolt. Kuid osa ukrainlasi ja valgevenelasi, kes elutsesid Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valge-Venes, jäid Poola ikke alla.

Wrangeli purustamine. Jäi veel üks suur Nõukogude riigi vaenlane — parun Wrangel. Antandi abiga ehitas Wrangel Krimmi maakitsusel Perekopi juurde tugevad kindlustused. Partei ja valitsus tegid M. V. Frunzele ülesandeks purustada Wrangel. Koos Vorošiloviga valmistas Frunze seltsimees Stalini näpunäidete järgi pealetungi hoolikalt ette.

Algasid visad lahingud. Ukrainas lüüa saanud Wrangel istus oma kindlustuste varjus Krimmis. Proletaarse revolutsiooni kolmandal aastapäeval algas M. V. Frunze käsul ööl vastu 8. novembrit tormijooks Wrangeli Perekopi kindlustustele. Punavägede pealetung toimus täiesti lagedal maastikul. Valgekaartlased tulistasid punaarmeele võimsaist suurtükkidest ja lasksid neile sadada kuulivihma kuulipildujaist. Hoolimata sellest ründasid kangelased-punaarmeelased valgete betoonkindlustusi. Marutule all tungisid punaarmeelased vaenlase kaevikuisse ja rabasid ta jalust. Lahing Perekopi all lõppes punavägede võiduga. Valgekaartlased põgenesid paanikas. Wrangel oma väe jäänus-tega asus laevadele ja laskis jalga Musta mere kaudu oma kaitsjate — Antandi juurde.

Ei poolakad ega Wrangel aidanud Antandil purustada nõukogude võimu meie maal. Antandi kolmas ja viimne sõjaretk lõppes samuti krahhiga nagu kaks esimestki.

Nõukogude võimu kehtimapanek Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias.

Kesk-Aasia elanikkond kannatas kodusõja-aastail hirmsat häda. Välismaised anastajad, kulakud-baid ja mullad organiseerisid bandiitlikke basmatšide jõuke. Basmatšid ri-

susid elanikke ja põletasid kišlakke ja auule. Lenin ja Stalin saatsid Kesk-Aasia töötajatele appi suurel arvul punaväeosi M. V. Frunze ja V. V. Kuibõševi juhtimisel. Liivakõrbedes ja kaljumägedes hävitas Punaarmee basmatšide jõugud, vabastades Kesk-Aasia rahvad rõhujate võimust.

1920. aastal tõusid töötavad usbekid Hiivas khaani võimu vastu üles. Nad saavutasid võidu khaani vägede üle ja panid kehtima rahvavõimu. Hiiva järel puhkes ülestõus ka Buhhaaras. Töötajad, kelle juurde jõudis õigeks ajaks Punaarmee, kukutasid emiiri võimu ja kehtestasid rahvavõimu. Samal ajal vabanesid välismaistest anastajatest ka turkmeenid.

1920. aasta kevadel algasid T a g a - K a u k a a s i a s, kus valitsesid Antandi toetusel kodanlikud natsionalistid, tööliste ja talupoegade ülestõusud. Neile tulid appi Punaarmee osad eesotsas sm. Ordžonikidze, Kirovi ja Mikojaniga. Kodanluse võim kukutati ja Taga-Kaukaasia — Aserbaidžani, Armeenia ja Gruusia — rahvad astusid Nõukogudemaa rahvaste sõbralikku perre.

Nüüd olid tööliste ja talupoegade peavaenlased puruks lõõdud ja Nõukogudemaaalt välja aetud. Nõukogude võim saavutas võidu välismaa ja vene kapitalistide üle seepärast, et töötajate eesotsas sammus kommunistlik partei. Partei liitis tööliised ja talupojad kokku võitluseks vaenlastega ja oskas kõik vahendid riigis vaenlaste purustamiseks ära kasutada.

Suurt abi Nõukogude Vabariigile interventide purustamisel andsid Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa tööliised. Nad takistasid raudteel ja merel relvastuse ja varustuse vedu, mis saadeti võitluseks nõukogudega. Nad nõudsid võitluse lõpetamist Nõukogude Vabariigiga ja pidasid võitlust loosungi all: „Käed ära Nõukogude-Venemaa küljest!“.

Võitnud intervendid, võisid Nõukogude Liidu töötajad siirduda rahulikule tööle majanduse alal, asuda sotsialismi ülesehitamisele, terveks ravida Maaailmasõja ja kodusõja poolt tekitatud raskeid haavu.

XIV. ULEMINEK RAHULIKULE TÖÖLE MAA MAJANDUSE TAASTAMISEKS.

60. Rahvamajanduse taastamine. NSV Liidu loomine.

Lenini plaan laosest väljapääsuks. Maailmasõda ja Antandi ning kontrrevolutsionääride poolt pealesunnitud kodusõda viisid maa äärmise laostumiseni. Paljud vabrikud ja tehased seisid: polnud kütust ega toorainet. Raudteedel vedelesid lõhutud vedurid, rikutud vagunid. Sillad ja raudteeliinid olid mitmes kohas valgete poolt õhku lastud ja need tuli uuesti ehitada. Tööstus tootis 5 korda vähem kaupu kui enne sõda.

Talupoegade põlde hariti halvasti. Palju loomi võeti ära juba tsaari sõja ajal. Palju tapeti neid ka kodusõja ajal. Põllumajandus andis kaks korda vähem saadusi kui 1914. aastal. Maal valitses nälg.

Erakaubandus oli kodusõja ajal keelatud. Talupojad, harjunud kaubandusega, avaldasid tol ajal selle keelu puhul rahulolematust. Kodanlus ja kulakud, kasutades seda rahulolematust, kihutasid mitmel pool talupoegi ülestõusudele nõukogude võimu vastu.

Partei ja nõukogude valitsus otsustasid läbi viia rea abinõusid maa majanduse tõstmiseks.

Vladimir Iljitš esitas 1921. aastal järgmise plaani. Kodusõja ajal andsid talupojad kõik vilja ülejäägid tööstuse, töö-

liste ja Punaarmee tarviduseks. Töölistel ja talupoegadel oli sõjaline liit mõisnike ja vabrikantide vastu. Nüüd on neile vajalik liit majanduse taastamiseks, et üles ehitada sotsialismi. Ärgu andku talupojad riigile kõiki oma ülejääke, vaid maksu täpselt kindlaks määratud naturaalmaksu. Neile jäänud produktidega võivad nad toimida, kuidas tahavad. Selleks otstarbeks on paratamatult tarvilik lubada erakaubandust. Eratöösturitele ja -kaupmeestele tuleb lubada avada väikesi ettevõtteid ja kaubelda. Las eratöösturid ja -kaupmehed toodavad ajutiselt kaupu ja kauplevad nendega. Meie aga tugevneme kiiresti ja tõrjume erakapitali välja. Ning kui tuleb aeg, siis me hävitame hoopis kapitalistide ja kulakute jäänused meie maal, ütles Lenin. Lenini plaan võeti vastu. Seda nimetati uueks majanduspoliitikaks (nep).

Et kiirendada majanduse taastamist, korraldas kommunistlik partei laupäevakuid nagu kodusõja aastailgi. Neist võtsid osa kõik töötajad. Nad töötasid tasuta oma kodumaa kasuks.

Lenini plaan osutus õigeks. Kolme-nelja aasta pärast sai maa majandus kindlale jalale: vabrikud ja tehased hakkasid töötama, paranes olukord ka raudteedel. Ka põllumajandus tõusis paremale järjele. Talupojad tõid turgudele vilja, liha ja mune. Nad hakkasid külvama suhkrupeete, lina ja suurendasid puuvillakülvi. Maal hakkasid töötama suhkruvabrikud ja kudumisvabrikud.

Töölised ja talupojad võisid nüüd osta leiba, suhkrut, riiet ja palju muid kaupu. Avati hulk riiklikke ja kooperatiivkauplusi. Need ettevõtted hakkasid erakaupmehi välja tõrjuma.

Vladimir Iljitš Lenin — see mägikotkas, nagu teda nimetas Stalin, nägi kaugele. Ta ütles, et töölised ja talupojad võivad kergesti võitu saada laosest ja hakata elama õnne-

likku elu. Neil peab oma maa majanduses olema tehaseid, kus toodetakse masinaid, ja need masinad peavad töötama elektri abil. Lenin rõhutas korduvalt, et on vaja katta kogu maa elektrijaamade võrguga. Töötati välja maa elektrifitseerimise plaan. Lenini ettepanekul alustati Volhovi jõel Leningradi lähedal esimese suure hüdro-elektrijaama ehitamist. 1926. aastal, juba pärast V. I. Lenini surma, lõpetati selle jaama ehitus ja see hakkas andma elektrienergiat Leningradi vabrikutele ning tehastele. See aitas taastada maale nii tähtsat Leningradi tööstust.

Elektrijaamu ehitati ka maa teistes rajoonides: Uuralis, Ukrainas, Taga-Kaukaasias.

Lõpp jaapani interventidele. Sel ajal, kui kogu Nõukogudemaa taastas majandust, hoidsid jaapanlased meie rikkast maa-ala — Kaug-Ida — 1918. aastast peale endi käes. Kuid 1922. aastal Punaarmee koos Siberi partisanidega lõpetas sõja ka siin ja vabastas kogu Kaug-Ida jaapani röövlitest ja valgekaartlastest. Punased võitlejad saavutasid kuulsaid võite lahinguis valgete ja jaapanlastega Spasski ja Volotšajevka all. Volotšajevka küla alla ehtasid valgekaartlased tugevad traattõkked. Talvel käre külmaga, puudulikult riides ja peaaegu jalanõudeta, tungisid punased võitlejad traattõketeni, rebisid traati kätega ning raiusid seda mõõkadega. Kindlustused võeti. Valged ja jaapanlased põgenesid.

Oktoobris 1922 vabastas Punaarmee ka Vladivostoki.

Jaapani ike Kaug-Idas oli kõrvaldatud.

Kuid veel kaua mäletavad Siberi ja Kaug-Ida töötajad vägivalda ja rüüstamisi, mida saatis korda Jaapani armee. Kunagi ei unusta töölised ja talupojad, kuidas jaapanlased põletasid vedurite tulepesades elusalt punaseid partisane. Nii hukkus Kaug-Ida vabastamise eest kangelane Sergei L a z o.

Sergei Lazo — kodusõja kangelane Kaug-Idas. 1920. a. põletati sm. Lazo jaapani interventide poolt elusalt veduri tulepesas.

NSV Liidu loomine. Nüüd oli kogu maa puhastatud valgetest vägedest ja interventidest. Oli tarvis kindlustada maad ka kodanlike riikide edaspidiste relvastatud kallaletungide vastu. Oli tarvis tõsta majandust riigis paremale järjele ja üles ehitada sotsialismi. Oli tarvis abi anda kõigile Nõukogudemaa rahvaile rahvusliku kultuuri paremale järjele tõstmises. Kõigeks selleks oli vaja luua ühendatud liitriik. Selle eesmärgiga sõitsid 1922. aastal Lenini ja Stalini ettepanekul liiduvabariikide saadikud Moskvasse kokku I üleliidulisele nõukogude kongressile ja moodustasid seal rahvaste vabatahtliku riikliku ühenduse,

liitriigi, nimetusega Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit (NSVL).

Algul ühinesid NSV Liiduks mõned nõukogude vabariigid: Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik (VNFSV), pealinnaga Moskva; Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (UNSV), mille pealinn algul oli Harkov, hiljem — Kiiev; Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (V.-VNSV), pealinnaga Minsk; Taga-Kaukaasia nõukogude sotsialistlikud vabariigid Aserbaidžan, Gruusia ja Armeenias moodustasid ühise Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi, pealinnaga Tbilisi. Veidi hiljem organiseerusid Kesk-Aasias kolm iseseisvat nõukogude vabariiki: Usbeki, pealinnaga Taškent; Turkmeeni, pealinnaga Ašhabad; Tadžiki, pealinnaga Stalinabad. Kõik need riigid astusid samuti NSV Liitu.

NSV Liidu rahvad hakkasid elama sõbraliku perena. Hulk tsarismi ajal väljasurevaid, tagakiusatud, kirjaoskamatu rahvusi elustus ja hakkas üles ehitama sotsialismi rahvaste vennalikus liidus. Rahvusliku kultuuri arenemine edenes kõigis vabariikides kiirel sammul. Avati hulk koole, ülikoole, raamatukogusid, ehitati teatreid, hakati ohtrasti trükkima rahvuskeelseid raamatuid. NSV Liidu rahvad, kellel varem puudus kiri, said oma tähestiku. Rahvaste kultuur puhkes õitsele.

61. Lenin on surnud, kuid ta töö elab.

Lenini surm. 21. jaanuaril 1924 suri Gorkis Moskva ligidal 54. eluaastal suur Lenin peale pikka ja rasket haigust. Kogu maailma töötajad kaotasid oma juhi, kes valmistas ette ja teostas proletaarse revolutsiooni ning päästis ta rasketel

V. I. Lenin ja J. V. Stalin Gorkis Lenini haiguse ajal.

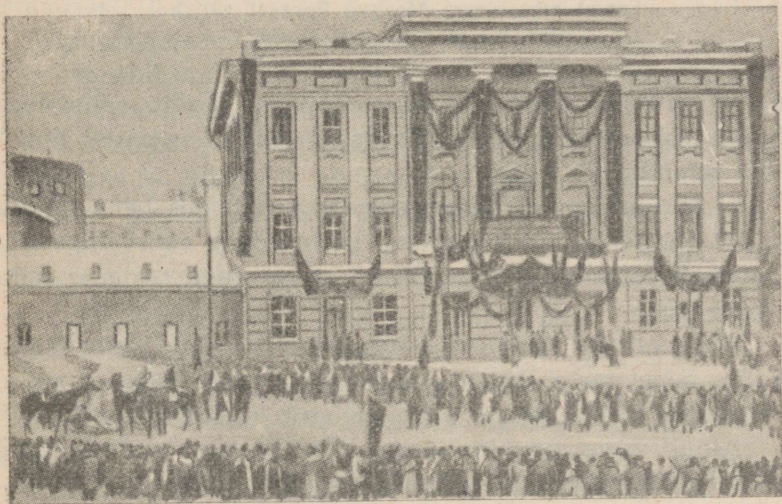
aastatel loendamatutest vaenlastest. Suri inimene, kes on teinud inimkonna heaks rohkem kui keegi teine.

Sügavaim lein haaras miljoneid töötajaid. Käredas jaanuaripakases käisid Moskva töötajad pikas reas hüvasti jätmas oma geniaalse juhi põrmuga. Nad olid sügavasti kurvad, kuid kindlalt otsustanud — minna teed mööda, mida näitas Lenin.

Leinamarsi helide saatel mattis rahvas Lenini Kremli müüri juurde. Seal ta puhkab ka praegu nagu elavana marmorist mausoleumis, klaaskirstus, Punalipu orden rinnal.

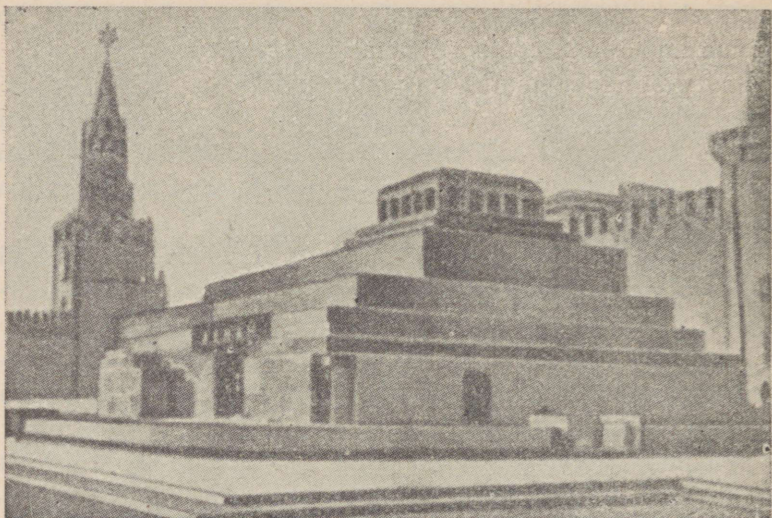
Ja töötajad igalt poolt meie maalt sõites Moskvasse lähuvad mausoleumi, et jätta meelde juhi kuju, kes viis rahva vabasse ja õnnelikku ellu.

Seltsimees Stalini töotusvanne. 26. jaanuaril, kui igalt poolt NSV Liidust kogunesid saadikud II üleliiduli-

Moskva töötajad lähuvad hüvasti jätma V. I. Lenini põrmuga Ametiühingute Maja sammassaali.

Lenini mausoleum Moskva Punasel väljakul.

sele nõukogude kongressile, andis seltsimees Stalin bolševistliku partei ülesandel rahva ees partei nimel töötusvande. Ta ütles:

„Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile kanda kõrgel ja hoida puhtana parteiliikme suurt nimetust. Töotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame selle sinu käsu!”

„Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile hoida meie partei ühtsust nagu silmatera. Töotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu!”

„Ainult meie maal õnnestus rõhutud ning mahasurutud töörahva hulkadel heita enda turjalt mõisnike ja kapitalistide valitsus ja panna selle asemele tööliste ja talupoegade valitsus”...

„Seda hiiglavõitlust juhtisid seltsimees Lenin ja tema partei“ ...

„Lenini nimi on saanud kõige armastatumaks nimeks töörahvale ning ekspluateeritavale massidele.“

„Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile hoida ja kindlustada proletariaadi diktatuuri. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et me pühendame kogu oma jõu selleks, et auga täita ka seda sinu käsku!“ ...

„Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile kindlustada kogu jõuga tööliste ja talupoegade liitu. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu!“ ...

„Venelased ja ukrainlased, baškiirid ja valgevenelased, grusiinlased ja aserbaidžanlased, armeenlased ja dages-tanlased, tatarlased ja kirgiisid, usbekid ja turkmeenid — kõik nad on ühtviisi huvitatud proletariaadi diktatuuri kindlustamisest“ ...

„Seltsimees Lenin kõneles meile väsimatult meie maa rahvaste vabatahtliku liidu tarvilikkusest, nende vennaliku koostöö tarvilikkusest Vabariikide Liidu raamides.“

„Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile kindlustada ja laiendada Vabariikide Liitu. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu!“ ...

„Lenin kinnitas meile korduvalt, et Punaarmee tugevdamine ja tema seisukorra parandamine on meie partei tähtsamaid ülesandeid“ ...

Töötagem siis, seltsimehed, et me pühendame kogu oma jõu selleks, et kindlustada oma Punaarmeed, oma Punalae-vastikku.“

Jossif Vissarjonovitš Stalin.

XV. STALINLIKUD VIISAASTAKUD JA SUUR ISAMAASÕDA.

62. Sotsialistlik tööstus ja kollektiivmajandid põllumajanduses (kolhoosid).

Sotsialistliku tööstuse ülesehitamine. Käimapandud vanad vabrikud ja tehased olid väga mahajäänud ja neil olid vananenud masinad. Neid polnud palju ja nad tootsid väga vähe maale vajalikke kaupu. Sulatati vähe malmi. Ammutati vähe naftat, sütt. Paljusid kaupu ei toodetud meil üldse. Neid tuli välismaalt sisse vedada.

1925. aastal näitas seltsimees Stalin partei XIV kongressil partei ülesandel, et meil on tarvis muuta meie põllumajanduslik maa kõige lühema ajaga tööstuslikuks maaks. Selleks on tarvis ehitada palju uusi vabrikuid, tehaseid ja elektrijaamu, ümber ehitada kõik vanad tehased teaduse ja tehnika viimase sõna järgi. Meil on tarvis ehitada traktoreid, kombaine, autosid, uusi tööpinke tehaste jaoks, lennukeid. Meil on vaja luua hulk hästi väljaõpetatud töölisi ja spetsialiste. Meil on vaja järele jõuda kõige eesrindlikumaile kapitalistlikele maadele ja neist ette minna „või meid pigistatakse puruks“. Seda nimetataksegi industrialiseerimiseks.

Kuid selle sotsialismi ülesehitamise plaani vastu meie maal astusid välja sel ajal partei ridades olevad reeturid — Trotski, Zinovjev ja Kamenev. Nad püüdsid sotsialistliku tööstuse ülesehitamist kõigi abinõudega nurja ajada. Nad

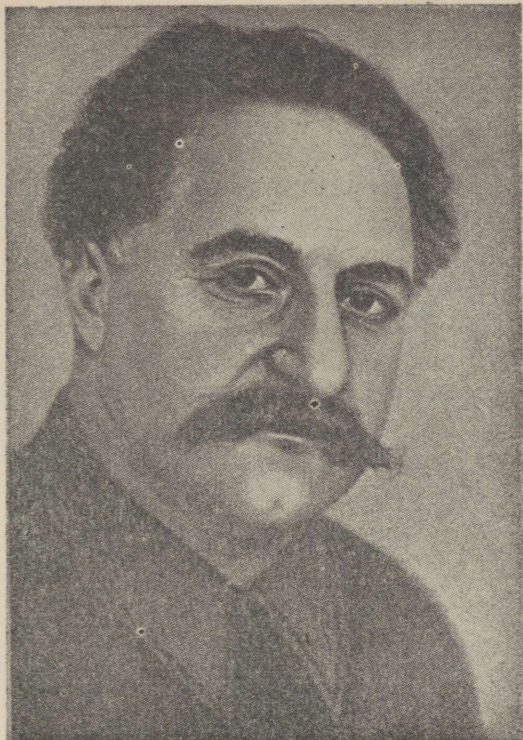

Vjatsšeslav Mihhailovitš Molotov.

väitsid, et NSV Liidus on võimatu üles ehitada sotsialistlikku ühiskonda, et töölised ja talupojad ei või läbi saada kapitalistideta ja kulakuteta.

Nende võitlust parteiga kasutas välismaa kodanlus laimuks Nõukogude Liidu kohta ja võitluseks temaga. Ta ostis ära osa vanu spetsialiste ja menševike ning sotsialistide-revolutsionääride jäänuseid, kellest moodustas kontrrevolutsioonilised kahjurite rühmad NSV Liidu tööstuse kasvu

Grigori Konstantinovič Ordžonikidze (1886—1937).

nurjaajamiseks. Kahjurid rikkusid masinaid, korraldasid sissevarisemisi kaevandustes, kus toodetakse sütt ja maaki. Nad purustasid lõhkeainetega ja põletasid maha tehaseid, vabrikuid ja elektrijaamu. Kahjurid püüti kinni ja neid karistati karmilt. Trotskistid jätkasid siiski võitlust partei ja rahvaga. Partei heitis trotskistid oma ridadest välja. Rahvas ajas Trotski Nõukogude Liidust minema ja ta siirdus avalikult kodanluse teenistusse.

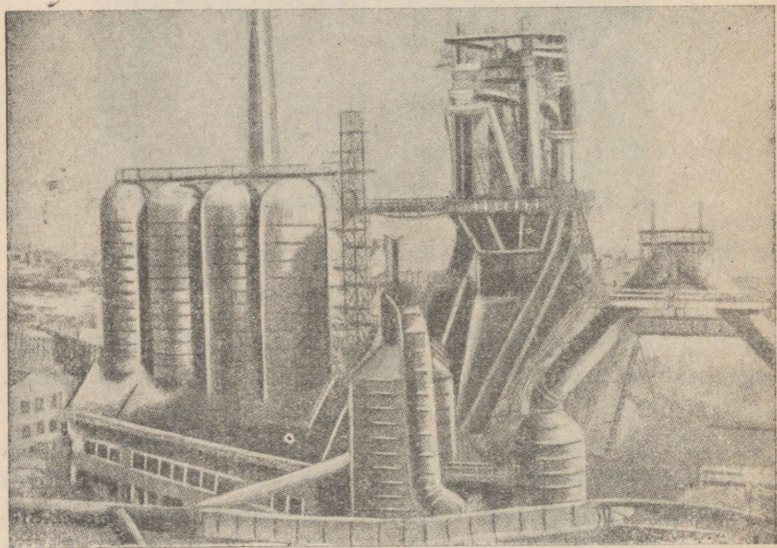

Seltsimees Stalini poolt maale seatud ülesannete teostamiseks töötati **1928.** aastal välja suurte tööde plaan — sotsialistliku ülesehitustöö esimene viie aasta plaan.

Liidu töotajad asusid vaimustusega suurele ülesehitamisele, näidates töösangarluse eeskujusid. Nõukogudemaal sai töö au ja kuulsuse, vapruse ja sangarluse asjaks. Päevad ja ööd läbi käis ehituspaikadel pinev töö.

Vabrikuis, tehaseis ja raudteil arenes hoogsalt sotsialistlik võistlus. Ehitustöölised näitasid ühelgi teisel maailma maal seninägemata saavutusi telliskivide müürimisel, metsa raiumisel ehituste tarvis, vabrikuhoonete ehitamisel.

1930. aastal hakati ehitama Tomi jõe kaldal Kuznetski linna lähedal, seal, kus kunagi olid Siberi tatari khaanide

Kuznetski metallurgiatehase kõrgahjud.

Mihhail Ivanovitš Kalinin (1875—1946).

valdused, hiiglaslikku, Stalini-nimelist metallurgiatehast, mis valmis esimese viisaastaku lõpuks.

Seal, kus olid Dnepri kärestikud, kus kunagi oli Zaporožje Setš, ehitati võimas Lenini-nimeline elektriijaam „Dneprogess“. Dneprogessi elektrienergia abil puhkesid õitsele paljud Ukraina rajoonid. Kärestikuline Dnepri jõgi muutus üleni laevatavaks, hulk tehaseid jõujaama ümber hakkas saama sellelt energiat ja tootma maale tarvilikke kaupu.

Läbi veetute steppide ja liivakõrbede ehitati 1930. aastal Turkestani—Siberi raudtee. See ühendas rikka ja viljakandva Siberi õitsva Kesk-Aasiaga.

Eriti palju tehaseid ehitati esimesel viisaastakul rahvusvabariikides. Kesk-Aasia, Taga-Kaukaasia, Ukraina ja Valge-Vene ehisid endale kümneid uusi tehaseid.

Kõik see võimaldas üles ehitada sotsialistlikku tööstust — see tähendab tööstust ilma kapitalistideta.

Kolhooside ülesehitamine. Talumajanduse jaoks olid valmis terashobused — traktorid. Esimesel viisaastakul ehitati võimas Dzeržinski-nimeline traktoritehas Stalingradis, kombinitehased Saratovis ja Zaporozjes.

Kõike seda oli vaja selleks, et juhtida talumajandust teaduse ja tehnika viimase sõna järgi.

See võimaldas ühendada talupoegade väikesi üksikmajandeid kolhoosidesse. See oli raske ülesanne. Talupoeg pidas esialgu oma väikemajandist veel tugevasti kinni.

Partei suutis näidata talupoegadele mitte ainult sõnadega, vaid ka teoga kolhoosliku suurmajapidamise tohutut kasulikkust ja paremust võrreldes väikemajapidamisega. Küladesse saadeti nõukogude valitsuse poolt palju traktoreid, kombine ja teisi masinaid. 1929. aastal astusid kesktalu-pojad massiliselt kehvikute järel kolhoosidesse. Kulak, nähes, et kolhoosidega saabub temale lõpp, hakkas meeletult kolhooside organiseerimisele vastu töötama. Kulakud tapsid eesrindlikke kolhoosnikuid, rikkusid kolhooside masinaid, põletasid kolhooside vilja. Kulakute võitlust kolhoosidega toetas vilets kildkond rahvareetjaid eesotsas Buhharini ja Rõkoviga. Ka nemad, nagu trotskistidki, olid viie aasta plaani vastu.

Kuid bolševike partei hävitas need reetjad ja aitas talurahval murda kulakute vastupanu ja hävitada kulakud.

Kombain kolhoosi põldudei vilja koristamas.

Kolhoosid kasvasid, tugevnesid ja hakkasid kiiresti samuma õnneliku jõuka elu poole. Kolhoosides hakkasid talupojad rohkem vilja külvama. Vilja koguti nüüd rohkem. Külades suurenes koolide, raamatukogude, klubide arv. 1932. aastal oli juba üle poole taludest kolhoosidesse ühendatud.

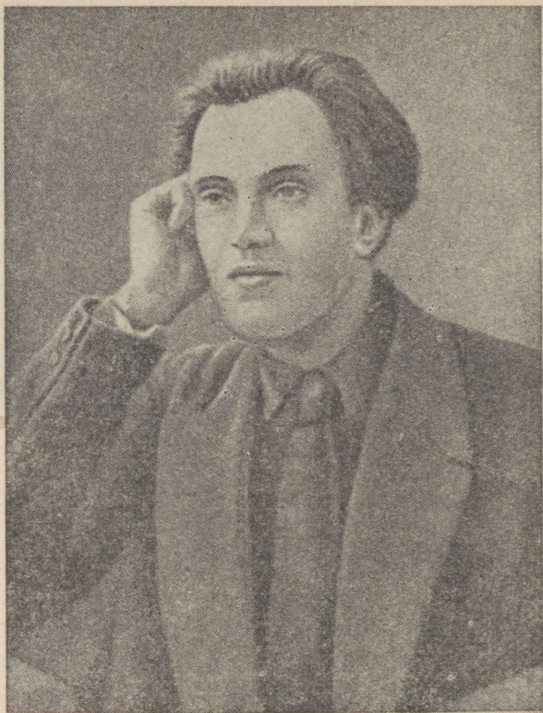
Nõukogude Liidus tekkis sotsialistlik põllumajandus, s. o. põllumajandus ilma mõisnike ja kulakuteta.

1932. aastaks täideti sotsialistliku ülesehitustöö viie aasta plaan nelja aastaga. Töölised ja talupojad võisid pühitseda võitu. Teostanud esimese viisaastaku, kindlustas NSV Liit sotsialismi võidu.

Nüüd valmistati NSV Liidus masinaid, toodeti metalli, ehitati traktoreid, lennukeid, suurenes söe- ja nafta ammutamine. NSV Liit muutus tööstusmaaks.

Nüüd toodeti kolm korda rohkemprodukte kui tsaari-Venemaal. 1933. aastaks jõudis NSV Liit järele tervele

Valerian Vladimirovitš Kuibõšev (1888—1935).

reale Euroopa riikidele ja läks neist ette. Tal oli teine koht maailmas nafta, teine koht terase, kolmas koht malmi ja neljas koht söe tootmise alal.

Kuid vaenlased nii NSV Liidus kui ka välismaal takistasid vabrikute ehitamist meie maal. 1929. aastal sundisid väliskapitalistid Hiinat NSV Liidu vastu sõda alustama. Hiina kindralite ja valgekaartlaste väed tungisid meie Kaug-Ida piiride kallale. Kuid Punaarmee oli Kaug-Idas suur ja

tugev, ta purustas vaenlase kiiresti. Oli kahjureid ka sismaal. 1930. aastal paljastati suur kahjurite rühm vanadest inseneridest, menševikest ja sotsialistidest-revolutsionääridest. Nad tahtsid, et meie maale pöörduksid tagasi kapitalistid. Nad valmistasid ette uut sõda NSV Liidu vastu. Kahjurid püüti kinni ja neid karistati karmilt nõukogude võimu poolt. Töölised ja talupojad hakkasid pärast seda veel enam kõvendama ja relvastama oma Punaarmee ja aitama tšekiste paljastada nõukogude rahva vaenlasi.

Nii viidi lõpule töös ja lahinguis bolševike partei poolt kavastatud suurte tööde esimese viie aasta plaani täitmine.

63. NSV Liit — sotsialismimaa.

Kultuurilised saavutused ja sotsialismimaa inimesed. Esimese viisaastaku ajal muutus meie maa ilme tugevasti. Teisel viisaastakul (aastail 1933—1937) toimus kogu meie elu veel põhjalikum ümberehitamine. Ühel kuendikul maakerast, põhjanabast kuni Turkmeenias kuumade steppideni, Balti merest kuni Vaikse ookeanini, oli loodud uus, sotsialistlik kord, oli loodud uus elu ilma ekspluateerimise ja rõhumiseta, kapitalistide ja mõisniketa, kaupmeesteta ja kulakuteta.

Maa hakkas uuel viisil tööle. Nõukogudemaa inimesed avastasid rikkusi, mis peitusid maapõues. Sõe, nafta, kulla, plaatina, rauamaagi ja värviliste metallide tootmine saavutas enneolematu ulatuse. NSV Liidu rikastest metsadest hakati valmistama määratu suurel hulgal mitmesuguseid puiduliike. Meie ookeanides, meredes, järvedes ja jõgedes suurendasid inimesed mereloomade ja väärtuslikemate kala-sortide saaki ennenägemata ulatuseni. Teisel viisaastakul sotsialistlikud põllud varustasid maad vajaliku hulga vil-

jaga, puuvillaga, linaga ja suhkrupeetidega. Sotsialistlikel põldudel ja aedades kasvatatakse üha rohkem teed, mandariine, sidruneid, apelsine, õunu, pirne ja viinamarju.

Kümned hiigeltehased, ehitatud nõukogude inseneride poolt teaduse ja tehnika viimase sõna järgi ja varustatud nõukogude masinatega, laiendasid iga aastaga oma tootmist, täiustades toodangut. Ehitati sadu uusi tehaseid selistes tööstusharudes, mida varem pole kunagi olnud. Meie autod, traktorid, kombainid, lennukid, vabrikute ja tehaste tööpingid ei jää milleski välismaa omadest maha.

Ainult kapitalistide ekspluateerimisest vabanenud NSV Liidu töölised ja talupojad suutsid luua lühikese ajaga sellise võimsa tööstuse ja sellise tugeva põllumajanduse.

Aleksei Stahhanov —
kuulus Donbassi söekaevur.

Hoolitsus inimese eest — lühim tööpäev maailmas, kõrge palk, puhkekodud, sanatooriumid, töökaitse ettevõtteis, head elamud, tehniliste ja teiste teadmiste õpetamine — löid ennenägematu tööviljakuse tõusu. Töö lakkas olemast ike.

Uued, erilised inimesed tekkisid Nõukogude Liidus.

Donetsi basseini söekae-
vanduste kaevur Alek-
sei Stahhanov raius
ühes vahetuses välja 102
tonni sütt, ületades seega
normi enam kui 14-kord-
selt.

Gorki linnas autotehase sepp Bussõgin valmistas ühes vahetuses 1050 vāntvõlli normis ettenāhtud 675 asemel.

Naiskangrud Vinogradovad hakkasid tōõtama 10 asemel 144 teljel. Neile eesrindlikele inimestele, keda nimetati stahhaanovlasteks, järgnesid sajad ja tuhanded teised. Stahhaanovlik liikumine haaras kogu maa, minnes tehastest üle põllumajandusse. Kolhoosnikud hakkasid koguma enneolematuid saake. Maria Demtšenko kogus ühelt hektaarilt 500 tsentnerit suhkrupeete. Naistraktoristid Paša Angelina brigaadist künnavad suve jooksul iga üksiku traktoriga üle tuhande hektaari.

Meie maa vajas hästikorraldatud transporti. Ka see ülesanne lahendati edukalt.

Kaevati kanaleid — Valge mere—Balti mere kanal, mis ühendab Balti merd Valge merega, ja Moskva—Volga kanal.

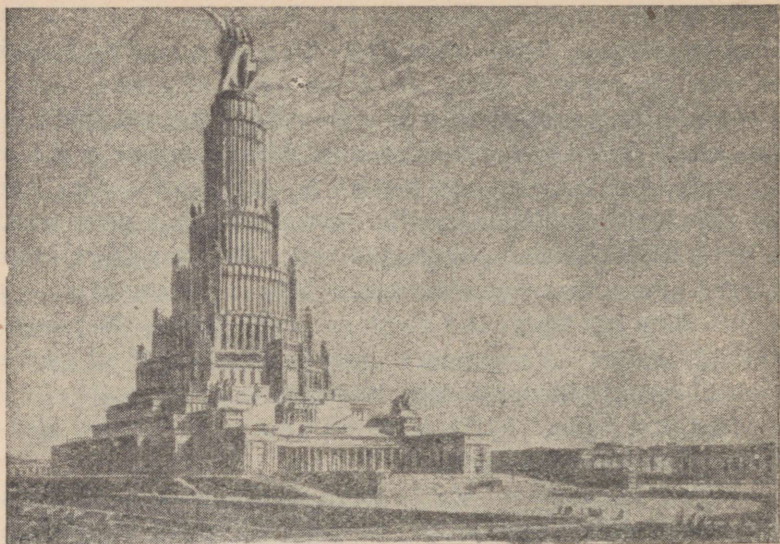
NSV Liidu pealinnas Moskvast ehitati haruldaselt kaunis, maailma parim allmaaraudtee (metroo).

Nõukogude lennukid rajasid teed Arktika seni tundmatuis jääkõrbedes, vallutasid põhjanaba, kuhu inimesed ehitasid raadiojaama. Nõukogude lendurid avastasid inimestele seni tundmatu tee üle põhjanaba NSV Liidust Ameerikasse. Kogu maa tunneb nõukogude nabamaadeuurijate ja lendurite — Nõukogude Liidu kangelaste — Schmidti, Tškalovi, Baidukovi, Beljakovi, Gromovi, Jumašovi, Danilini, Vodopjanovi, Molokovi, Slepnjovi ja teiste nimesid.

NSV Liidus kasvasid muinasjutuliselt ruttu uued linnad — Stalinsk Lääne-Siberis, Magnitogorsk Uuralis, Komсомolsk Kaug-Idas ja teised. Vanu linnu ehitati ümber ja nad muutusid tundmatuseeni.

Eriti kasvasid ja muutusid kauneiks nõukogude vabariikide pealinnad ja suured tööstuskeskused. Vana Moskva

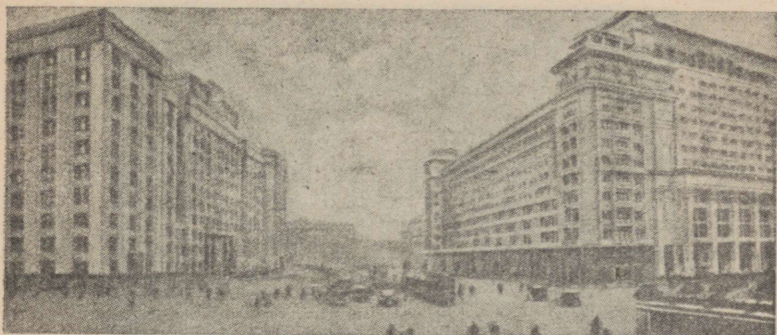
Nõukogude palee projekt.

oma kõverate tänavatega muutus Nõukogude Liidu hiilgavaks pealinnaks. Moskvast ehitati sadu ilusaid hooneid.

Lähemal aastail ehitatakse meie pealinna 16-, 26- ja 32-kordseid maju. Nõukogude Palee V. I. Lenini raidkujuga tipus saab üheks kõige suurepärasemaks hooneks maailmas.

Kapitalistlik kord oli rahva talentide hauaks. Ainult üksikutel õnnestus siis tungida loomingu ja teaduse juurde. Selline oli I. V. Mitšurin — meie maa suur aiandusteadlane. Ta aretas hulga uusi puuviljasorte. Need ei karda külma. Mitšurini õunapuud õitsevad ja painduvad vilja raskuse all külmas Siberis ja äärmises Põhjas. Tema teaduslikke avastusi hindas alles nõukogude võim.

Teine talent — vene lennuasjanduse vanaisa K. E. Tsiolkovski — koostas lennuki projekti 13 aastat enne seda,

Uus Moskva.

kui esimene lennuk õhku tõusis. Ta leiutas metallist dirižabli mitu aastat varem kui Saksamaal leiutati esimene dirižabel. Kuid neid leiutisi ei hinnatud tsaari-Venemaal. Alles Nõukogudemaal leidsid Tsiolkovski tööd rakendamist.

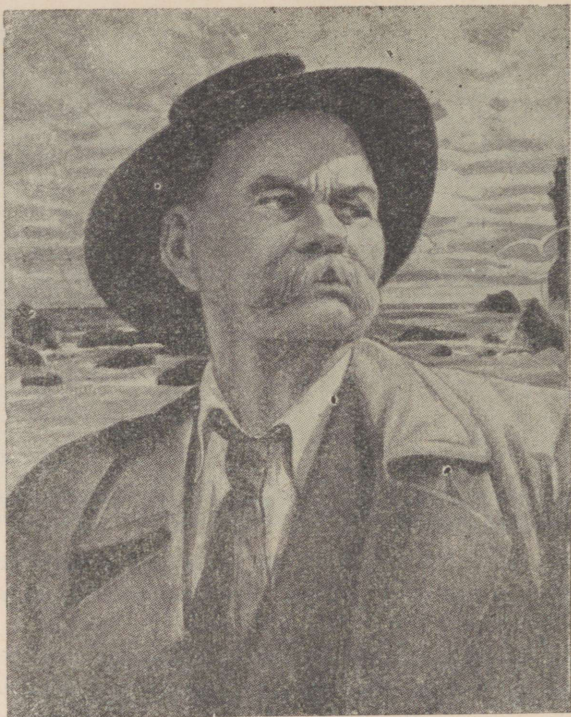
Alles nõukogude võimu ajal sai akadeemik I. P. Pavlov võimaluse oma teaduslike tööde laiaulatuslikuks arendamiseks. Ümbritsetud nõukogude rahva hoolitsusest, toetatud nõukogude võimu poolt, tegi I. P. Pavlov palju uusi avastusi inimese keha elutegevuse kohta.

Meie maa kasvatas tuhandeid uusi õpetlasi tööliste ja talupoegade hulgast oma rohkearvulistes koolides ja ülikoolides.

Nõukogude helikunstnikud ja näitlejad on esmaklassilised meistrid kunsti alal. Rahvusvahelistel võistlustel võitsid esimesi auhindu nõukogude pianistid ja viiuldajad.

Iga koolilaps võib saada selleks, kelleks ta tahab. Kõik Nõukogude Liidu rahvad said võimaluse õppida oma emakeeles.

Maksim Gorki (1868—1936).

Uheski teises riigis maailmas ei ilmu nii palju raamatuid, ei anta välja nii palju ajalehti kui NSV Liidus. Kuskil pole nii palju raamatukogusid kui meil.

Rahvalooming leidis NSV Liidus kõige laiemat arendamist. Puhkesid õitsele rahva talendid teatris, kirjanduses, kinos.

Neid talente arendas ja kasvatas partei juhtimisel suur proletaarne kirjanik Maksim Gorki, Lenini ja Stalini isiklik sõber. Innustatud sotsialismi ülesehitustööst meie

Kliment Jefremovitš Vorosilov.

maal, kirjutas Gorki tuliseid lehekülgi unustamatus kirjan-
duslikes teoseis. Koos kogu rahvaga ehitas Gorki meie
maal õnnelikku elu.

1934. aastal ütles rahvaste juht suur Stalin bolševike par-
tei XVII kongressil: „Kõik näevad, et partei joon on võit-
nud.“ See tähendab, et bolševike partei poolt näidatud tee
oli õige tee.

Ja miljonid töötajad Nõukogude Liidus ja piiri taga kor-
dasid seltsimees Stalini sõnu: „Parteijoon on võitnud.“

Semjon Mihhailovitš Budjonnõi.

Hävitati parasiitide klassi — kapitalistide ja kulakute — jäänused. Nõukogudemaal ei teki nad kunagi enam uuesti.

Partei teostas Lenini suure õpetuse. Tema juhtimisel lõi rahvas uue, sotsialistliku korra. Rahvas kindlustas oma armastatud kodumaad.

Ainult sotsialismimaal võisid areneda niisugused julged inimesed, kes armastades oma kodumaad ei säästa oma elu võitluses tema eest.

Kuid NSVL on ümbritsetud maadest, kus valitsevad kapi-

Esimese mai paraad Moskvas Punasel väljakul.

talistid, ja seepärast ei lakka spioonid ja kahjurid püüdmast meie maale tungida ja meid kahjustada.

Veel valvsam peab olema meie töölise ja talupoja silm.

Veel valvsamini peavad kõik Nõukogudemaa elanikud — kõik, nii noored kui vanad — kaitsema oma piire.

Nõukogude armee ja meie sõbrad NSV Liidu piiride taga. Nõukogude Liit on võimas ja tugev nagu mitte ükski teine riik maailmas. Ta on tugev oma Nõukogude armee tõttu, mis on relvastatud tehnika ja teaduse viimase sõna järgi. Ta

on kuulus oma marssalite ja komandöridega, oma sangarlike võitlejatega.

Veel tugevam on ta selle poolest, et kogu rahvas üksmeelselt, mehed ja naised, lapsed, täiskasvanud ja raugad, on valmis kaitsema rinnaga viimse veretilgani oma armastatud ja kallist kodumaad.

Nõukogude Liit on kogu maailma töötajate sotsialistlik isamaa, kogu eesrindliku inimkonna vabaduse ja õnne võimas kants. Kõigi riikide eesrindlikud töölised tunnevad poolehoidu NSV Liidule ja soovivad talle edu. Nende rahvaste ja eesrindlike tööliste toetus teeb NSV Liidu veelgi võimsamaks.

64. NSV Liidu uus konstitutsioon.

Kuidas on ehitatud meie riik. Suur proletaarne revolutsioon purustas ja hävitas vihatud tsaari monarhia ühes selle seadustega, mis hoidsid ahelais töölisi ja talupoegi.

Vabanenud töölised ja talupojad ehisid vana Venemaa varemeile oma riigi. See oli maailmas ennenägematu tööliste-talupoegade riik, mille nad nimetasid Vene Nõukogude Föderatiivseks Sotsialistlikuks Vabariigiks (VNFSV).

Kolme aasta jooksul tõrjus Nõukogude Vabariik tagasi talle igast küljest pealerõhuvad vaenlased. Ta peksis mõisnikke ja kapitaliste, venelasi ja välismaalasi, kes organiseerisid ta vastu kodusõda. Ta aitas kõiki vana Venemaa rõhutatud rahvaid heita eneselt mõisnike ja kapitalistide vägivalla ikke. Ta aitas neid luua oma vabastatud maal nõukogude võimu. Tekkisid ja kindlustusid nõukogude vabariigid Ukrainas, Valge-Venes, Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias. Kõigi nende vabariikide ühiste pingutustega löödi lõplikult puruks kõik vaenlased. Vabastatud rahvad asusid sõja tõttu

Sergei Mironovitš Kirov (1886—1934).

laostunud majanduse taastamisele. 1922. aastal asutasid nad bolševistliku partei juhtimisel suure Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu. Algul astus NSV Liitu 4 liiduvabariiki, hiljem lisandus neile veel 3.

Kuskil maailmas pole olnud ega ole rahvaste vahel sellist sõprust ja vastastikust usaldust kui NSV Liidus. 1924.

Lazar Moisséjevitš Kaganóvitš.

aastal võtsid NSV Liidu vabad rahvad vastu NSV Liidu esimese konstitutsiooni (riigi põhiseaduse). Selles nad kinnistasid neid võite, mis maa oli saavutanud. Sellest möödus palju aega — ja NSV Liidus ehitati üles ning kasvas hiiglaslikult tööstus, loodi kolhoosid ja sovhoosid, kultuur puhkes õitsele, juuriti välja ja hävitati mõisnike, kapitalistide, kulakute jäänused, hävitati töötajate ekspluateerimine, inimeste rõhumine. Kuid meie maal leidis veel nõukogude

rahva vaenlasi, NSV Liidu vaenlasi. Nead — Trotski, Zinovjevi ja Kamenevi sõbrad ning koos nendega Rõkov ja Buhharin — olidki need, kes organiseerisid NSV Liidus mõrvarite, kahjurite ja spioonide jõugu. Nead olidki, kes tapsid roimarlikult rahvatruu bolševiku Sergei Mironovitš Kirovi. Nead saatsid surma ka suure vene kirjaniku Maksim Gorki. Nad surmasid V. V. Kuibõševi ja V. R. Menžinski.

Trotskistid ja rõkovlased kahjustasid, kuidas aga suutsid: rikkusid masinaid vabrikutes ja tehastes, lasksid õhku kae- vandusi ja raudteesildu, korraldasid rongiõnnetusi. Nad unistasid sovhooside hävitamisest ja meie võimsa kolhoosi- majanduse purustamisest. Nad unistasid meie rikka Nõu- kogude Ukraina loovutamisest sakslastele ja Kaug-Ida loo- vutamisest jaapanlastele. Nad unistasid sõjast ja NSV Liidu sõjalisest lüüasaamisest. Nõukogude võim hävitas halasta- matult ja õigeaegselt nõukogude rahva vaenlased. NSV Liidus võitis sotsialism.

1936. aastal töötati komisjoni poolt seltsimees Stalini juhtimisel välja NSV Liidu uus konstitutsioon. See anti rahvale laialdaseks läbiarutamiseks ja kinnitati hiljem Liidu kõrgema võimuorgani — Üleliidulise Nõukogude Kongressi — poolt. Konstitutsiooni kinnitamise päev, 5. detsember, kuulutati üldrahvalikuks pühaks. Konstitutsioonis on kirja pandud kõik oluline, mis Nõukogudemaa oli saavutanud oma 19-aastase olemasolu jooksul.

Endises konstitutsioonis tähendati, et meie vabariiki nimetati sotsialistlikuks sellepärast, et seal oli võimul töö- lisklass ning et see püüdis üles ehitada sotsialismi. Uues konstitutsioonis nimetatakse meie riiki tööliste ja talu- poegade sotsialistlikuks riigiks sellepärast, et NSV Liidus on sotsialism juba põhiliselt üles ehitatud.

NSV Liidus kuulub kogu võim linna ja maa töötajale — töörahva saadikute nõukogudele.

Maa, maapõuevarad, vabrikud, kaevandused, tehased, raudteed, suured majad, nõukogude põllumajanduslikud ettevõtted (sovhoosid) — kõik see on riigi omand, kogu rahva vara.

Kõrvuti riikliku omandiga esineb kooperatiivne-kolhooslik omand, üksikute kolhooside ja kooperatiivsete ühenduste omand.

Konstitutsioonis on öeldud, et NSV Liidus on lubatud ka käsitöölise ja üksiktalupoegade väikesed majapidamised, kuid ainult tingimusel, et see käsitööline või üksiktalunik töötab ise ega ekspluateeri võõrast tööjõudu.

Kõike seda saavutas meie riik sellepärast, et ta hävitas mõisnikud ja kapitalistid, hävitas kulakluse, hävitas ühe inimese ekspluateerimise teise poolt.

NSV Liidus peavad töötama kõik töövõimelised inimesed. „Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma.“

NSV Liit on üheõiguslike rahvaste vabatahtlik ja sõbralik ühendus. „See sõprus aga on suur saavutus: kuni ta kestab, on meie maa rahvad vabad ja võitmatud,“ ütleb seltsimees Stalin.

NSV Liiduks on käesoleval ajal vabatahtlikult ühinenud 16 üheõiguslikku liiduvabariiki. NSV Liitu kuuluvad:

Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik,
Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Usbeki Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Kasahhi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Gruusia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Aserbaidžani Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Leedu Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,

**Moldaavia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Kirgiksi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Tadžiki Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Armeenia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Turkmeeni Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.**

Riigivõimu kõrgeimaks organiks NSV Liidus on NSV Liidu Ülemnõukogu. NSV Liidus on ainult Ülemnõukogul õigus anda seadusi. Ta moodustab NSV Liidu valitsuse — NSV Liidu Ministrite Nõukogu.

Kohapeal on kõikjal võimuorganeiks töörahva saadikute nõukogud. Kõik kohalikud nõukogud, liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogud, kui ka NSV Liidu Ülemnõukogu, valitakse NSV Liidu kodanike poolt üldise, üheaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel. Kõigil NSV Liidu kodanikel, nii meestel kui naistel, kes on saanud 18-aastaseks on õigus, sõltumata rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisust ja endisest tegevusest — võtta osa saadikute valimisest, välja arvatud nõdrameelsed ja isikud, kes kohtu poolt on süüdi mõistetud valimisõiguste äravõtmisega. NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks võidakse valida iga NSV Liidu kodanikku, kes on saanud 23-aastaseks. Selliseid valimisi nimetatakse üldisteks. Valimistel on kõigil kodanikel võrdsed õigused. Kõikidesse riigivõimu organitesse valivad meie maa kodanikud saadikuid isikliku hääletamise teel.

Hääletamine valimistel toimub salaja, iga kodanik hääletab selle poolt, keda ta soovib nõukogudesse valida.

NSV Liidu kodanikel on õigus tööle, puhkusele, haridu-

sele ja ainelisele kindlustusele vanaduses. Need õigused kindlustatakse kõigile kodanikele meie riigi poolt. Sotsialismimaal pole tööpuudust, mille all kannatavad miljonid töölised kapitalistlikes maades.

Ainult meie maal on kehtestatud lühim tööpäev maailmas.

Töötajate jaoks on avatud tuhanded puhkekodud ja sanatooriumid. Igal aastal saavad kõik NSV Liidu töölised ja teenistujad puhkust. Ainult NSV Liidus võivad töötajad tõsiselt õppida ja saada haridust. Paljudele õppureile annab riik stipendiume. NSV Liidus hoolitsetakse iga inimese eest ta sünnist kuni kõrge vanaduseni. Laste jaoks organiseeritakse sõimi, lasteaedu. Vanadele ja haigetele annab riik abi. Kõigile NSV Liidu kodanikele on tagatud sõna-, trüki-, koosolekute ja tänavademonstratsioonide vabadus.

Kuid peale õiguste on igal NSV Liidu kodanikul ka kohustus riigi vastu. Kõik kodanikud on kohustatud Nõukogude Liidu seadusi rangelt täitma, distsipliini pidama, ausalt suhtuma töösse, hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandit. Kes kahjustab sotsialistlikku omandit, see on NSV Liidu rahvaste vaenlane.

Isamaa kaitsmine kõigi ja igasuguste NSV Liidu vaenlaste vastu on NSV Liidu kodaniku püha kohus. Kui keegi läheb vaenlase poole üle, annab vaenlasele välja NSV Liidu sõjasaladusi — siis reedab ta oma kodumaad, oma rahvast, ja teda karistatakse kui NSV Liidu vaenlast.

65. Uued nõukogude vabariigid.

Lääne-Ukraina Ukraina NSV-ga ja Lääne-Valge-Vene Valge-Vene NSV-ga taasühendamine. NSV Liit taotles rahu. Sellal aga oli Lääne-Euroopas teoksil uus maailmasõda. Saksamaal haarasid võimu fašistid. Nad olid töörahva õelai-

mad vaenlased. Fašistide peamees Hitler tahtis endale alistada kogu maailma. Tema kõneles, et kõik rahvad peavad töötama sakslastele ja olema sakslaste orjad. Esmajoones tahtis ta orjastada kõiki slaavlasi: tšehhoslovakke, poolakaid, valgevenelasi, ukrainlasi, venelasi ja teisi.

Aastal 1938 alustas Saksamaa Teist Maailmasõda. Ta anastas Tšehhoslovakkia ja tungis aasta hiljem Poola kallale. Muretu Poola valitsus ei olnud sõjaks valmis. Kerge vaevaga purustati Poola armee. Poola valitsejad ise põgenesid, jättes oma maa vaenlase meelevalda.

Poola võimu all olid Lääne-Valge-Vene ja Lääne-Ukraina maad. Neile lähenes hirmus vaenlane. Ukrainlasi ja valgevenelasi ähvardas hädaoht. Siis, 17. septembril 1939, marsis Punaarmee Lääne-Ukrainasse ja Lääne-Valge-Venesse ning võttis nende elanikkonna oma kaitse alla. Fašistlikud röövlid peatusid ja kaugemale enam ei läinud.

Rõõmuga tervitasid ukrainlased ja valgevenelased oma päästjaid nõukogude sõjamehi. Meie tankide tee oli üle külvatud lilledega. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene rahvad avaldasid üksmeelselt soovi astumiseks Nõukogude Liitu ja taasühinemiseks Nõukogude Ukrainaga ja Nõukogude Valge-Venega. Nii täienes nõukogude rahvaste sõbralik pere.

Uute nõukogude vabariikide tekkimine. Poola anastamine sakslaste poolt tekitas ärevust naaberriikides — Leedus, Lätis ja Eestis. Ka neid ähvardas fašistlik orjastamine. Nende maade rahvad pöörasid oma pilgud lootusega Nõukogude Liidu poole. Aastal 1940 kuulutasid nad oma maal välja nõukogude võimu ja avaldasid soovi astuda Nõukogude Liitu. Nii tekkis veel kolm uut liiduvabariiki. Seoses sellega nihkusid meie kodumaa piirid Balti mere kallasteni. See tugevdas veel enam Nõukogude Liitu.

Samal ajal astus meie valitsus läbirääkimistesse Rumeeniaga. Juba kodusõja-aastail oli Rumeenia anastanud Nõukogude Bessaraabia. Rumeenia suurmõisnikud — bojaarid — rõhusid julmalt Bessaraabia rahvastikku. Bessaraabia ja tema naabruses asetseva Bukoviina rahvad ei katkestanud võitlust vabaduse eest. Rumeenia vanglad olid tulvil vabadusvõitlejaid. Nõukogude valitsus nõudis Rumeenialt Bessaraabia ja Bukoviina vabastamist, ja nende maade küsimus lahendati rahulikul teel. Bessaraabia ja Bukoviina muutusid nõukogulikuks. Bessaraabia liitus Nõukogude Moldaaviaga. Tekkis Moldaavia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

Kohutav hädaoht ähvardas Leningradi. Suur linn asus otse Soome piiri läheduses. Soomes valitsesid fašistid. Nad unistasid Leningradi ja teiste nõukogude maade anastamisest ja alustasid meiega sõda. NSV Liidu relvastatud jõud murdsid läbi Soome ligipääsematuist kindlustusist ja andsid soomlastele purustava löögi. Piir nihutati Leningradist kaugemale. Osa vabastatud maad liideti Nõukogude Karjalaga Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.

Nii kasvas, tugevnes, laienes ja kindlustas oma läänepiire Nõukogude Liit aastail 1939 ja 1940. NSVL seisis kalju-kindlalt nagu ligipääsematu kindlus. Seltsimees Stalin ütles: „Meie sõda ei soovi, ent oleme valmis löögiga vastama sõjaõhutajate löögile.“

66. Suur Isamaasõda.

Vaenlase kallaletung. Vahepeal Maaailmasõda laienes. Fašistlik Saksamaa anastas Norra, Taani, Hollandi, Belgia, Jugoslaavia ja Kreeka. Teda aitasid Itaalia, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria ja Soome. Saksamaa vastu astusid välja

Kõrgem ülemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimus
Jossif Vissarionovitš Stalin.

Prantsusmaa ja Inglismaa, hiljem liitusid nendega Ameerika Ühendriigid. Prantsusmaa eesotsas seisis reeturid. Sõnades nad võitlesid fašistide vastu, aga tegudega aitasid neid. Prantsuse armee reedeti. Sakslased purustasid ta kerge vaevaga ja vallutasid kogu Prantsusmaa. Peaaegu kogu Euroopa oli Hitleri võimuses.

Nõukogude Liit oli sõja vastu ja võitles kogu aeg rahu eest. Seepärast meie valitsus sõlmis Saksamaaga mittekallaletungi-lepingu. Selle lepingu põhjal ei tohtinud fašistlik Saksamaa meile kallale tungida. Kuid fašistid ei pidanud oma sõna. Nad koondasid suure armee meie piirile ja tungisid reetlikult NSV Liidu kallale. See oli **22. juunil 1941**. Tuhanded saksa tankid laastasid meie maad, tuhanded fašistlikud lennukid heitsid pomme meie rahulikele linnadele. Olles meie maale sisse tunginud, ujutas vaenlane selle üle verega.

Kallaletung oli ootamatu. Nõukogude inimesed tegid rahulikult tööd. Kulus aega selleks, et neid sõjaväkke mobiliseerida. Pealegi oli meil lennukeid, tanke ja suurtükke vähem kui sakslastel: oli ju fašistide kasutada peaaegu kogu Euroopa tehnika. Seepärast meie väed taandusid võideldes, vaenlane aga liikus kiiresti edasi ja kippus Moskva ning Leningradi poole. Hitler teatas hooplevalt, et nõukogude relvastatud jõud on purustatud ja mõne nädala pärast on kogu Nõukogude Liit vallutatud.

Meie kodumaa eesotsas aga seisis seltsimees Stalin. Ta tundis nõukogude rahva jõudu ja oli veendunud meie võidus.

Seltsimees Stalin innustas kõiki võitluseks julma vaenlasega. Ta kutsus üles pingutama kõiki jõude anastajate purustamiseks, kaitsma iga jalatäit Nõukogudemaad, võitlema viimse veretilgani. Ta kutsus üles suurendama tööd tagalas, et kindlustada armeed kõige vajalikuga. Ta kutsus

üles vaenlase poolt anastatud rajoonides looma partisanisalku, tungima kallale fašistidele ja tapma neid, õhku laskma sildu ja teid, korraldama rongiõnnetusi, rikkuma telefoni- ja telegraafiühendust, süütama metsi, ladusid ja voore, et vaenlasele ei jääks mitte midagi.

Seltsimees Stalini üleskutsel tõusid kõik nõukogude rahvad kodumaa kaitseks nagu üks mees üles. Igaüks sai aru, et see on Suur Isamaasõda, sõda meie armastatud kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest. Igaüks teadis: kui võidame — oleme vabad, kui aga kaotame — oleme saksa vürstide ja parunite orjad.

Moskva ja Leningradi töötajad valmistasid kaitseks. Paljud vanad inimesed ja noored neiud võtsid relvad ja astusid m a a k a i t s e v ä k k e. Tuhanded moskvalased ja leningradlased kaebasid kaevikuid ja tankitõrje-kraave, ehitasid kindlustusi, kustutasid tulekahjusid, mis olid tekkinud vaenlase pommidest.

Moskva ja Leningradi all ilmutas Nõukogude armee kangelaslikkuse imetegusid. Nii võtsid Moskva lähistel 28 kaardiväelast kindral Panfilovi diviisist vastu 50 saksa tanki löögi. Nad ütlesid: „Kaugemale ei ole kuhugi taganeda. Meie taga on Moskva.“ Nad teadsid, et hukuvad ebavõrdses võitluses, kuid ei taganenud, võitlesid viimse hingetõmbeni ja pidasid tanke 4 tundi kinni, hävitades neist 14. Säärase mehisusega võitles kogu rahvas. 1941. aasta talve alguseks oli vaenlane mitte ainult peatatud, vaid ka Moskva juurest tagasi löödud.

Siiski oli sakslastel jõudu veel küllalt. Saanud lüüa Moskva ja Leningradi all, alustasid nad suvel 1942 pealetungi lõunas. Fašistid kippusid itta. Rüüstates Nõukogude maid, tungisid nad Põhja-Kaukaasia viljarikastesse steppidesse, jõudsid Volgani Stalingradi juures ja jäid peatuma Donil Voroneži juures.

Sakslased tahtsid Moskvat ümber haarata ja teda Uuralist ja Siberist ära lõigata. Hädaoht oli suur. Meie kodumaa pingutas kõik jõud võitluseks.

Vaenlase poolt okupeeritud rajoonides. Anastades nõukogude maid laastasid fašistid neid. Elanikkonnalt võeti ära vili, kari ja mitmesugused saadused. Fašistid hävitasid raamatukogud, koolid ja muuseumid. Kõik, mis oli hinnalist, võeti endile ja veeti Saksamaale. Nõukogude inimesi sunniti töötama sakslastele. Tuhandeid mehi, naisi ja tütarlapse aeti Saksamaale ja anti saksa mõisnike ja kulakute orjusse.

Väiksemagi vastuhaku puhul piinasid fašistid inimesi ja mõistsid surma. Linnade ja külade väljakuile püstitati võl-laid.

Kuid mingisugused tagakiusamised ei suutnud nõukogude inimesi heidutada. Võitluseks anastajatega tekkis kõikjal partisanisalku. Partisanid teostasid seltsimees Stalini juht-nööri: nad ründasid fašistlikke garnisone, lasksid õhku sildu, korraldasid rongiõnnetusi. Sattunud vaenlase kүүsi, kannatasid partisanid meelekindlalt välja raskeid piina-misi ja ei lausunud sõnagi sellest, mida vaenlane soovis teada saada. Nii hukkusid kangelastena nõukogude tütar-lapsed Zoja Kosmodemjanskaja, Liisa Tšaikina, pioneer Saša Tšekalin ja paljud teised. Ent selle eest hävitati parti-sanide poolt sadu tuhandeid fašiste.

Nõukogude tagalas. Samal ajal muutus meie kodumaa ühtseks sõjaleeriiks. Mehed siirdusid rindele, naised ja vanad inimesed asendasid lahkunuid tagalas. Kolhoosnikud andsid maale vilja ja toiduaineid, tööstusele toorainet. Töö-lised töötasid ööd ja päevad. Ehitati palju uusi tehaseid. Maa tootis üha enam tanke, lennukeid, suurtükke, miini-pildujaid, mürske. Raudteedel veeresid rongid vahetpida-mata läände. Nad vedasid rindele kõike vajalikku. Meie

tankid, lennukid ja suurtükid osutusi saksa omadest paremateks. Varsti me jõudsime fašistidest ette ka relvastuse hulgalt.

Rindekangelased. Nõukogude inimesed võitlesid ennast-salgavalt, kangelaslikult vaenlase vastu.

Kapten Gastello lennuk süttis lahingus põlema. Lenduril oli võimalus langevarju abil maha hüpata, kuid ta ei teinud seda. Gastello juhtis oma põleva lennuki vaenlase bensiini-laadungiga veoautode kolonnile ja laskis need õhku.

Vaprad vene lendurid Zdorovtsov ja Haritonov kulutasid õhulahingus ära kõik padrunid. Nad ei tahtnud aga vaenlasi käest ära lasta ja juhtisid oma lennukid nende pommilennukite otsa. Rammitud saksa lennukid hukkusid, aga meie lendurid-kangelased jäid terveks.

Võitleja Matrossov läks oma üksusega pealetungile. Fašistide kindlustusest tulistas kuulipilduja. Matrossov sööstis selle juurde ja kattis oma kehaga. Kuulipilduja ei saanud enam tulistada ja meie omad mürdsid vaenlase kaitsest läbi.

Aserbaidžanlane Hussein Alijev üksinda astus võitlusse mitme fašistliku lennukiga. Kangelane sai seitseteist haava, kuid ta tulistas vaenlased alla ja väljus lahingust võitjana.

Julge võitleja Torunsabajev Kasahstanist oli rünnakule minemas. Saksa kuul tabas rühmaülemat. Tekkis segadus. Siis jooksis Torunsabajev ette ja hüüdis: „Kodumaa eest!“ Ta viis rühma sakslaste vastu. Vaenlane hakkas taganema. Torunsabajev aga ütles lahingu lõpul lihtsalt: „Minu ülesanne on väike — sakslast peksta. Kuid meie kõik üheskoos oleme suur jõud.“

Nõnda tõusid töölised ja talupojad, nõnda tõusid kõik nõukogude rahvad tagalas ja rindel üksmeelselt võitlusse vihatud vaenlasega.

Fašistlike anastajate purustamine. Sügisel 1942 peatati sakslased Stalingradi all. Iga päev paiskasid fašistid linna tuhandeid pomme. Nad tulistasid linna raskesuurtükkidest. Linn muutus varemeteks, aga ei alistunud. Siin valmistas seltsimees Stalin vaenlasele purustava löögi.

Novembris alustas Nõukogude armee Stalingradi all pealetungi. Kindlaksmääratud tunnil hakkasid mürisema nõukogude suurtükid, asusid teele tankid, sööstis rünnakule jalavägi. Toimus suur Stalingradi lahing. Saksa rinne murti läbi. 300 tuhat fašistlikku soldatit piirati sisse ja hävitati. Anastajad kihutati minema Volga ja Doni äärest ning Põhja-Kaukaasiast. Nii algas meie maade vabastamine.

Ei olnud kerge raevunud vaenlast taga ajada. Ta näitas tulivihaselt hambaid, kuid sai reas suurtes lahingutes lüüa: Kurski ja Leningradi all, Dnepri ääres Ukrainas ja Krimmis, Valge-Venes, Bessaraabias ja Baltikumis. Kõigis neis lahinguis hävitati või löödi rivist välja palju saksa diviise.

Lahkudes nõukogude pinnalt püüdis tige vaenlane kõik purustada. Taganedes põletasid fašistid maha külasid ja linna. Nad hävitasid tuhandeid nõukogude inimesi, isegi lastele ei heitnud nad armu. Kõik, mis oli hinnalist, vedasid nad enesega koos maalt välja.

Suvel 1944 oli kogu Nõukogudemaa anastajaist puhastatud. Rõõmsalt mürisesid Moskvast võidusaluudid.

Vabadustarmastavate rahvaste ühtsus. Nõukogude armee viis sõjategevuse meie kodumaa piiri taha ja purustas varsti lõplikult Saksamaa liitlased — Rumeenia, Bulgaaria, Soome ja Ungari. Meie sõjaväed tungisid nende maale. Kõik need riigid tunnistasid end võidetuks. Nende rahvad ajasid minema oma fašistlikud valitsejad ja alustasid ise koos Nõukogude armeeaga sõda fašistliku Saksamaa vastu. Andes vaenlasele ühe löögi teise järel vabastas meie armee Poola, Jugoslaavia ja Tšehhoslovakkia. Fašistide poolt orjastatud

rahvad võtsid oma vabastaja tänuga vastu. Nad nägid ja mõistsid, et Nõukogude Liit on nende parim sõber.

Kõikide vabadustarmastavate rahvaste sõprus tugevnes iga päevaga üha enam.

Nõukogude Liit kandis endal sõja peamist raskust.

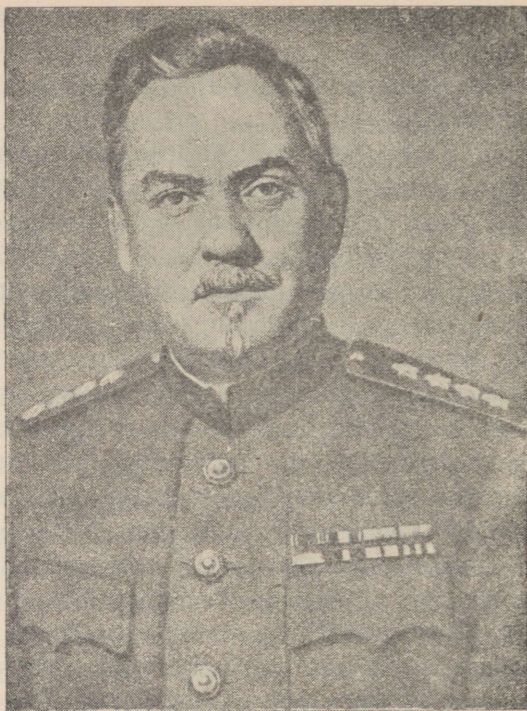
Inglismaa ja Ameerika Uhendriigid püüdsid kolme sõja-aasta jooksul igati viivitada teise rinde avamisega saksa sõjavägede vastu Euroopas. Ent kui pärast Nõukogude armee hiiglasuuri võite sai selgeks, et Nõukogude Liit võib üksi purustada vaenlase lõplikult, hõivata Saksamaa territooriumi ja vabastada kogu Lääne-Euroopa, seal hulgas ka Prantsusmaa, avasid Inglismaa ja USA teise rinde Euroopas. Juunikuus 1944 inglise ja ameerika väed läksid Inglismaalt üle mere ja maabusid Põhja-Prantsusmaa rannikul.

Võit fašistliku Saksamaa üle. Jaanuaris 1945 astus Nõukogude armee Saksamaa territooriumile. Nõukogude Liidu generalissimus seltsimees Stalín kutsus üles „jälitama haavatud saksa kiskjat ja lööma teda lõplikult tema enda koo-
pas“. Saksa kindlustusist murti läbi, kindlused purustati.

Nõukogude väed piirasid sisse suuri saksa väegruppe, ja kui need ei andnud end vangi, siis hävitati nad. Vaprad nõukogude väed tungisid kiiresti edasi, purustades vaenlast ta oma territooriumil. Meie võidukad lipud lehvisid vaenlase maal.

21. aprillil 1945 jõudsid meie võitlejad juba Berliinini ja alustasid lahinguid selle eeslinnades. Mõne päeva pärast oli Berliin igast küljest ümber piiratud ja 2. mail vallutati ta Ukraina ja 1. Valge-Vene rinde vägede poolt. Saksa pealinna vallutamine oli kõige võimsamaks löögiks Saksa-
maale, sellele järgnes juba ta lüüasaamine. 8. mail fašistlik Saksamaa kapituleerus (alistus võitjale tingimusteta). Kogu Nõukogudemaa, samuti ka teised maad, kes sõdisid Saksa-
maa vastu, tähistasid võitu fašistliku kiskja üle.

Nikolai Aleksandrovitš Bulgánin.

Nõukogude valitsus kuulutas 9. mai Võidupühaks, nõukogude inimeste üldrahvalikuks pidupäevaks.

Niisiis ei olnud Hitleri ogaratele ideedele — orjastada slaavi rahvad — määratud täide minna. Slaavi rahvaste põline võitlus oma olemasolu ja sõltumatuse eest lõppes võiduga saksa röövvalutajate üle.

Jaapani purustamine. Kaug-Idas oli Saksamaa liitlaseks Jaapan. Jaapani anastajad püüdsid orjastada Hiinat ja teisi maid. Nad tungisid korduvalt ka meie kodumaa kallale.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees N. M. Švernik.

Selleks, et kindlustada meie maale julgeolekut mitte ainult Läänes, vaid ka Idas, kiirendada sõja lõpetamist ja aidata kaasa üldise rahu kõige kiiremale jaluleseadmisele, astus Nõukogude Liit sõtta Jaapani anastajate vastu. 2. septembril 1945 tunnistas Jaapan enese Nõukogude armee purustavate löökide tõttu võidetuks ja pani relvad maha.

Nõukogude rahva ja eelkõige vene rahva, kõigist Nõukogude Liitu kuuluvaist rahvusist kõige väljapaistvama rahva kangelasteod tõid meie maale võidu. Tänu rinde ja

tagala kangelaslikele pingutustele suutsid nõukogude inimesed eesotsas oma suure väejuhi seltsimees Staliniga purustada vaenlase ja päästa kodumaa orjastamisest.

67. NSV Liit pärast sõda.

Suure Isamaasõja tagajärjel tugevnes meie kodumaa veel enam, tema mõju ja autoriteet kõigi maade hulgas maailmas suurenes. Meie maa töölised, talupojad ja intelligents koonduisid veel tihedamalt kommunistliku partei ümber.

10. veebruaril 1946 toimusid NSV Liidu Ülemnõukogu valimised. Valimistel hääletas kogu nõukogude rahvas kommunistide ja parteitute poolt ülesseatud kandidaatide poolt.

Oma kõnes valijatele 9. veebruaril 1946 näitas J. V. Stalin nõukogude rahvale sõjajärgse ülesehitustöö ülesanded tööstuse, põllumajanduse ja teaduse alal.

NSV Liidu Ülemnõukogu esimene sessioon kinnitas uue viisaastaku plaani (1946—1950). „Seaduses NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanist 1946—1950“ on ette nähtud mitte ainult kõige selle taastamine, mis on hävitatud sõjaajal, vaid ka sõjaeelse taseme tunduv ületamine. Samal istungjärgul Ülemnõukogu moodustas NSV Liidu Ministrite Nõukogu eesotsas Jossif Vissarionovitš Staliniga. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks valiti Nikolai Mihhailovitš Švernik.

Kronoloogiline tabel.

- 911 Olegi leping kreeklastega.
988 Ristiuse vastuvõtmine Venemaal.
1147 Moskva esmakordne mainimine kroonikas.
1240 Khaan Batu vallutab Vene vürstiriigid.
1242 Aleksander Nevski võit saksa rüütlite üle („Jäälahing“).
1328—1341 Ivan Kalita — esimene Moskva suurvürst.
1380 Kulikovo lahing.
1462—1505 Ivan III, Moskva suurvürst.
1480 Vene riigi vabanemine tatari-mongoli ikke alt Ivan III ajal.
1547 Ivan IV võtab endale tsaari tiitli.
1581 Jermaki sõjaretk Lääne-Siberisse.
1606—1607 Talurahva ja kasakate ülestõus Bolotnikovi juhtimisel.
1612 Poolakate väljakihutamine Moskvast.
1648 Kasakate ja talurahva ülestõus Poola rõhumise vastu Ukrainas Bogdan Hmelnitski juhtimisel.
1649 Talurahva lõplik pärisorjastamine.
1654 Ukraina liidendamine Venemaaga.
1670—1671 Talurahva ülestõus Razini juhtimisel.
1682—1725 Peeter I valitsemisaeg.
1703 Peterburi (nüüdne Leningrad) asutamine.
1707 Kasakate ja talurahva ülestõus Bulavini juhtimisel.
1709 Peeter I purustab rootslased Poltava all.
1721 Peeter I võtab endale Vene keisri tiitli.
1773—1775 Talurahva, kasakate ja Volgamaa ning Uurali-maa rahvaste ülestõus Pugatšovi juhtimisel.

- 1789 Prantsuse kodanliku revolutsiooni algus.
- 1801 Gruusia liidendamine Venemaaga.
- 1812 Venemaa sõda Napoleon I-ga.
- 1818—1883 elas proletariaadi geniaalne juht Karl Marx.
- 1820—1895 elas proletariaadi geniaalne juht Friedrich Engels.
- 1825 Dekabristide ülestõus.
- 1848 Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Saksamaal ja Austria-Ungaris.
- 1853—1856 Krimmi sõda.
- 1861 Talurahvareform.
- 1864 Marx ja Engels asutavad I Internatsionaali.
- 1870—1924 elas proletariaadi geniaalne juht Vladimir Iljitš Lenin.
- 1871 Pariisi Kommuun.
- 1885 Morozovi vabriku tööliste streik Orehhovo-Zujevos.
- 1903 Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei loomine.
- 1905—1907 Esimene kodanlik revolutsioon Venemaal.
- 1912 Tööliste mahalaskmine Leena kaevandustes.
- 1912 Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Bolševike Partei asutamine.
- 1914—1918 Imperialistlik maailmasõda.
- 1917 Veebruar. Teine kodanlik revolutsioon Venemaal.
- 1917 Oktoober. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal.
- 1917 Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi loomine.
- 1918 Punaarmee organiseerimine.
- 1918 Saksa interventide purustamine Ukrainas.
- 1918 Revolutsioon Saksamaal ja Austria-Ungaris.
- 1919 Kommunistliku Internatsionaali asutamine.
- 1919 Koltšaki, Denikini ja Judenitši purustamine.
- 1920 Sõda poola panidega ja Wrangeli purustamine.

- 1922 Jaapani interventide purustamine Kaug-Idas.
- 1922 Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomine.
- 1928—1932 Esimene viisaastak.
- 1933—1937 Teine viisaastak.
- 1934 S. M. Kirovi roimarlik tapmine rahvavaenlaste-trotskistide poolt.
- 1936 5. detsembril. NSV Liidu uue konstitutsiooni vastuvõtmine.
- 1939 Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Venemaa vabastamine nõukogude vägede poolt.
- 1940 NSV Liidu ja Soome vahelise rahulepingu allakirjutamine. Karjala-Soome autonoomse Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ümberkujundamine Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.
- 1940 Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina vabastamine Rumeenia bojaaride ikkest. Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigi asutamine.
- 1940 Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vastuvõtmine NSV Liidu koosseisu.
- 1941 22. juunil. Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung NSV Liidule.
- 1945 2. mail. Berliini vallutamine Nõukogude vägede poolt.
- 1945 Fašistliku Saksamaa kapituleerumine.
- 1945 Jaapani kapituleerumine.
- 1946 NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani (1946—1950) kinnitamine.

SISUKORD.

SISSEJUHATUS.

1. Meie kodumaa	3

I. MEIE KODUMAA KAUGES MINEVIKUS.

2. Kuidas elasid inimesed kauges minevikus	5
3. Sugukonnast riigini	6
4. Vanimad riigid meie maal	8
5. Slaavlased	10

II. KIIEVI RIIK.

6. Kiievi vürstiriigi loomine	13
7. Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav	17
8. Kiievi vürstid võtavad vastu uue usu ja annavad seadusi	19
9. Rahva stiihilised ülestõusud Kiievi vürstiriigis	21
10. Novgorodimaa	23
11. Suzdali-Venemaa	26

III. IDA-EUROOPA MONGOLI VALLUTAJATE VÕIMU ALL.

12. Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike	29
13. Moskva ja esimesed Moskva vürstid	32
14. Tamerlan ja Kuldhordi langus	35

IV. VENE RAHVUSRIIGI LOOMINE.

15. Moskva riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp	37
16. Kuidas rõhuti talupoegi Moskva riigis XV sajandil	39

V. VENE RIIGI LAIENEMINE.

17. Ivan IV ja Volga-maa tatarlaste purustamine	42
18. Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad	45

VI. TALURAHVASÕJAD JA RÕHUTUD RAHVASTE ÜLESTÕUSUD XVII SAJANDIL.

19. Esimene talurahvasõda Vene riigis	49
20. Võitlus poola anastajatega	52
21. Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil	55

22. Ukraina võitlus Poola ülevõimu vastu ja tema liidendamine Venemaaga	57
23. Razini sõda bojaaride ja mõisnikega	59
24. Ida-Siberi rahvaste alistamine	62
25. Majandus ja riigivalitsemine Venemaal XVII sajandil	64
26. Kultuur Venemaal XVII sajandil	67

VII. XVIII SAJANDI VENEMAA — MÕISNIKE JA KAUPMEESTE IMPEERIUM.

27. Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud	69
28. Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega	73
29. Peeter I reformid	74
30. Aadli-impeerium XVIII sajandil	77
31. Talurahvasõda Pugatšovi juhtimisel	80
32. Uute maade vallutamine Katariina II poolt	84

VIII. TSAARI-VENEMAA XVIII SAJANDI LÕPUL JA XIX SAJANDI ALGUL.

33. Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal. Katariina II ja Paul I võitlus sellega	87
34. Tsaar Aleksander I. 1812. aasta Isamaasõda	91
35. Dekabristid	97
36. Sandarmite ja ametnike riigis	100
37. Kaukaasia vallutamine	105
38. 1848. a. revolutsioon Euroopas. Karl Marx ja Friedrich Engels	107
39. Tsaari-Venemaa enne 1861. aasta reformi	112

IX. KAPITALISMI ARENEMINE TSAARI-VENEMAAL.

40. Pärisorjuse kaotamine Venemaal	116
41. Poolakate võitlus sõltumatuse eest. Aleksander II sõjad . . .	120
42. Esimene Internatsionaal ja Pariisi Kommuun	122
43. Kapitalism Venemaal	126
44. Töölisliikumine 70—90-ndail aastail. V. I. Lenin	133

X. ESIMENE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

45. Revolutsiooni eelõhtul	140
46. Revolutsioon algab	144
47. Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine	150
48. Detsembri relvastatud ülestõus	154
49. Revolutsiooni lüüasaamine	158
50. Uus revolutsiooniline tõus	163

XI. TEINE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

51. Imperialistlik Maailmasõda	168
52. Tsarismi kukutamine 1917. aasta veebruaris	172

XII. SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON VENEMAAL.

53.	Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni . . .	177
54.	Sotsialistlik revolutsioon võitis	182

XIII. SÕJALINE INTERVENTSIOON. KODUSÕDA.

55.	Nõukogude võitlus rahu pärast. Ukraina anastamine sakslaste poolt	194
56.	Nõukogude Vabariik interventsiooni ja kontrrevolutsiooni rõngas	198
57.	Revolutsioon Lääne-Euroopas	202
58.	Koltšaki, Denikini ja Judenitši purustamine	205
59.	Sõda poola panidega. Wrangeli purustamine	210

XIV. ULEMINEK RAHULIKULE TÖÖLE MAA MAJANDUSE TAASTAMISEKS.

60.	Rahvamajanduse taastamine. NSV Liidu loomine	215
61.	Lenin on surnud, kuid ta töö elab	219

XV. STALINLIKUD VIISAASTAKUD JA SUUR ISAMAASÕDA.

62.	Sotsialistlik tööstus ja kollektiivmajandid põllumajanduses (kolhoosid)	225
63.	NSV Liit — sotsialismimaa	233
64.	NSV Liidu uus konstitutsioon	242
65.	Uued nõukogude vabariigid	248
66.	Suur Isamaasõda	250
67.	NSV Liit pärast sõda	260
	Kronoloogiline tabel	261

Vastutav toimetaja M. Pudivere.

Keeleline toimetaja A. Raielo.

Tehniline toimetaja E. Ridala.

Ladumisele antud 8. IV 1950.
Trükkimisele antud 4. V 1950.
Trükiarv 10 000, Paber 56 : 79, $\frac{1}{16}$.
Trükipoognaid 16,75 (+5 kaarti).
Formaadile 60 : 92 kohaldatud
trükipoognaid 13,4. Arvutuspoog-
naid 13,49. MB-03777. Trükikoda
„Punane Täht“, Tallinn, Pikk
tn. 54/58. Tellimise nr. 709.

На эстонском языке.

Проф. А. Шестаков. История СССР.
Для IV кл.

Rbl. 3.75

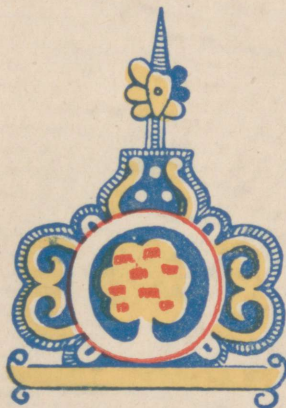

Trükivigu

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema
46	2. alt	jüripäevi	jüripäev
139	7. ülalt	„Iskras	„Iskras“
172	13. ülalt	Amandeldõ	Amangeldõ'
193	5. ülalt	Parem-kalda	Paremkalda
204	8. ülalt	nõukogune	nõukogude
236	pildi all	palee	Palee
257	6. alt	Ukraina	1. Ukraina
265	7. alt	Volga-maa	Volgamaa

Rbl. 3.75

A-18545

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00449352 6